

Kazalo

Sodobnost 11

november 2024

Mlada Sodobnost

Uvodnik

Nataša Konc Lorenzutti: Ker se v prvem
poglavju nič ne zgodi 1371

Mnenja, izkušnje, vizije

Peter Svetina: Veščina pisanja 1382
Vesna Mikolič: Lažja, a še bolj zanimiva pot
do Ivana Cankarja 1395
Vesna Žnidar: Mladostnik kot jezikovni
zgled prihodnosti 1400

Pogovori s sodobniki

Majda Travnik Vode z Ireno Androjno 1410

Sodobna slovenska poezija

Tisa Tavčar Gerlovič: Upesnjene pravljice 1424
Mojca Andrej: Male čarovnije 1434

Sodobna slovenska proza

Simona Semenič: Bes te lopi 1444

Tuja obzorja

Frida Nilsson: Ledenomorski pirati 1459

Razmišljanja o(b) knjigi

- 1474 *Damir Globočnik*: Novo stripovsko življenje
Jalnovih Bobrov
1480 *Mateja Bedenk Košir*: Vidiš me, torej sem.
O *Snegu* Marjane Moškrič

Portret

- 1488 *Alenka Urh*: Miki Muster, tisti, ki ga je voda
prinesla

Sprehodi po knjižnem trgu

- 1501 Gaja Kos: Vesolje, žepi in slonji kihci
(*Katja Štesl*)
Anja Štefan: Mišji ženin
1505 (*Milena Mileva Blažič*)
Janja Vidmar: Koliko še? (*Gašper Stražišar*)
1510 Boštjan Gorenc, Matej de Cecco: Šnofijeva
1513 družčina 5 (*Žiga Valetič*)
Aksinja Kermauner: Žiga špaget gre na
1517 trnek viset (*Alenka Urh*)

Uvodnik

Nataša Konc Lorenzutti

Ker se v prvem poglavju nič ne zgodi

Foto: Studio Pavšič Zavadlav

Oni dan mi je na prelomu tisočletja rojeni odrasli fant, ki so ga vzgajali digiskeptični starši, a se je njihove miselnosti že osvobodil, predlagal revolucionarno spremembo v načinu delovanja. Za uvod mi je povedal zgodbo o spletnem vplivnežu, ki je napisal knjigo, jo sam izdal, sam prodal in z njo, seveda sam, obogatel, ker so jo njegovi sledilci razgrabili. Srečni zvezdnik je kajpada lep in obdarjen z odličnimi pogoji že od prej, njegovo delo pa je avtobiografsko in govori o tem, s kakšnimi izzivi se je na svoji poti spopadal in kako jih je premagal, da mu je uspelo.

Zgodbi je sledil predlog mojega simpatičnega sogovornika, naj tudi jaz uberem sodobnejši način povezovanja z mlado publiko, saj se otrokom in najstnikom, za katere ustvarjam, ne bom več približala, če se ne bom prilagajala času in jih nagovarjala prek njihovih omrežij. Zamisel je fant izrazil s tako iskrenim navdušenjem, da mi ga je bilo prav težko zatreti in bi mu najraje pritrdila: "Hvala, bom razmislila," vendar mu nisem, nasprotno, spustila sem se v razpravljanje, zapadla v ogorčenje in začela ognjevito braniti načelo, da pot k uresničenju človekovega poslanstva ni v sobici s kamero, ampak zunaj, v svetu, med ljudmi, in da se nameravam svojim bralcem še naprej približevati na svoj zastareli način.

Miselnih razkolov med mladimi in malo starejšimi je v svetu vse več, a ker sem ravno pred nekaj dnevi obiskala Srednjo šolo za oblikovanje in fotografijo v Ljubljani, katere dijakinja sem bila nekoč tudi sama in kjer

sem zdaj kot gostja doživela naklonjeno, prijetno pozornost najstniške publike, ostajam še bolj trdno zasidrana v prepričanju, da je vztrajanje pri živem stiku z ljudmi, tudi z mladimi, edini slog za preživetje sočutenja in človeške pristnosti ter odgovor na inflacijo samopromocijskega vplivanja prek družbenih omrežij.

Starši so mi privzgojili prepričanje, da je samohvala ena najbolj nevarnih človeških skušnjav. Da samovšečnež postane slep in ohol ter se utopi v samem sebi, me je naučil tudi grški mit, zato imam vase vgrajen alarm, ki mi zatuli vsakič, ko se približam gladini s svojim odsevom. Poleg tega še vedno verjamem v klasične medije, ki po tiskovnih konferencah ob izidih novih knjižnih naslovov objavijo vsaj tri vrstice o izdanem delu, pa čeprav jih prepišejo z vabil. In ker verjamem tudi v moč literature, ki nagovarja sama po sebi, ne da bi jo avtor še dodatno razlagal, se mi ni treba ogledovati v zaslону, ki sodobnemu narcisu nadomešča vodo. Zame je sporazumevanje še zmeraj možno samo v odnosu.

Ko pišem, je moj odnos do bralca¹ kljub njegovi odsotnosti živ. Naučila sem se ga utelesiti v nevidnem dialogu, zraslem iz izkušnje živega srečevanja. Mladi, ki jih imam pred očmi, postanejo v moji samoti eno bralsko uho. Vendar v središču tega, kar jim pripovedujem, nikoli nisem jaz, ampak pripoved in njeni junaki, zato z bralcem vstopam v enakovreden odnos, kajti zgodba, če mi bo uspela, ne bo smela zviška delovati nanj in ga dražiti z nedosegljivim razkošjem, pač pa se bo lahko vanjo vselil in bo njen dogajalni prostor postal njegovo začasno bivališče.

Pri spletnem vplivništvu je odnos že v izhodišču nepravilen. Ta, ki vpliva, pridobiva svojega sledilca in se postavi nadenj kot nekdo, ki mu mora sledilec postati podoben, saj drugače ne bo vreden vstopa v njegovo bleščečo zgodbo. "Z mano greš lahko samo, če me občuduješ," je, morda iz nezavedne potrebe rojeni pogoj tistega, ki vpliva. Sledilec postane slepi potnik na krovu prestižne ladje, vendar je njen ujetnik in bo od vse zgornje bleščave dobival samo drobtinice, kajti slepi potniki morajo ostajati v podpalubju in nimajo vstopa med elito. Zato me sledenje spletnim vplivnežem spominja na pogodbo, ki jo je Faust podpisal z zlodejem, branje kakovostne proze ali poezije pa na razvezo takšne pogodbe, orožje zoper zavajanje in laži.

Hčerke so mi pokazale filmček mlade vplivnice, ki jim s svojo popolnostjo vzbuja nelagodje. Stara je triindvajset let, zelo je lepa, temnopolta. V epizodi, ki sem jo videla, pripravi domačo kokakolo. Seveda ima

¹ Oblika je mišljena za oba spola.

eksotične sestavine že kar doma, že odmerjene v ličnih porcelanastih posodicah, čeprav na začetku postopka reče, da se je pravkar domislila, kaj bo danes pripravila. Dela se loti oblečena kot za poroko, z brezhibno urejenimi nohti, nevpadljivo in natančno naličena, zavidljivo preščitnjena v pasu, čeprav ima tri majhne otroke, med njimi dojenčka, ampak o teh ni sledu, ni jih slišati kje zadaj, v stanovanju ni nobene navlake in tudi na kuhinjskem pultu ni ostankov hrane ali kapljic, olupkov, embalaže. Na koncu spretno kadriranega in zmontiranega filmčka se prikaže njen čedni mladi mož, ki navdušeno srkne požirek svežega zvarka. Zvezdnica v intervjujih zagotavlja, da nima ekipe ter da vse dela in snema sama, zato deluje neskončno sposobnejša, neprimerljivo lepša, do popolnosti disciplinirana, vsekakor daleč srečnejša od vseh nas. Še mene, ki vem, da se v obdobju, ko si z majhnimi otroki doma, še počesati nimaš časa, kaj šele piliti nohte in sproti pospravljati ostanke špinače, popade neracionalen sram, da sem premalo urejena.

Spletni vplivneži so večinoma tudi sami žrtve kapitala, saj jih ta uporablja kot svoje izložbene lutke. Tako se njihovo dostojanstvo ujame v past izkoriščanja. Sužnji podobe o sebi so, ki prilepijo nase še lahkoverno publiko, ta pa z vdanim sledenjem prav tako izgublja svoje dostojanstvo in občutek za to, kako se v resničnem svetu intelektualno in duhovno napreduje ter od kod se dobi denar za preživetje. Vloga izložbene lutke je ponižujoča. Nekoč, veliko pred časom, ko so digitalne tehnologije posegle v življenje slehernika, sem jo za eno popoldne izkusila.

Leta 1991 je moj oče izdelal svoje prvo smrekovo mazilo, s katerim si je pozdravil resno poškodbo. Recept je razvil v domači kuhinji, ga nato zavaroval in nekoliko razširil proizvodnjo, preselil prvotni "laboratorij" v primernejši prostor, pustil službo in ustanovil majhno podjetje. Uspel je brez poslovnih tveganj in spodobno preživel do upokojitve. Posel je nato prepustil sinu, mojemu mlajšemu bratu, ki je recepturo izpopolnil in posodobil poslovanje, a je ostal skromen, po očetovem načelu, ki ga je posvojil tudi sam, da se ni treba širiti, če lahko s svojo dejavnostjo pokriješ povpraševanje in zaslužiš dovolj za potrebe družine. Ko je oče začel, pa seveda ni vedel, kako bi svoj patent spravil med ljudi, zato je mene in mojega bratranca s prvimi škatlicami zdravilnega mazila poslal na teren kot akviziterja, kar je bilo takrat še dovoljeno. Šla sva v Kropo, ne vem, zakaj ravno tja, in zvonila po hišah. "Vas kaj boli? Imate revmo, išias, poškodbo? Ponujava mazilo, ki pomaga zdraviti vse to." Nekateri so naju vljudno poslušali in nama nato rekli, da jih nič ne boli, drugi so razlagali, da imajo "vse sorte žavbe in arcnije doma, pa jim nič ne nuca, zato jim tudi najina

mast ne bo”, tretji so nama zaprli vrata pred nosom, še preden sva kaj rekla. Prodala nisva ničesar in sva užaljena opustila teren. Nikoli več nisva šla ponujat mazila po hišah.

Tudi sama ne maram prodajalcev, ki mi pozvonijo pri vratih, ker so me večkrat ogoljufali. Nekoč mi je “trgovski potnik iz Rima” prodal ponaredek posode AMC, češ da je original in mu je ostal “samo še ta komplet, preden gre domov k ženi in otrokom”, zato mi ga je ponudil za pičlih 300 evrov. Zasmilil se mi je, videti je bil reven, zato sem tekla dvignit gotovino na bančni avtomat, on pa me je medtem potrpežljivo čakal in se mu ni prav nič mudilo k družini. Izkazalo se je, da posoda pri zakovicah pušča vodo in izvedela sem, da je bilo takrat na Goriškem prodanih kar nekaj “zadnjih kompletov”, zato sem šla na policijo prijaviti prevaro, pa so mi rekli, naj bom raje tiho, saj je plačevanje na dvorišču, takole brez računa, tudi z moje strani prekršek.

Danes po hišah legalno hodijo samo še zavarovalniški agenti, ki prodajajo strah pred nesrečo, drugi ponudniki praškov za hitro rešitev vseh naših težav pa so se preselili na splet. Sploh jim ni treba zvoniti, da jih spustimo v najbolj intimne prostore svojih bivališč, ni se jim treba soočiti z živim človekom in se vljudno pogovarjati, ni se jim treba bati zavrnitve ali ponižanja. Njihove njive so bogato pognojene z naivnostjo.

Književno polje pa se napaja iz zbranosti in posvečenosti, zato se nevarno zavajanje bralstva zlepa ne more zgoditi. Branje te sicer povleče vase, a odnos, ki se veže na like in je ustvarjen z miselnim trudom na obeh straneh, praviloma ne zasvaja, ne škoduje in ne ruši temeljev osebnosti “sledilca”, ker ga ne oddaljuje od njega samega, ga ne priklepa na kult, zato ne maliči bralčeve podobe o tem, kar bi rad bil, ne sili ga v posnemanje, ne vzbuja mu občutka manjvrednosti in praviloma ne laže, četudi pripoveduje izmišljeno zgodbo.

Vživetje v zgodbene like ima, v nasprotju s slepim sledenjem skrbno izdelani podobi spletnega vplivneža, pomembno vlogo pri zorenju mladega človeka, kajti z izkušnjo junaka, v katerega se mladi bralec vživi, ta pridobiva svoje lastne čustvene izkušnje.

Bralske dogodivščine v otroštvu in obdobju odraščanja se v mojem spominu vgrajujejo v resnične dogodke in so z njimi skoraj neločljivo povezane. Zagotovo me je vzgajala tudi najslavnejša knjižna vplivnica vseh časov. Zaradi njene svobode, ki mi je dala notranjo smelost, nisem imela potrebe, da bi zapadla prestopništvu. S Piko Nogavičko sem v nekem obdobju živela. V trenutkih oklevanja in tesnobe sem se vprašala, kaj bi naredila ona. V vasi, med otroki, sem prirejala Pikine igre, zrežirala piknik na

skali, hodila ritensko med hišami, risala zemljevide in načrtovala potovanje na otok v južnem morju. V teh igrah sem bila Pika vedno jaz. Sanjarila sem, da bom v skrivnostni hiši čudaške sosedne nekoč, ko je ne bo doma, našla kovček zlatnikov, s katerimi bom lahko pokupila vse tortice v trgovini, zase in za prijatelje, da se jih bomo do sitega napokali.

Živela sem tudi Gerdo iz *Snežne kraljice* in malo morsko deklenco. Naredila sem si gnezdo na kopici sena ter peljala piščance in grdega račka na sprehod. Igrala sem se zgodbo o belem kamnu². Za majhen, bel in gladek prodnik, najden v gramoznici, sva si s prijateljico postavljali izzive. Kamen je lahko čez noč obdržala tista, ki je opravila nalogo.

Nekega večera sem v postelji začela brati *Prigode Toma Sawyerja*. Ker so mi starši ob uri za spanje rekli, naj ugasnem luč, sem brala ob baterijski svetilki, zadnje poglavje pa že v prvi jutranji svetlobi. Težko sem zdržala pouk, pomagala sem si lahko samo s čudovito mislijo, da nihče ne ve, kaj sem ušpičila, in da bom še kdaj in moram zato vaditi bedenje, saj so ponoči zgodbe še bolj razburljive.

V obdobju odrasčanja se je moje strastno branje nekoliko ohladilo. Danes vem, da bi, če bi se rodila v 21. stoletju, tudi sama zapadla vplivu spletnih zvezdnikov. Dobro se spominjam, kako sem iskala idole, čakala edino tujo revijo za popularno kulturo, ki je izhajala enkrat na mesec, rezala slike iz nje, jih lepila na steno, hotela biti enako postrizena kot moja igralska vzornica iz ameriške serije, ki smo jo takrat lahko gledali na slovenski televiziji; kako sem iskala potrditve prijateljev, čakala njihova pisma in preverjala svojo priljubljenost med njimi. Če bi imela današnje možnosti, bi bila nenehno v skušnjavi.

Najstnik si želi pripadati vrstnikom in se izviti vplivu staršev. Mi smo se dobivali na kopališču, ob reki, na pohodih, na drsališču, na zamrznjenem bajerju ali v kinu, včasih pa smo samo posedali po škarpah domačih dvorišč. Imeli smo dopisne prijatelje, s katerimi smo se med počitnicami obiskovali. Zdaj pa se žive mreže trgajo. Otrok pri petnajstih pride v dijaški dom, a ga vrstnik, s katerim bo na nekaj kvadratnih metrih sobival do konca šolskega leta, ne utegne pozdraviti in ga niti ne vpraša, kako mu je ime, tako je zatopljen v svojo štiriozglato komunikacijo. Da imajo mladostniki vse več prijateljev na omrežjih, bližine in pravega pogovora pa ne zmorejo vzpostaviti, je seveda zastrašujoče, morda celo veliko bolj, kot so bile druge tehnološke revolucije v zgodovini človeštva.

² Ideja za rekvizit je izšla iz knjige *Beli kamen* Gunnel Linde.

Pred poletjem sem na Slovenski matici poslušala predavanje nevrologa dr. Zvezdana Pirtoška. Razlagal je, kaj se dogaja z našimi možgani, ko bemo, in kaj, ko begamo po oceanu spleta, ter kako se nasploh odzivamo na digitalne dražljaje. Poudaril je, da je sicer vsaka tehnološka revolucija vzbujala strahove: Sokrat je bil menda nasprotnik zapisovanja, ker je menil, da se bodo ljudem glave izpraznile, če bodo svoja premišljevanja odlagali; prelomen je bil tudi izum tiska, dvome je vzbujala železnica. Vendar pa je razvoj digitalnih tehnologij, je opozoril nevrolog, v resnici bolj nevaren od vseh preteklih prelomnic in povzroča večje spremembe v človeških možganih. Razložil je sicer, da pojem *digitalna demenca*, ki ga je uporabil Manfred Spitzer za naslov svoje razprave o škodljivosti digitalnih dražljajev in smo ga pogosto, vključno z mano, uporabljali kot argument, ni ustrezen, a je poudaril, da razmah digitalnih tehnologij možgane vsekakor spreminja in jim lahko povzroča tudi škodo – ne sicer digitalne demence, pač pa spremembe na področju spomina, pozornosti, empatije in odvisnosti. V zvezi z empatijo je poudaril, da se zaradi uporabe spletne komunikacije razvija anonimizirano nasilje, o razmahu odvisnosti pa dejal, da še nobena droga doslej ni bila tako zlahka dostopna, kajti pričakovanje nečesa prijetnega sproža izločanje dopamina, in ker so pričakovanja dražljajev, povezanih s komunikacijo in drugimi dejavnostmi na spletu, pogosta, se odvisnost od teh dražljajev zelo hitro razvije in jo je težko že prepoznati, kaj šele zdraviti.

Razmah digitalnih tehnologij prinaša velike spremembe v načinu pogovarjanja, kajti prijetni stiki z ljudmi, zaradi katerih smo nekoč morali nekam oditi, da smo jih srečali, so zdaj omogočeni tako rekoč brez prestanka, še med vožnjo avtomobila mislimo, da moramo biti dosegljivi, kar nas ne izpostavlja samo policijskim globam, ampak veliko hujšim nevarnostim. Zaupnosti, ki smo si jih nekoč šepetali v dvojicah ali majhnih skupinah prijateljev, izgublajo meje zasebnega, selijo se v skupine, kjer jih odlagamo, ne da bi sproti zaznali odzive nanje, zato postajajo lahko dostopne tudi nepoklicanim plenilcem. Skrite misli in strasti, ki so nekoč pripadale dnevnikom, so postale predmet širše izmenjave, zato je besedno in psihološko nasilje vedno bolj razširjeno in kljub večji občutljivosti vse hujše.

Otroci in mladi, ki zapadajo vplivom spletnih zvezdnikov, verjamejo, da je sreča nekaj, kar pride od zunaj. Težko jim je dopovedati, da sicer prijetni dejavniki od zunaj lahko razveselijo človeka, pravo zadovoljstvo pa se spočne v dobro opravljenem delu in premaganih naporih, tako ob prebrani knjigi kot ob osvojenem gorskem vrhu, dokončani nalogi, naučenem poglavju, pa tudi ob čisto vsakdanjih sodelovanjih, spretnostih, občudovanju travnikov in strmenju v daljavo.

Ko razmišljam, katere in kakšne podobe se najbolj dotaknejo mojega hrepenenja po lepoti, je to poleg divjih, neonesnaženih pokrajin gotovo podoba otroka ali mladostnika z odprto knjigo v rokah. Predstavlja mi čudovito metaforo eksistencialnega pomena. Vendar je ta podoba vse bolj redka. Otroci, mladi, nasploh ljudje, ki ne berejo, niso oropani zgolj izkušenj in dogodivščin književnih oseb, ki sta jih naš um in notranja moč sposobna oživiti, ampak nevede in nehote sodelujejo tudi pri zanemarjanju in izgubljanju jezikovne kulture, ki se kvari zaradi vdora internetne univerzalne spakedranščine v male jezike in zaradi uporabe površne, osiromašene komunikacije v materinščini: "Mami js sm slaba full me glava boli a lah grem dns mal prej domov k me full glava boli pa se zmer sm bolana".³ Morda bo že čez nekaj let podobno sporočilo samo še zvočno, povedano v angleščini.

Skrb vzbujajoča je, denimo, tudi novica, da so se na lanskem slovenskem knjižnem sejmu mladi bolj zanimali za knjige v angleščini kot za izvirna slovenska dela in prevode v slovenščino. Nekoč smo spodbujali branje v tujem jeziku, saj to predstavlja učinkovito, naravno učenje, zdaj pa je angleščina postala okupatorska jezikovna sila, ki smo se ji hlapčevsko vdali, saj smo jo sprejeli kot sporazumevalno orodje v globaliziranem svetu, zato marsikateri mlad človek tudi bere in celo piše samo še v angleščini, s tem pa svoj notranji monolog pretvarja v tuj jezik in tako izgublja stik s svojim izvorom. Beg v globalni jezik je zame nekakšna jezikovna kolaboracija. Ko sem leta 2002 na predavanju ameriškega astronava slovenskih korenin prvič slišala besedo *globalno*, sem morala pogledati v slovar, da sem razumela, kaj pomeni; danes, ko je *globalizacija* postala del pogovornega vsakdanjika, pa njeno vsebino vidim kot invazivno silo, ki ne prerašča samo naravnih virov, ampak tudi narodne jezike in kulture.

Kljub temu opažam, da se znotraj vsesplošne vdaje netijo drobna žarišča upanja. To so nekatere družine, ki se, kot naravovarstveniki proti velikim korporacijah, borijo proti globalnemu poneumljanju svojih otrok. V šoli ti otroci izstopajo, a so na žalost nekoliko izolirani. Naslikala bom tri prizore.

Prvi prizor.

Gostja sem na šoli in imam nastop za učence zadnjega triletja. Vprašam jih, kdo ne bere. Najprej se nihče ne oglasi, ko pa jim zagotovim, da ne bom nikomur ničesar očitala, se dvigne veliko rok. Na dodatno vprašanje, zakaj ne berejo, dobim odgovore: "Ker je dolgočasno, ker je brez veze, ker se

³Vir: Iz telefona avtorice.

v prvem poglavju nič ne zgodi, ker nimam časa.” “Kaj pa te tako zaposluje, da nimaš časa?” “Telefon, igrice.” Vsaj resnicoljubni so. Le redki rečejo, da igrajo nogomet, hodijo na balet ali igrajo violino, saj imajo tisti otroci, ki so vsestransko dejavni, čas tudi za branje. Na vprašanje, kdo bere, se dvigne manjše število rok. Njihovi odgovori so bolj jasni od prejšnjih: “Ker je napeto, zabavno, ker se vživim, ker mama bere z mano, ker potem bolje pišem spise v šoli, ker me zanimajo zgodbe.”

Drugi prizor.

V skupini učencev prvega in drugega triletja razlagam, da se možgani manjšajo, če z njimi premalo delamo. Povem, da je branje za možgane podobna dejavnost kot za mišice telovadba. Dvigne se roka dečka, starega osem ali devet let. Fant vstane in prevzame besedo: “Jaz sem prejšnji teden mislil, da mi bo glavo razneslo.” “Kaj pa se je zgodilo?” ga vprašam. “Tako velike možgane imam, od branja!”

Tretji prizor.

V skupini mlajših najstnikov razlagam, da moramo pisatelji tudi sami brati, ker je pomembno vedeti, kaj pišejo drugi, pa tudi zato, da ohranjamo radovednost in domišljijo. Fant, ki se je že prej nekajkrat oglasil z duhovitimi vprašanji, postavi še enega: “Katere pisatelje pa je bral prvi pisatelj?”

Zavedam se, da so srečanja z bralci, ki so pri nas vgrajena v šolski sistem, privilegij tako za avtorje kot za mentorje in učence. Naši stanovski kolegi v tujini stika z bralstvom nimajo v tolikšni meri kot mi. Zasluge za to, da se je bralna značka ohranila kot nacionalni projekt, je slovenski kulturni politiki vsekakor treba priznati. Država podpira tudi mnoge druge programe za bralno vzgojo, a tu moram, žal, opozoriti na dejstvo, da se je v zadnjem letu podpora programom na področju branja in literarnih prireditev občutno zmanjšala. Škode, ki bo zaradi tega nastala, ne bomo zaznali takoj; posledice se bodo kazale počasi, tako kot so se posledice pandemije pred nami razgrinjale postopoma in se nam kot hude sanje po težkem filmu prikazujejo še zdaj. Kolega Andrej Blatnik sicer pravi, da se je v času, ko smo bili zaprti doma, bralo več, vendar to ne velja za otroke in mlade, ki so takrat večinoma zapadli škodljivosti šolanja na daljavo in obsedeli pred zasloni; danes mislim, da bi bilo bolje, če bi dobivali samo sezname, kaj naj v tem času preberejo.

Rada bi torej opozorila, čeprav vem, da tisti, ki odločajo, tega ne bodo slišali, da smo v programih za spodbujanje in ohranjanje branja še vedno

uspešni, kar pa lahko zelo hitro pokvarimo in zrušimo še tisto, kar smo doslej zgradili ali vsaj ohranili. Martina Clerici, ki se posveča prevajanju leposlovja iz slovenščine v italijanščino, mi je povedala, da se je v Italiji knjižna kultura že spopadla s popularno. Predstavitve knjig so se omejile na prodajo avtobiografskih del spletnih zvezdnikov. Dogodki v knjigarnah menda sploh ne vključujejo več pogovorov z avtorji, ampak so organizirani kot prodajne akcije, na katerih se prikažejo zvezdniki, njihovi oboževalci pa se postavijo v vrsto, kupijo knjige in vplivneži jih podpisujejo. Takšen spektakel bi se pri nas morda zgodil, če bi Melanija iz Sevnice, poročena Trump, sicer moja srednješolska vrstnica iz paralelke, prišla prodajat in podpisovat slovenski prevod svoje knjige ali če bi zgodbo o sebi napisal slaven slovenski športnik. Ko pisatelji predstavljamo svoja dela, pa navala ni, vendar smo vseeno hvaležni, da sploh še imamo priložnost in da nas lepi, mladi spletni zvezdniki še niso dokončno povozili. Upam torej, da nas ne bo zanemarila in izstradala kar lastna mati država.

Zakaj mislim, da se škoda ne bo tako hitro pokazala? Ker mladinska književnost učinkuje počasi. Postopoma oblikuje in ohranja mladega bralca, ki bo jutri odrasel. Če obdobje premišljene in posvečene bralne vzgoje umanjka, tako prikrajšan otrok sploh ne bo nikoli postal odrasli bralec, kajti bralna kultura je način življenja, ki se vzpostavi v otroštvu. Odrasli, ki mu branje v najranljivejšem obdobju ni bilo privzgojeno, sploh ne bo vedel, kaj mu manjka. Brez temelja v strastnem branju knjig za otroke in najstnike bo torej izgubljeno tudi občinstvo književnosti za odrasle. Prepričana sem, da se branje v času pandemije ne bi povečalo, če ti odrasli, ki so se vnovič zakopali v knjige, ne bi bili zakopani vanje že kot otroci. V njih se je zgolj prebudil nekdanji bralec.

Dr. Zvezdan Pirtošek je na predavanju opozoril še na nekaj učinkov:

Branje vzpostavlja povezave med deli možganov. Znanstveniki so s snemanjem možganov pri ljudeh, ki so šest dni zapovrstjo brali zahteven roman, pokazali, kako intenzivno se možganske celice ob dobri bralni zbranosti povezujejo med seboj.

Branje krepi empatijo, kar pomeni, da se ljudem ob situacijah, ki vzbujajo sočutje, žalost, bolečino, "prižigajo" isti ali sorodni deli možganov. Nekateri posamezniki seveda empatijo blokirajo, a to niso ljudje, ki bi brali in skrbeli za svoj osebnostni razvoj.

Branje krepi kognitivne funkcije in podobno kot učenje tujih jezikov zaustavlja razvoj demence.

Branje pomaga pri obvladovanju stresa, preprečuje depresijo in povečuje zadovoljstvo. Ugodno vpliva celo na dolgotrajno življenje. Biološke raziskave

so menda pokazale, da so ljudje, ki so dolgo živeli, kakovostno brali. V skupini tistih, ki so umrli prej, so bili sicer tudi bralci, vendar so ti namesto zahtevnih del prebirali revije za prosti čas. Dr. Pirtošek razlaga tudi pojav, ki mu pravi *Matejev učinek*, ta pa izhaja iz *Matejevega evangelija*: "Kdor namreč ima, se mu bo dalo in bo imel obilo; kdor pa nima, se mu bo vzelo tudi to, kar ima." (Mt 13,12.) Dr. Pirtošek ga je odlomek razložil takole: Otrok, ki so mu starši in vzgojitelji dali veliko priložnosti za branje, igro, učenje in raziskovanje ter s tem poskrbeli za razvoj njegovih možganov, bo dobil še več, ko bo svoje možgane razvijal naprej in jih negoval sam; tisti, ki ni dobil nič ali je dobil malo, pa tega ne bo znal in bo izgubil še tisto, kar ima.

Ob vsem, kar sem do zdaj napisala, sem nenehno poudarjala *kakovostno branje*. Pred kratkim so me na predavanju za starše otrok prvega triletja udeleženci vprašali, kako naj vedo, kaj izbrati. Nekoliko sem zardela, saj običajno priporočam presečno množico nagrajenih in nominiranih del ter tistih, ki jih odlikuje znak zlata hruška, vendar sem ob tem kriteriju v zadnjem obdobju nekoliko zmedena, saj sem opazila, da se domača strokovna javnost v svojih ocenah včasih povsem razhaja. Ne morem namreč spregledati nenavadnega pojava: Izmed šestih naslovov, v zadnjih treh letih nagrajenih z večernico in desetnico, je samo eden prejel znak za kakovost zlata hruška, preostalih pet, ki jih je del strokovne javnosti nagradil z najvišjimi priznanji, pa si pri komisiji za zlate hruške niti znaka za kakovost niso prislužili. To vzbuja v avtorjih – in verjetno tudi v založnikih – nekaj začudenja, morda celo nezaupanja, saj ne moreš vedeti, ali so res okusi tako različni ali se je v kabinetih, ki se ukvarjajo z mladinsko književnostjo, kaj zoprnega skuhalo. Ker pa teorije zarote načelno zavračam, si neskladje razlagam brez njih: pojem kakovosti je podvržen različnim pogledom in izkušnjam, zato lahko celo na tako majhni knjižni polici, kot je slovenska, vsakdo malo po svoje razporedi naslove. To pač ni skakalnica v Planici, kjer se brez težav izmeri, koliko metrov je kdo skočil. Če je torej presečna množica nagrajenih, nominiranih in z zlatimi hruškami ovenčanih del majhna ali je včasih skoraj ni, pa jih seštejmo in dobili bomo lepo vsoto branja vrednih naslovov.

Skupnosti, ki se ukvarja z mladinsko književnostjo, jo piše, ocenjuje, izdaja, ureja, razporeja, izposoja, priporoča, predvsem pa bere, bi zato rada še naprej odkrito, prostodušno in zaupljivo pripadala, saj jo tvorimo predvsem dobri kolegi in prijatelji, primerno vzgojeni za puljenje plevela. Našo povezanost krepimo s srečevanjem in druženjem na festivalu Oko besede,

na knjižnih sejmi, dogodkih in praznovanjih, ki jih organizirajo Društvo Bralna značka, oddelki za mladinsko književnost v knjižnicah in Slovenska sekcija IBBY, ter na podelitvah nagrad, zato mislim, da naši lonci ne kuhajo rivalstva, zavisti in napuha, pa tudi vode ne puščajo, še pri zakovicah ne.

Mnenja, izkušnje, vizije

Peter Svetina

Veščina pisanja¹

I. (o pisanju nasploh)

Doktor Ivan Ramšak mi je nekoč razlagal, kako je to z živčnim sistemom in njegovo izolacijo. Nekako takole je šlo: živci so kabli, po katerih teče elektrika, okrog je izolacija, ki je lahko debela ali tanka. Ti imaš zelo tanko. Pomeni, da se te vse dotakne in da to telesno občutiš. Sam sem si pred kratkim razložil to takole: na polovici sobe od stropa do tal razprostreš tisti tanki pleskarski polivinil, s katerim se prekriva pohištvo, obenj postaviš centimeter in pol debelo vezano ploščo. Stopiš pet korakov nazaj in rahlo pihneš. Pleskarski polivinil bo zanihal, vezano ploščo bo tvoj piš prav malo brugal. To, kar se dogaja s pleskarskim polivinilom, se dogaja pri človeku s tanko živčno izolacijo: zaznaš tako rekoč vse in vse odzvanja v telesu. Telo je resonančna škatla. Srečo imate, da lahko pišete, mi je nekoč rekla doktorica Bojana Avguštin. Tudi sam sem svojčas študiral medicino.

Jana si od drugih obveznosti sprostí januar, če gre še februar, in piše: najprej sestavi zgodbo, v celoti in tako, da bi se jo spodobno dalo pripovedovati.

¹ Izbrani odlomki so iz knjige *Veščina pisanja*, ki bo izšla pri založbi Miš.

Potem se začne delo: od stavka do stavka, piljenje, obračanje, izostrovanje karakterizacije likov, včasih se zgodi, da postanejo povsem drugačni, kot so bili sprva. Dolgo traja, lahko več let. Tudi Cvetka piše počasi, pri njej nastajajo verzije, prva, druga, tretja, vmes da to še komu v branje. Anja hodi in med hojo izgovarja besedilo na glas. Pride domov in zapiše, nakar popravlja in pili, dokler ni čisto zadovoljna. Primož zvečer po koncu službe odpre hladilnik, si znese na mizo jestvine, odpre računalnik, se zamisli in začne pisati. Veliko veselja je zraven. Meni je pisanje napor, pri poeziji manjši, pri prozi večji, daljša ko je, večji je napor. Vem, da besedila ne bom zmogel pisati dvakrat, da podob, shranjenih v glavi, ne bom mogel podživeti dvakrat, da ne bom zbral dovolj moči, da bi dvakrat lovil ravnotežje po jezikovnih mostičkih in vijugah zgodbe. Ko končam, lahko samo še pregledam, pokrajšam in dam iz rok, z besedilom se po koncu ne zmorem več zares ukvarjati. Različni, zelo različni so procesi nastajanja besedil.

Tisto, čemur rečemo pisanje, je mnogokrat samo zaključno dejanje pisanja, zapisovanje.

Za dobro besedilo mora biti zapisovanje hoteno: zavestno izbiraš med različnimi možnostmi jezikovnega izraza in se zanje odločaš. Lahko se v tem izmojstriš do te mere, da je čas (če je to pri pisanju potrebno), v katerem izbereš, krajši od utripa veke. Za vajo v hitrosti izbiranja med jezikovnimi možnostmi lahko prebiraš slovarje ali prevajaš.

Besedilo je treba okrniti (skrajšati) največ, kot je mogoče, a vendar toliko in tako, da ostane v njem še vse, kar si želel povedati, in da lahko z njim dosežeš učinek, kot ga želiš doseči.

Paul Klee v učbeniku *Pedagoška skicirka*, ki je prvič izšel leta 1925 v Münchnu (2003 pa v Berlinu), v štirih glavnih delih obravnava poglobitve elemente risanja: linijo, dimenzije, risanje zemlje, vode in zraka ter simbole

za oblikovanje gibanja. Pravi in nariše, kako se nesimetrično ravnotežje ustvari z dodajanjem tretjega elementa: enako velikima svetlemu in temnemu delu na sliki se za ustvarjanje ravnotežja doda črna oblika ob svetel del; enako velikima rdečemu in modremu kvadratu na sliki se za ustvarjanje ravnotežja doda rumeno barvo pod modro. Ustvarjanje ravnotežja je pomembno.

V prozi se dogajanje uravnoteža z opisi, zgodbo se uravnoteža z dejanji glavnega junaka. V pesmi se besedni tok uravnoteža s podobo.

Neki ekvilibrist, ki sem ga pred časom poslušal, je rekel, da je človek na napeti vrvi varen samo v gibanju. Prav tako je v zgodbi, ki se mora premikati, in v pesmi, ki se mora izrekati.

Roman si bom zapomnil po prepričljivem glavnem junaku, pesem po sugestivnosti.

O dramskem besedilu, čeprav sem jih prebral veliko in si ogledal veliko predstav, vem malo. Ob pisanju je treba imeti pred seboj medij (podobe, če bo uprizoritev odrska, zvok, če bo uprizoritev radijska) in ne povedati z besedami tistega, kar lahko povedo sredstva samega medija. Enako je s slikanico in stripom.

Podrobnost ima v literarnem besedilu neprimerno večji učinek (večjo sugestivno moč) kot posplošitev.

Če hočeš narediti v besedilu nekaj glasno, lahko to napraviš tako, da tisto kriči, lahko pa samo utišaš okolico. Če hočeš poudariti svetlobo žepne svetilke, jo postavi v noč, podnevi bo njen soj podoben soju cestne svetilke, ki so jo pozabili ugasniti.

Kacušika Hokusai, japonski slikar, avtor znamenite podobe *Veliki val pod Kanagawo*, ki je nastala med letoma 1830 in 1832, je leta 1848 izdal knjižico v dveh delih *Vse o slikanju z barvami*. Slikarjem, začetnikom in mojstrom, zelo natančno opisuje, kako se meša in nanaša sloje barv, kako se slika naravo, obleke itn. V enem od začetnih poglavij knjige, v poglavju *Pota vode*, pa zapiše:

Gore ustvarjajo gorske verige in vode ustvarjajo pota vodá; oboje nastaja med nebom in zemljo.

Mišična opna (fascija) obdaja mišico in mišice obkrožajo fascije; skupaj tvorijo določene oblike.

Ljudje so nepričakovano našli strukturo, ko so tesali les, vzorec so poimenovali *mokume* (vzorec lesa). Enako je z zlatom in minerali.

Če razumeš te principe ob risanju oblik, kako bi bilo mogoče, da se ne bi izmojstril v slikanju česar koli?

Hokusai govori o osnovnih načelih, o izhodiščih slikanja in vsi ti principi so pretresljivo enostavni.

Bi lahko Hokusaijevo premišljevanje uporabili in ga parafrazirali za pisanje? Katera so tista presenetljivo enostavna izhodišča, principi, ki jih moramo razumeti, da bomo razumeli pisanje?

Besede so pota vode, stavčna struktura so gorske verige.

Podobe in zgodba so fascije in mišice: z njihovo pomočjo hodiš in gibanje (zgodba) gre od začetka h koncu, lahko se vrne na izhodišče in naredi krog. Med hojo lahko opazuješ sprotnost ali se vračaš v spomine. Kar je za prozo zgodba, to je za pesem zamolčano.

Ritem (vzorec lesa) je povezan z dihom: če je stavek enak dolžini umirjenega diha, je ritem umirjen. Stavek v prozi in verz v poeziji imata glede na dih enako mesto.

Hokusai v isti knjigi, v poglavju *O črni barvi*, razloži, kaj razume pod pojmom "nova črna barva" (črnilu se doda indigo voščenko) in kaj pod

pojmom “stara črna barva” (doda se še rdeč železov oksid), pojasni tudi, da se za učinek udušenosti črni barvi doda belo školjčno lupino. Nakar zapiše:

Razumeti barvanje pomeni razumeti različne vrste črne barve – razlika je med staro in novo črno, med svetlečo in udušeno. Tudi je razlika med črno, ki jo gledaš na soncu, in črno, ki jo gledaš v senci, med tisto, ki jo gledaš na pravokotni, in tisto, ki jo gledaš na okrogli površini.

Tudi tu se sprašujem: kaj bi lahko bila “črna barva” pri pisanju? Principi v umetnosti, prepričan sem, morajo biti v bistvu isti.

Beseda ima dobessedni in preneseni pomen. Tudi stavek je lahko mišljen dobessedno ali ironično. Če to razumeš, boš lahko povedal vse na način, kakor želiš, da bi te drugi slišali.

Bistveni del pisanja pred zapisovanjem je zavedanje okolice in samega sebe. Za to sta potrebna čas in notranja zbranost. Ne enega ne drugega ni treba pripravljati vnaprej, dovolj je, da se usedeš in dovoliš, da začne svet, ki te obliva, počasi vstopati v tvoje zavedanje, čas in opazovanje samo bosta počasi napravila v njem pot in prostor temu, kar te obdaja.

Opaženo:

- trg na enem od lizbonskih hribcev, avtomobili, tramvaj, pešci, ki čakajo in hodijo čez cesto, mimoidoči tik mene, ki sedim pred restavracijo, za vogalom na treh vrečah, ki jih prenaša s seboj, sedi klošar, zleknjen je pravzaprav kot na prestolu, in bere revijo, ki jo je verjetno izvlekel iz koša za smeti,
- psička stoji pred koriti pisanih cvetk, pomlad se je šele dobro začela, bela psička pred mavrico cvetk, okrog in okrog pa na gosto pada sneg, velike debele pomladne snežinke,
- na zadnji avtomobilski šipi avtomobila pred mano so se dežne kaplje, medtem ko čakamo pred semaforjem, v soju zavornih luči spremenile v oblačke: šipa je nebo in kaplje oblaki v večerni zarji,
- na gladini luž odseva luna, in ko hodiš po kolovozni poti, so luže nebesni otoki,
- pred majhno trgovinico sedim, v kateri prodajajo vse in še malico za šolarje, pred njo tik ob cesti je gospa z obraznimi potezami Indijanke

razprostrla pregrinjalo in nanj razpostavila pletene zapestnice in torbice, sama stoji ob kandelabru, okrog katerega je ovila žico, na katero je zataknila pisane vrvice za zapestnice,

- valovi ob atlantski obali se dvignejo na peščini, rastejo in tik preden se prelomijo, skozi se posveti sonce ali sivina neba, val se prelomi, se vrže na mivko in se s penami dviga proti opazovalčevim stopalom,
- srna, ki se je ujela med cesto, po kateri vozimo previdno kot v copatah, da je ne bi preveč begali, in ograjeni sadovnjak, z zunanje strani se zaletava v ograjo in skuša zbežati iz kletke, ki je ni.

Slišano:

- pozen spomladanski južni sneg se z mladih bukovih listov usipa prav tako, kot plivkajo ob peščeno obalo nizki valovi, ki predstavljajo drobno kamenje po plaži,
- skozi odprto okno se sliši žvižganje tramvaja, ko zapelje v ovinek,
- skupno notranje dvorišče med starimi večstanovanjskimi hišami, zjutraj: z balkona zgoraj se sliši cingljanje jedilnega pribora ob prazen krožnik, ko utihne, se oglasi ptič, v sinkopah se oglašja, z roko merim takt, ker me zanima, ali ostaja v zadanem ritmu, ostaja, celo tako, da se ritem njegovega oglašanja ohrani, ko se po dolgi pavzi oglasi znova, to se ponovi mnogokrat, ne more biti naključje,
- poslušam, ali reka, ko se zлива čez brzice, buči enkrat glasneje in drugič tiše, odvisno od tega, koliko vode se prelije ob kateri skali, pa tega ne morem ugotoviti,
- v valovih šelestenje zrelega klasja, v katerega se zaganja srnjak.

Otipano:

- s kazalcem nežno rišem obraz po obrazu hčerke, medtem ko mi miže sedi v naročju, obrvi, nos, jamico pod nosom, ustnice, brado, obris obraza, slika, ki sem jo neslikar na hčerkinu željo narisal največkrat,
- umrl je bratranec, zelo rad sem ga imel, ko to povem sinu, ki je ravno kar prišel s treninga, me brez besed objame: ogromna pleča kajakaša, na njih prepotena majica in njegove močne roke okrog mojega telesa,
- če greš z roko po suhih lesnih gobah, tistih malih, ki rastejo v gručah, je kot da bi šel z roko po raskavem globokem lubju, v deževnih dneh se napijejo in so kot velike gumaste ustnice,
- mlado bukov listje komaj čutiš ob dlani,
- dlaka na glavi psičke je mehka kot ptičji puh,
- lubje mlade bukve je po otipu podobno napeti prožni koži,
- pod bosimi stopali se blato ugreza mehkeje kot pod čevlji.

Človekovo telo je resonančna škatla: vsak zunanji vzgib bo povzročil v njej tresljaje in odmev. Močnejši ko je dražljaj, močnejši bo odmev: to opaziš, ko te začne tiščati v prsnem košu, ko ti srce požene kri, da vrat in glava kipi-ta od veselja, ko dihaš samo z vrhom prsnega koša, ko se ti skrči trebuh, ko dihaš globoko, počasi, kot bi na morju gledal dolge, komaj opazne valove.

Ko vsi ti elementi, rečemo jim lastna izkušnja, v obliki podob, ritma, sentimenta vstopajo v izmišljeno zgodbo in sploh niso več povezani z nami, ampak z literarnimi liki in prostori zgodbe, postane vsaka zgodba prepričljiva in verodostojna. Tudi pesem. Lahko pa so že pesem sama.

senca
razpolavlja trg
in ljudi
v svetlobi onstran
se sestavijo

Domišljjski svetovi, domišljjska in živalska bitja – vse to se dotika ali vznika iz lastnega zaznavnega sveta piscev. O tem sem prepričan. Domišljija raste iz lastne izkušnje in raste lahko samo, če je v otroštvu ne pokrijemo s steklenim zvonom.

Vsako leto prosim študente, naj se pet minut sprehajajo po hodniku pred predavalnico in opazujejo, poslušajo, kaj potipajo. O njihovih zaznavah se nato pogovarjamo: opazijo, slišijo, otipajo vsak različne reči, nekateri vidijo samo hodnik, nekateri tudi skozi okna, nekateri slišijo samo glasove na hodniku, drugi tudi iz gornjega nadstropja, tu in tam dva ali trije omenijo kaj istega. Vprašam jih, kaj od vsega tega je resničnost.

Smeh ni nič manj resničen od joka in problem ni nič manj resničen od njegove rešitve. Pisec vedno izbira iz okolice in sebe tisto, kar želi, in predstavlja drugim na način, kakor želi. Edina resničnost, o kateri dvomim, so predsodki in stereotipi, ker si jih ne ustvarjamo na podlagi lastne izkušnje: ne dvomim o njihovem obstoju, dvomim pa, da bi bil kateri resničen.

Odraslemu pripoveduješ izkušnjo odraslega. Otroku ne pripoveduješ izkušnje odraslega. To je umevno, kot je umevno, da otroku ne daš viskija. Edina siceršnja razlika med pisanjem za odrasle in pisanjem za otroke je v piščevi volji po upanju. Mnogi odrasli, ki zase pravijo, da so realisti, so upanje izgubili, besedilom, ki jih berejo otroci, pa pravijo *pravljica*.

Pisanje ima svoj ritem. Nekateri ideje zapisujejo takoj, ko se porodijo. Nekateri si ideje spravijo kot spominske fotografije in jih zapišejo kasneje. Če ideja zgine, se bo najbrž še vrnila. Ostajanje v stanju, v katerem te okolica lahko nagovarja z idejami, je blagodejno in pomirjujoče. Niso pa vsi časi v življenju taki.

Zapisovanje nabranega v enem samem izbranem dnevu v tednu povzroči, da se ideje in njihovo oblikovanje, ki so kulminirali ves teden, zlijejo kot voda skoz odprt jez. Zapisovanje je zelo intenzivno. Take vrste zapisovanje je podobno teku na kratke proge.

Zapisovanje vsak dan ob določeni uri je bolj umirjeno in daje občutek večje varnosti, da se ne bo kaj zgubilo. Je manj intenzivno. Je kot tek na dolge proge.

Zapisovanje v času med budnostjo in spanjem sprosti samocenzuro, v takem stanju zapisuješ drugače kot takrat, ko si povsem buden. Vstani uro prej kot po navadi, ne umivaj se, ne pij čaja, z ležišča se samo prestavi za mizo in začni zapisovati.

Če se zaradi pisanja umakneš za več dni, se človek z vsem, kar je, tako kot pri duhovnih vajah, v tišini počasi odklopi od vsakdanjih skrbi in misli, ki te raztresajo. Osredotočiš se na pisanje: počasi, ampak zanesljivo. Ideje, ki si jih prinesel s seboj, se začnejo razporejati in zlagati v zaporedje, vse, kar te obdaja, se začne vklapljati v besedilo. Ko se to začne dogajati, je, kot bi se potopil v vodo in se začel premikati s tokom. Naravnaš se tako, da spregledaš tisto, kar bi te pri nastajajočem besedilu motilo, in zaznaš

tisto, kar bi se lahko vklopilo v zapisovano: kar se te dotakne, lahko vstopi v tekst. Pri tako intenzivnem večdnevem zapisovanju se nujno zgodi, da ne zmoreš več: brezbrizen postajaš do zgodbe, jezik ni več material, ki bi ga bil sposoben oblikovati, kot želiš. Pol dneva ali dan postopanja brez posebne misli na besedilo bo v takem primeru pisanju in besedilu v dobro.

Ko sem se vrnil nekoč domov po tednu tako intenzivnega pisanja, sem stal pred domačimi vrati z občutkom neznanske sreče, ker mi je uspelo ostati v zapisovanju, dokler ni bila zgodba gotova, ker sem bil kot pivnik, ki je v zgodbo potegnil vse, kar mu je prišlo naproti. A spomnim se Barbarinega pogleda, ko je odprla hišna vrata in me zagledala. "Tako utrujenega te v življenju še nisem videla," mi je rekla kasneje.

V zgodbo in pesem ne moreš dati več od sebe vsega in ne smeš dati manj od sebe vsega. To pa človeka izčrpa. Kako se zmeraj znova napolniti z energijo in se ne uničiti, je modrost.

Čas in prostor, v katerem zapisujem, se lahko zgodita. Večkrat si ju je treba pripraviti. Včasih traja mesece ali tedne, ko čakaš na dneve, ki si si jih izbral za zapisovanje, včasih gre hitro. Bolj ko se približuješ startni črti, večja je trema. Čas tik pred začetkom zapisovanja je lahko neznosen: misel se še oblikuje, pozornost in osredotočenost se šele rojevata. Kar lahko naredim, je, da se ne motim z dnevnimi novicami, roke usmerim k tipkovnici, svinčniku ali kemičnemu svinčniku, poskusim biti z glavo tam, kjer sem z rokami.

Prepričan sem, da se mnoge pisateljice in pisatelji s pripravo na zapisovanje posebej ne ukvarjajo: sedejo danes in nadaljujejo, kjer so končali včeraj. Pišejo z užitkom in z lahkoto.

Tako je s Petro. Edini problem, pravi, je čas, ki si ga mora vzeti, da napisano gradivo uredi v prepričljivo celoto.

Vsakega človeka potihoma nekaj neprestano spremlja: ali misel na ljudi, ki jih ima rad, ali molitev, ali skrbi vsakdana, ali skrb za lastno zdravje, ali misel na vnuke, ali načrtovanje potovanja. Lahko te spremlja zgodba ali te spremljajo liki, ki si jih zasnoval: ostajaš v besedilu.

Če ti uspe ostajati v tem, kar te potihoma spremlja, postane ta tihi tok tisti, iz katerega izstopaš v vsakodnevne opravke in se vanj spet vračaš. Ne obratno.

Med zapisovanjem se zgodi, da vstopiš v stanje vznesene ustvarjalnosti. Ko se to zgodi, te vse, kar zaznaš, nagovarja.

Literarno besedilo je po naši volji organiziran in (ne)urejen zapis zaznanih in izmišljenih predstav, videnih, slišanih in čutnih. Vedno težimo k temu, da bi bralka in bralec predstavo podoživela tako, kot smo jo doživeli sami. Sposobnost predstavljanja, sposobnost ubesedenja ter sposobnost organizacije zapisanega, to je veščina pisanja.

/.../

Lastno raziskovanje in vaja sta pri pisanju bistvena.

Predlagam nekaj vaj za pisanje.

Dve uri stoje kroži z roko po zraku. Če te zanima, kaj se zgodi, postavi kozarec, skoraj do roba napolnjen z vodo, na knjigo in jo na konicah prstov dvigni v zrak. To stori z roko, s katero nisi krožil, in z roko, s katero si krožil po zraku. A še bolj zanimivo od tega, kar boš opazil, so vprašanja, pomisleki in odločitve za vztrajanje v dveh urah, ki sta minili.

Ustavi se sredi pločnika na ulici in opazuj okolico. Ostani tako nekoliko dlje, kot ti je prijetno.

Hodi po ulici tako, da boš gledal gor.

Usedi se v lokal in opazuj ljudi, ki hodijo mimo.

Če *ne* kadiš, si kupi cigarete, sedi za mizico pred lokal, si naroči kavo in si eno prižgi. Če kadiš, ta vaja nima pomena.

Če voziš avto, ga teden dni ne vozi.

Če uporabljaš mobilni ali pametni telefon, ga teden dni ne uporablaj.

Usedi se v lokal in si zapisuj dialog, ki poteka za sosednjo mizo. To naj bo začetek zgodbe.

Stoj oblečen na dežju brez dežnika in brez kape na glavi, dokler ne boš čutil, da ti voda polzi po telesu. (Nato se preobleci v suha oblačila in spij kaj toplega.)

Bodi z glavo tam, kjer si z rokami: če držiš okensko kljuko, misli na odpiranje okna; če držiš volan, misli na vožnjo; če držiš v rokah dvoje vilic nad skledo s solato, misli na mešanje solate. Če hodiš in ti roke visijo ob telesu, če tečeš ali če imaš roke v naročju, opazuj, poslušaj ali premišluj.

Med hojo po gozdni poti ali po travniku se sezuj in hodi bos.

Sezuj se in hodi bos po snegu.

Skuhaj si pravi čaj in si ga nalivaj v majhno skodelico. Ob vsakem požirku bodi pozoren na pot čaja skozi telo in na učinke čaja na telo.

V trgovini, v kateri vrtijo glasbo, se ustavi med policami, odmisli vse druge zvoke razen glasbe in opazuj okolico kot v nemem filmu ali burleski.

Leže na postelji zavestno sprosti vse mišice, tudi ramenske in obrazne.

Štirideset dni ob določeni uri počni isto stvar.

Prosi nekoga, da se s teboj sprehodi po hodniku, ulici, gozdu, kjer koli, in sicer tako, da ti zapreš oči in položiš svojo roko na njegovo/njeno ramo.

V mestu stopi na kolesarsko stezo in se pomikaj po njej peš tako, kot bi vozil bicikel. Ne počni tega v času prometne konice.

Pojdi v gozd ali se zapri v avto: kriči, kolikor moreš na glas.

Pojdi v gozd ali se zapri v avto in preklinjaj.

Miže si zamisli prizor zgodbe. Isto ponovi še z odprtimi očmi.

Izberi si kratko pesem ali kratko zgodbo ali dramski dialog ali odlomek romana v tujem jeziku, ki ga dobro poznaš, in to prevedi. Nikakor ne bodi zadovoljen s prvo možnostjo izbire prevajalskih rešitev.

Izberi si po tri stvari, na primer žirafo, tulipan in pručko ali granitno kocko, plavalko in lunin sij ali kolovoz, velikansko kapljo dežja in platneni dežnik tete Ide ter napiši zgodbo.

Napiši pesem. Daj ji tri različne naslove. Preberi naslove nekomu, ki naj ti pove, kaj pričakuje pod vsakim naslovom. Izberi tistega, ki je najdlje od tega, kar si zapisal v pesmi.

Izmišljuj si in pripoveduj zgodbo, ki bo nastajala ob samem pripovedovanju. Nakar to isto zgodbo povej od konca proti začetku, tako da bo seveda še zmeraj zgodba.

Opazuj ljudi in si izberi nekoga, ki izstopa. Z govorom, kakršnega si predstavljaš, da ga ima, pripoveduj o njegovem življenju.

Napiši sonet tako, da si vnaprej izbereš rime in da v prvih dveh kiticah pripoveduješ o nečem, kar se ti je zgodilo.

Vstani zjutraj uro prej kot običajno, sedi za pisalno mizo, razglej se po prostoru in poglej skozi okno ter začni zapisovanje tako, da boš v prvi stavek postavil tisto, kar te je iz okolice najbolj pritegnilo.

Pojdi h knjižni polici in jemlji z nje knjigo za knjigo ter v vsaki preberi samo prvi stavek.

Vzemi v roke slovar in ga odpri kjer koli. Preberi eno stran v slovarju.

Pojdi v galerijo sodobne umetnosti. Ustavi se pred sliko, ki te ne nagovarja, opazuj jo in poskusi ugotoviti, kaj je njeno bistvo.

V gozdu se ustavi, zapri oči in poslušaj. Prepoznavaj zvoke in glasove.

Z glasovi, zlogi in besedami, ki jih sproti ustvarjaš in si jih izmišljuješ, opiši svoje trenutno občutje.

Zapisuj pesem tako, da boš ob vsaki asociaciji skrenil na novo pot asociacije.

Pojdi z nečakinjo ali nečakom ali z lastnim otrokom ali z otrokom prijateljev v hribe. Ko ti bo dal roko in rekel, da mu povej zgodbo, ga vprašaj, o čem bi si želel, da pripoveduje. Ko ti pove, vdihni, izdihni, vdihni in začni.

Mnenja, izkušnje, vizije

Vesna Mikolič

Lažja, a še bolj zanimiva pot do Ivana Cankarja

Od nekdaj, danes pa še posebej izpostavljeno vprašanje učiteljev slovenščine, knjižničarjev in staršev je, kako motivirati mlade za branje. Za branje nasploh, za branje knjig, za branje slovenskih knjig, za branje slovenskih klasičnih avtorjev. Tako kot se sprašujemo, ali so se mladi danes, sredi digitalne ere, v kateri živimo in vpliva na vse nas, sposobni poglobljati v knjižno delo, njim vedno bolj oddaljeni knjižni jezik, zahtevne teme, povezane tudi s preteklimi, njim nepoznanimi obdobji. A če smo prepričani, da se je z mladimi mogoče pogovarjati o vsem, če se jim le približamo na pravi način, potem je lažje verjeti, da smo lahko uspešni tudi pri, recimo, približevanju Ivana Cankarja mladim bralcem.

Zakaj nas bo v tem prispevku zanimal ravno Ivan Cankar? Ker je že prislovično zahteven avtor, ker so ga tako nekateri obravnavali že za časa njegovega življenja, ker ga beremo v glavnem v času šolanja, ko se nam zazdi pretežek, zato se ga pozneje ne lotimo več ali pa ga vzamemo v roke le redko. Morda ga srečamo ob kaki uprizoritvi njegovih dramskih del in si rečemo: Kako dobro nas je Cankar poznal! Kako veliko nam lahko pove še danes!

Seveda nam veliko ne povedo le njegova klasična dramska dela, temveč tudi njegova prozna besedila, kratki romani, povesti, črtice, ki so bila

njegova inovativna vrsta besedil, nenazadnje njegova poezija. Le brati jo moramo. A kako začeti, če imamo predstavo, mladi in starejši bralci, da Cankarja ne bomo razumeli, da nam bo to mučno opravilo ... Pred tako dilemo so tudi današnji učitelji slovenščine, ki se soočajo z obsežnimi učnimi načrti in kompleksnimi učnimi cilji, ki segajo od razvijanja jezikovne sporazumevalne zmožnosti, bralne zmožnosti do oblikovanja jezikovne in narodne zavesti.

Ob zavedanju omenjene realnosti sem ob raziskovanju jezika književnih del oblikovala učni model Tilka, ki se ponuja kot pomembna priložnost za doseganje motivacije tako za branje kot za učenje slovnice in razvijanje jezikovne sporazumevalne zmožnosti. S sodelavko na Znanstveno-raziskovalnem središču Koper Diano Košir ter ekipo raziskovalk in učitelj iz drugih univerzitetnih in šolskih okolij pa smo izdelale priročnik in učbenike/delovne zvezke za slovenski jezik za osnovno in srednjo šolo, za italijanski jezik za osnovno in srednjo šolo ter za nemški jezik za srednjo šolo.¹

Kaj vključuje učni model Tilka? TILKA je v resnici akronim za angleški opis modela: *Teaching Interculturality through Language and Literature for Conflicts Avoidance*, obenem pa je to naslovni junak novele slovenskega realista Simona Jenka. Model temelji na že uveljavljenih učnih metodah, kot jih poznata komunikacijski in konstruktivistični pristop, ter novejših usmeritvah medkulturne vzgoje in vzgoje za nenasilno komunikacijo, saj se na temelju nekaterih spoznanj transakcijske analize v poučevanje jezika uvaja tudi veliko diskusije na način nenasilne komunikacije. Skoraj najpomembnejša novost pa je sočasno poučevanje jezika in književnosti, jezika in kulture – tako učenke/učenci obenem razvijajo sporazumevalno, bralno in medkulturno zmožnost.

Književnost se pri pouku slovenščine kot prvega jezika večinoma obravnava ločeno od jezika, tako kot je pogosto ločeno raziskovanje jezika in književnosti in kot sta strogo ločeni didaktika književnosti in didaktika jezika. Nekateri teoretiki danes spet poudarjajo, da razumevanje literature pomeni tudi razumevanje jezika in da z bralno pismenostjo razvijamo tudi splošno pismenost. Tesna povezanost književnosti in jezika tako v okviru znanstvenega proučevanja kot didaktičnih pristopov nas ne sme čuditi, saj pravzaprav književnost kaže resnične razsežnosti nekega jezika, s svojimi spremenljivimi strukturami in umetniško svobodo širi meje jezikovnih

¹ Glej: Mikolič, Vesna: *S Tilko v svet jezika. Teoretična izhodišča in praktične smernice za poučevanje slovenščine, drugih in tujih jezikov po učnem modelu Tilka*. Koper, Ljubljana: Annales ZRS, Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani, 2022.

sredstev, zato je jezik književnosti še posebej učinkovit in vreden pozornosti. Književnost je torej idealno izhodišče za učenje jezika, obenem pa se z vstopanjem v književnost skozi jezik, tj. z obravnavo avtorjevih ključnih besed in jezikovnih značilnosti nekega besedila na splošno, lahko bolje in globlje prodre v literarno besedilo, ob tem pa se tvorijo ustrezni kulturni pomeni pri branju, ki so del širše sociokulturne pismenosti oziroma zmožnosti kritičnega mišljenja.

Tako poskušam v tem članku na primeru črtice Ivana Cankarja *Pehar suhih hrušk* pokazati uporabo sodobnejših učnih pristopov, predvsem sočasnega poučevanja književnosti in jezika. V omenjenem učbeniku za slovenščino za osnovo šolo (avtorici Vesna Mikolič in Tilka Jamnik) jo obravnavamo v okviru enot za drugo triletno osnovne šole, in sicer v učni enoti *Otroške želje nekoč in danes: Ivan Cankar: Pehar suhih hrušk*. Pri tem se odmikamo od vzpostavljenega tradicionalnega pristopa, po katerem se Cankarjeva literatura razlaga predvsem biografsko, ter premikamo fokus na literarno besedilo in njegovo recepcijo. O tem sva s kolegico Diano Košir napisali tudi znanstveni članek.²

Učenci se po obstoječem učnem načrtu s Cankarjem srečajo v 9. razredu osnovne šole, ko po obveznem programu berejo črtico *Bobi*. V njej se prvoosebni pripovedovalec spominja krivic, ki jih je kot otrok povzročil prijatelju in zaradi katerih občuti krivdo vse življenje. V članku predstavljamo možnosti za obravnavo črtice *Pehar suhih hrušk*, ki o sorodnih občutkih kot v *Bobih* skozi otroške oči prikaže krajo priboljškov in iz nje izhajajočo družinsko dinamiko. Če vanjo vstopimo skozi jezik, tako da smo najprej pozorni na Cankarjev jezik in njegovo simboliko, lahko črtica ob vsej svoji motivno-tematski razsežnosti ponudi lep prvi vstop v Cankarjev literarni svet, s katerim se bodo učenci srečali na naslednjih stopnjah izobraževanja.

Namen obravnave, ki bo v nadaljevanju predstavljena, je povezati cilje književnega in jezikovnega pouka tako, da učenci ob branju oziroma poslušanju besedila spontano usvojijo razliko med umetnostnim in neumetnostnim besedilom ter se ob literarnem besedilu naučijo slovničnih pravil in drugih jezikovnih zakonitosti (metajezikovna zmožnost). Književno delo tako spoznajo skozi njegov estetski učinek in hkrati kot jezikovno stvaritev. Obravnava sledi štirim korakom, in sicer: pristop k temi z uvodno motivacijo, jezikovno-slogovni del, poglobljanje teme in uporaba teme.

² Glej: Mikolič, Vesna, Košir, Diana: *Sočasno poučevanje jezika in književnosti ob kanonski mladinski literaturi v drugem triletni osnovne šole*. Jezik in slovstvo, 2024, letn. 69, št. 3, str. 61–77.

V prvem koraku učitelj lahko spodbudi razmišljanje in diskusijo o tem, katere pribojške imajo radi in s čim so se sladkali v preteklosti, v Cankarjevem času. Nato učencem interpretativno prebere celo črtico (lahko v slikaniški izdaji). Po branju učenci samostojno/skupinsko ob pomoči učitelja obnovijo zgodbo. Pomagajo si s časovno premico, na katero nanizajo ključne dogodke oziroma osrednje sestavine zgodbe v pravilnem zaporedju. Nato učitelj učence spodbudi k diskusiji ob spodaj navedenih vprašanjih, povezanih s književnimi osebami in njihovo medsebojno komunikacijo:

- Kdo je glavna književna oseba? Kdo so stranske književne osebe?
- Zakaj je Janez ukradel hruške?
- S katerimi besedami je Lina spodbujala Janeza k temu dejanju?
- Primerjaj ravnanji Line in Janeza. V čem se razlikujeta? Razloži.
- Kako se je počutil Janez, ko je mama odkrila tatvino? Kakšen odziv mame je pričakoval?
- Zakaj se ne sme krasti?
- Si kdaj naredil/-a kaj, za kar si vedel/-a, da ni prav? Kako si se ob tem počutil/-a?

V drugem koraku učitelj učencem razdeli besedilo črtice na izročkih. Še enkrat glasno prebere črtico in učence vpraša po besedah, ki jih ne razumejo, ter jih povabi, da v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* oziroma v spletnih slovarjih (fran.si; franček.si) skupaj poiščejo razlago. Nato spodbudi učence, da v besedilu poiščejo in označijo (pobarvajo) besedo *oko* oziroma *oči* (množinski samostalni), ki je v celotnem Cankarjevem književnem opusu najpogostejša beseda in tudi zato ena od njegovih ključnih besed (o tem pišem v knjigi *Ali bereš Cankarja?*, ki je leta 2021 izšla pri Slovenski matici). Z naslednjimi vprašanji učitelj vodi pogovor o samostalniku *oči*:

- Kakšne oči je imela na začetku zgodbe sestra Lina?
- Kaj so izražale sestrine zamišljene oči?
- Kakšne oči so imeli otroci, ko je mati ugotovila, da nekdo krade hruške?
- Kaj so govorile otroške velike oči?
- Kakšne so bile oči glavnega junaka, potem ko je mami predstavil svoje dejanje in ko je občutil, da ga je sestra izdala?
- Kaj pomeni, da so bile njegove oči slepe? Lahko razumemo besedo v premem ali prenesenem pomenu?

Učenci ob odgovorih spoznajo premi in preneseni pomen pridevnikov. *Zamišljene oči* sestre, ki v začetku naklepa prepovedano dejanje, predstavljajo premi pomen, medtem ko *odprte oči* otrok, ko mati razkrije krajo, pomenijo tako premi pomen (fizično velike oči zaradi njihove razprtosti kot posledice strahu) kot preneseni pomen (velike oči pomenijo strah).

Končna besedna zveza, tj. *slepe oči* glavnega protagonista, pa metaforično odraža vso bolečino, vso obrnjenost vase, v svojo krivdo, in jezo na sestro, ki jih je Janez občutil v tistem trenutku. Učenci tako ob primerih spoznajo definicijo metafore. V besedilu črtice nato skupaj poiščejo besede, za katere se jim zdi, da jih lahko razumemo v prenesenem pomenu in so torej metafore. Sočasno na ta način veliko globlje začutimo občutke protagonistov.

Nadalje učenci opazujejo dobesečne navedke in ločila, ki stojijo na koncu. Spoznajo, da klicaj stoji na koncu vzkličnih povedi. Učitelj spodbudi učence k razmišljanju, zakaj je pisatelj uporabil toliko klicajev in kakšne občutke pri njih vzbudijo številni vzkliki. Nekateri od teh za sogovornika mogoče zvenijo grobo in je zato lahko prizadet. Učitelj učence usmeri v razmišljanje, katere vzklične povedi bi lahko zamenjali z bolj umirjenim govorom. Z igro vlog lahko učenci preoblikujejo pogovor tako, da se sami znajdejo na mestu Line, Janeza ali mame.

V tretjem in četrtem koraku, pri poglobljanju in uporabi teme, pa učitelj vpelje primerjave različnih slikanic in stripovske predelave črtice. Prav tako lahko s preprosto improvizacijo učenci in učenke odigrajo ključne prizore iz črtice:

- Janez se pusti pregovoriti Lini in krađe suhe hruške.
- Lina zatoži Janeza materi.
- Janez vleče Lino za njeno dolgo kito.
- Kako se otroci vedejo do matere, ki jim kljub revščini vsak večer pripravi večerjo.

Učenci tako skozi raznolike aktivnosti razvijajo svojo jezikovno, meta-jezikovno, sporazumevalno, (med)kulturno, empatično, socialno, estetsko in digitalno zmožnost. Predvsem pa se na tak, aktiven način, ob sočasni pozornosti na jezik in ideje ter estetsko vrednost literarnega besedila, ne dolgočasijo. Delo začutijo kot še danes aktualno, spoznajo, da je tudi preteklost bližja, kot so si morda predstavljali, tudi jezik iz preteklosti jim je tako bližji. Nenazadnje jim postaneta bližja tudi Ivan Cankar in slovenska klasika, od tod do branja sodobnih mladinskih in drugih avtorjev pa je zdaj pot še krajša.

Mnenja, izkušnje, vizije

Vesna Žnidar

Mladostnik kot jezikovni zgled prihodnosti

*Ni nobenega drugega popolnejšega pristopa k resničnosti,
kakor je imenovanje sveta z materinščino.*

Edvard Kocbek: *Misli o jeziku*

*Če se pogovarjaš s človekom v jeziku, ki ga razume, se mu
pogovor vtisne v spomin. Če pa se s človekom pogovarjaš v
njegovem maternem jeziku, se mu besede vtisnejo v srce.*

Nelson Mandela

Sprehod skozi prestolnico, pa tudi druge kraje dežele lipovega lista, utegne biti razburljivo doživetje, ki jezikovno občutljivega posameznika kljub poznavanju dejanske situacije, v kateri se zaradi prepleta knjižnih, neknjižnih in tujejezičnih elementov neprestano odpira vprašanje o jezikovnem standardu, znova in znova preseneča. Komaj se sprehodi mimo najstnika, v čigar rokah leži odprta knjiga, ki dokazuje, da je mladenič večč branja zahtevnih besedil v tujem jeziku, se mu, že čakajočemu na avtobusnem postajališču, pogled zaleti v napis *Discover the flavours of the east* na zanemarnem oknu onstran ulice, in če ga ne šokira oglas za nahrbtnik Borderline,

kar je sicer tujejezični termin za eno najpogostejših osebnostnih motenj, ga kasneje zagotovo srečanje z natakario, ki že na začetku strežbe pove, da slovensko ne govori, in izrazi pričakovanje, da bo naročilo potekalo v – zanj samoumevno, da samoumevni – angleščini.

Kljub poznavanju slovenske jezikovne krajine se poraja vprašanje, kako je kljub nespornemu narodotvornemu pomenu slovenščine in splošnemu zavedanju o njeni narodnoidentifikacijski vlogi aktualno stanje takšno, kakršno pač je. Od kod v nezanemarljivem delu javnosti pišmeuhovski odnos do uradnega jezika, ki je hkrati tudi materinščina večine prebivalcev naše države, kot da bi bil s Trubarjevimi *Lubimi Slovenci* za vse večne čase varno umeščen na zemljevid evropskih in svetovnih knjižnih jezikov ter kot da prizadevanja za njegovo ohranitev ne bi zahtevala nobenega truda, kot da ne bi bila slovenščina že v času reformacije skorajda, z redkimi, a zatoj svetlejšimi izjemami, kot so pridige Janeza Svetokriškega, skorajda izrinjena iz javnega življenja v zasebno, domačijsko sfero, kot da ni bilo potrebno aktivno delovanje jezikoslovcev predprejšnjega stoletja, med drugim marsikdaj po krivici omalovažujoče predstavljenega Jerneja Kopitarja, za poenotenje knjižnega jezika – ta je bil v drugi polovici 18. stoletja že razcepljen na več različic –, da bi se slovenska jezikovna skupnost lahko uspešneje upirala germanizaciji, kot da niso bila ravno prizadevanja jezikoslovcev za ohranitev slovenščine v vsej njeni funkcijski zvrstnosti v sedemdesetih letih 20. stoletja odločilna, da je bil upor slovenskih intelektualcev proti unitarističnim težnjam uspešen in se niso uresničili načrti odločujočih v skupni državi, da bi slovenščino v določenih, najbrž sčasoma vedno številčnejših govornih položajih nadomestila srbohrvaščina? In kot da se ne bi v sedanjosti pojavljali pritiski globalnega jezika, tokrat še učinkovitejši in močnejši, saj so neprodušno zapakirani v svetovljanstvo, napredek, razgledanost in odprtost, kar mu predvsem med mladimi s sistemom vrednot, v katerem je všečnost med najbolj cenjenimi, odpira tudi najmočnejše zapahe in ga postavlja v prestižni položaj. In kako je ob vsem navedenem mogoče, da te zapahe pravzaprav prepogosto ustrezljivo odpiramo kar sami?

Zavedanje, da slovenščina od leta 1991 ni več le uradni, temveč tudi državni jezik, ta posebni status pa ji zagotavlja zakonsko urejeno skrb v obliki načrtovanja njenega statusa ter premišljenih ukrepov na področju jezikovnega izobraževanja, jezikovne opremljenosti ter zakonodaje, lahko pri nosilcu slovenščine uspava občutek lastne odgovornosti tako za rabo konkretnemu sporazumevalnemu položaju ustreznih jezikovnih sredstev kot za ohranjanje njenega posebnega položaja v slovenskem jezikovnem

prostoru. Z vidika posameznika se lahko zdi raba slovenščine v vsej njeni socialni in funkcijski zvrstnosti dovolj samoumevna, da ne zahteva posebne pozornosti in se lahko govorec ne glede na okoliščine svobodno poigrava z vso pestrostjo njenih jezikovnih sredstev, pri opredeljevanju do lastnega jezikovnega koda pa se v duhu politične korektnosti izogiba izražanju o *maternem jeziku*, da ne bi koga izločil, užalil, prizadel.

Omenjeni posameznik ima v marsičem prav. Status slovenščine kot *uradnega jezika*, tj. jezika, v katerem potekata javno in uradno sporazumevanje, na celotnem ozemlju države določa Ustava Republike Slovenije v svojem 11. členu, o slovenščini kot *državnem jeziku*, ki je povezan z določeno državo v simbolnem smislu in s katerim se identificira večina prebivalstva, pa se lahko informira na portalu Jezikovna Slovenija, namenjenem področju jezikovnega načrtovanja, predvsem jezikovni politiki.

Natančneje položaj slovenščine določa Zakon o javni rabi slovenščine (ZJRS) iz leta 2004, deloma spremenjen in dopolnjen šest let kasneje. Glavna odgovornost za njegovo izvajanje je naložena ministrstvu, pristojnemu za kulturo, deloma pa tudi drugim ministrstvom. Vendar po ZJRS raba slovenščine ni tako samoumevna, kot je zapisano v Ustavi RS. Sicer naj bi se Republika Slovenija v mednarodnih stikih predstavljala s slovenščino, a po drugi strani že uvodna določba dopušča izjemo – govorno in pisno sporazumevanje v javnem življenju v Republiki Sloveniji lahko poteka tudi v drugih jezikih, kadar to posebej dopuščajo mednarodne pogodbe, zavezujoče za našo državo. Prav tako je dopustna raba drugih jezikov, kadar gre za jezik verskih obredov ali umetnostnih besedil. Poimenovanja pravnih oseb zasebnega prava naj bi bila v slovenščini, a so lahko hkrati v tujem jeziku; resda tujejezično poimenovanje ne sme biti grafično bolj poudarjeno od slovenskega, ni pa nujno, da je manj vidno. Pri zaposlovanju sezonskih delavcev je sprejemljivo poleg slovenščine uporabljati tudi tuje jezike. Posebej sta omenjeni možnost prevajanja na novinarskih konferencah in prisotnost tujih jezikov na prireditvah. V tujem jeziku so lahko besede v obratih in lokalih, če vsebujejo tujo blagovno ali storitveno znamko, če predstavljajo sestavni del celostne podobe, in nenazadnje, če gre za krajše besedne zveze, ki – in tu tiči formulacija, ki lahko odpira vrata vsemu, kar si ta ali oni posameznik razlaga – so zaradi običajne rabe razumljive večini potrošnikov. Je običajna raba le reklamni slogan ali tudi tujejezični izrazi, ki so se že uveljavili v govoru mladih in mladostno razpoloženih starejših? Vprašanje, kaj to pomeni za tiste, ki tujih jezikov ne govorijo, se zdi nepotrebno kompliciranje – tistih nekaj besed se bodo pa ja naučili, neko splošno razgledanost že morajo imeti!

Toda ali to ne pomeni diskriminacije nekaterih nosilcev uradnega jezika zaradi vsečnosti, za katero se skriva ekonomski interes? In če si lahko dovolimo nekaj patetičnosti – bomo svoj jezik začeli prodajati? Pretiravanje? Zagotovo ne za tistega, ki ga prijeten vonj z vrta restavracije opozori, da je čas za kosilo ali vsaj prigrizek, in ga privabi za pogrnjeno mizo, tam pa ugotovi, da z natakarjem ne govorita istega jezika. In to dobesečno. Želja po zaslužku je močnejša od jezikovne zavesti tudi pri oglaševanju. Sporočila, kot so oglasi za izdelke in storitve, predstavitve dejavnosti in “druge oblike obveščanja javnosti”, morajo biti namreč, kot navaja zakon, v slovenščini, in sicer v njenem knjižnojezikovnem standardu, ali v potrošniku zlahka razumljivem jeziku. Kateri pa je ta zlahka razumljivi jezik? Pa ja ne gre za angleščino, ki prodira v jezikovne skupnosti povsod po svetu in katere širjenje je iz proračuna njene domovine kar krepko podprto? Gre mogoče tudi za jezike zahodnega Balkana in vse večjo modnost izrazov iz njihovih nestandardiziranih različic ter celo glasoslovne posebnosti, ki se širijo tudi med rojenimi govorniki slovenščine?

Ob močnejši prisotnosti drugega jezika ta postaja vse bolj razumljiv vse večjemu številu ljudi in krog je sklenjen. To je sicer skladno z večkulturnostjo in večjezičnostjo kot eno od temeljnih vrednot Evropske unije, vendar ni mogoče spregledati podobnosti s preteklimi obdobji, ko je narava jezikovnega stika že začela odpirati vrata diglosiji. Slovenščina je sicer eden od uradnih jezikov Evropske unije, vendar bi načelo ohranjanja nacionalnih jezikov in spodbujanja enakopravne vloge vsakega od njih znotraj večjezične skupnosti v njeni zakonodaji in strateških dokumentih iskali zaman; delovni jeziki v organih Evropske unije so le angleščina, francoščina in nemščina. Niti tako pomembni dokumenti iz časa pred pridružitvijo Republike Slovenije Evropski uniji, kot je Maastrichtska pogodba iz leta 1992, na spletu niso dostopni v slovenščini, ampak le v tedanjih uradnih jezikih. Ohranjanje se torej predvsem simbolna, manj pa sporazumevalna vloga slovenščine in očitno je, da družbeno-ekonomsko-politična situacija ne preprečuje umikanja slovenščine najprej iz nekaterih, nato pa iz vse več sporazumevalnih vlog, zato je premišljeno jezikovno načrtovanje za slovensko jezikovno skupnost izrednega pomena. To poteka v petletnih obdobjih, celovito pa ga usmerjajo resolucije o nacionalnem programu za jezikovno politiko, ki vsebujejo opis oziroma oceno trenutnega stanja na področju jezikovne politike, jezikovne kulture in jezikovne rabe, načrtovanje statusa in korpusa (slovenskega) jezika, opredelitev ciljev za naslednje petletno obdobje z ukrepi, kazalniki, sredstva in nosilce, natančneje razdelane po vsebinskih področjih, med katerimi je na prvem

mestu jezikovno izobraževanje. Trenutno aktualna resolucija za obdobje 2021–2025 je tretja po vrsti.

Eno od najpomembnejših področij jezikovnega načrtovanja je izobraževanje. Resolucija pri opisu izhodiščnega stanja izpostavlja vrsto izzivov, ki so jih jezikovni praktiki pravzaprav pričakovali – rezultati raziskave bralne pismenosti PISA in raziskava besedilnih spretnosti PIAAC so razkrili nujnost prenove pouka slovenščine, pokazala se je potreba po usposabljanju javnih uslužbencev za tvorjenje besedil, skladnih s knjižnojezikovno normo, čeprav bi pričakovali, da je to samoumevno, zaradi upadanja rabe slovenščine v zamejstvu in izseljenstvu so potrebni ukrepi, ki bi ta trend zaustavili in obrnili. Posebna pozornost je posvečena slovenskemu znakovnemu jeziku; ta je v resoluciji prvič opredeljen kot samostojni jezik, od slovenščine ločen v modalnosti izražanja in v vseh jezikovnih ravlinah. Med ukrepi na področju drugih jezikov na tem mestu izpostavljamo razvoj jezikovnih kompetenc otrok in odraslih v njihovem prvem jeziku, kar na prvi pogled po nepotrebnem odvrta pozornost od skrbi za slovenščino in omogoča širjenje vplivnega področja “konkurence”, vendar kot kažejo raziskave in praktične izkušnje pri delu s priseljenci, tako z otroki kot z odraslimi, višje razvita sporazumevalna zmožnost v materinščini omogoča hitrejšo in učinkovitejšo usvajanje jezika okolja, s tem pa lažje vključevanje v družbo.

Slovenščina ima v šolskem sistemu različne vloge. Je učni jezik, učni predmet in učno načelo; slednje pomeni, da učitelj predstavlja učencem zgled kultiviranega sporočanja in ob podajanju novih spoznanj razvija sporazumevalno zmožnost učencev na svojem strokovnem področju, kar vključuje usvajanje in praktično rabo terminologije ter strokovnega jezika, za kar mora biti tudi sam ustrezno usposobljen. Kot učni jezik ima slovenščina, skupaj z italijanščino oziroma madžarščino na narodnostno mešanih območjih, poseben položaj, vendar so dopustne izjeme. V tujem jeziku se lahko v srednjih šolah izvaja pouk, pri katerem sodeluje tuji strokovnjak ali gostujoči učitelj, v omejenem obsegu celo če ta dela samostojno, brez prisotnosti domačega učitelja, kar pomeni, da udeleženci izobraževanja namesto slovenskega strokovnega jezika uporabljajo tujega. Najbrž nismo daleč od resnice, če predpostavimo, da je pri tem najpogostejše uporabljen globalni jezik, ta pa prevladuje tudi v spletnem okolju, v katerem mladostniki iščejo najrazličnejše vire, tudi strokovne, s čimer jim tuji jezik postaja vse bolj domač, raba slovenščine pa v njihovem okolju, še posebej virtualnem, vse bolj redka, neobičajna in s tem tuja. Še bolj izrazito se umikanje slovenščine pojavlja v visokem šolstvu; resolucija namreč navaja,

da je na tem področju "ključno vzpostavljanje ravnotežja med uporabo in razvojem znanstvenega in strokovnega jezika ter uporabo tujih jezikov". Kakšno je to ravnotežje, je očitno podvrženo presoji izvajalcev in njihovi jezikovni zavesti na eni strani ter prizadevanjem za to, da bi bilo slovensko visoko šolstvo čim bolj dostopno tudi študentom iz tujine, s tem pa močnejše vpeto v mednarodno univerzitetno okolje, na drugi.

Če je prisotnost različnih jezikov v srednjem in visokem šolstvu zaradi nujnosti povezovanja z raziskovalnimi in izobraževalnimi ustanovami z vsega sveta za razvoj različnih strok pravzaprav vsaj nekoliko pričakovana, pa preseneča, da se kaže potreba po ukrepanju tudi tam, kjer naj bi bila samoumevna raba in obvladovanje knjižne, predvsem zborne zvrsti slovenščine. Raziskovalci praktične rabe učnega jezika pri učiteljih opozarjajo, da imajo učitelji pri izvajanju pouka težave. Že pri podajanju učne vsebine, ki naj bi potekalo v knjižnem zbornem jeziku, v praksi prevladuje knjižni pogovorni jezik, včasih tudi s prvinami neknjižnih zvrsti. Neknjižnost je pogosto povsem zavestna izbira, učitelji menijo, da bodo učno vsebino bolje približali učencu v jeziku, ki mu je bližji, zdi se jim, da raba knjižnega jezika vzpostavlja distanco in vnaša v komunikacijo nesproščenost. Slednje je lahko posledica nesamozavesti učitelja, ki je zaradi nezadostne avtomatiziranosti pri rabi knjižnega jezika marsikdaj upravičena. Učitelj, čeprav z željo nuditi učencem jezikovni vzor, zaradi nevajenosti naravnega, sproščenega govora v zbornem jeziku ne zmore petinštiridesetminutne hkratne osredotočenosti na vsebino sporočila in na ustrezen jezikovni kod. Šola, ki bi morala učencu privzgajati zavedanje, da ne obstaja več vrst nosilcev slovenščine, od katerih bi nekateri govorili neknjižno, tisti drugi pa knjižno, in bi slednji silili prve, med katere sodi tudi sam, naj sprejmejo njihov jezik, ampak da obstaja več zvrsti, ki jih uporabljamo za različne priložnosti, istočasno posreduje tudi nasprotno sporočilo, da je raba knjižnega jezika sicer standard, a ga je mogoče doseči le za kratek čas in z maksimalnim trdom.

Mladostnik se tako znajde v poplavi različnih vrednostnih sistemov in ne vedno idealnih zgledov, ustvarja si svoje mesto v hitro spreminjajoči se družbi, v kateri postaja vse pomembnejše tudi dogajanje v virtualnem svetu z vsemi njegovimi zakonitostmi. Sledi vzorom, ki jim zaupa, in hkrati išče samosvoj izraz, oboje ob pričakovanjih okolja, da optimalno razvije svoje sposobnosti in postane tvoren član skupnosti. Iz različnih programskih dokumentov s področja jezikovne politike, tudi iz učnih načrtov, je razviden cilj, da doseže jezikovno zmožnost, ki mu bo omogočala učinkovito in ustrezno ravnanje tudi v javnem in uradnem sporazumevanju.

Jezikovno kultiviranje je torej pomemben del izobraževanja in pričakovati je, da je tem uspešnejše, čim spodbudnejši so vplivi okolja. Načela, ki jih je posameznik spoznal v letih šolanja, bo uresničeval, če mu bodo izkušnje potrjevale, da delujejo tudi v praksi. Privzgojene vrednote bo ohranil, če bo videl, da jih ceni okolica. V poklicnem življenju bo komuniciral spretnije in samozavestneje, če bo imel priložnost postopoma krepiti poznavanje domače terminologije in rabo strokovnega jezika, kar pa lahko doseže le ob vodstvu učiteljev, mentorjev, praktikov, se pravi odraslih, z uporabo kakovostnih virov, ki niso le strokovno, temveč tudi jezikovno neoporečni, ter s pridobivanjem izkušenj.

Ob zavedanju o pomenu vitalnosti vseh funkcijskih zvrsti jezika, tudi strokovne, pa težko razumemo motive odločevalcev, ki z novelo Zakona o visokem šolstvu spet silijo slovenščino v umikanje z določbo, da se dele študijskih programov lahko izvaja v tujem jeziku, če je vanje vpisano večje število tujih študentov, pri čemer ni ne s številom ne z deležem opredeljeno, za koliko študentov gre. Očitno je močno prisotno predvidevanje, da slovenski študentje dovolj dobro obvladajo globalni jezik, oziroma je kar implicitna zahteva, naj tujim študentom olajšajo izobraževanje v Sloveniji tako, da odstopijo od uveljavljanja svoje temeljne pravice do izobraževanja v uradnem jeziku svoje države, da se tistim, ki so prišli od drugod, ne bi bilo treba ukvarjati še s slovenščino. Zanimivo je, da se istočasno od učencev priseljencev, od katerih so nekateri stari šele šest ali sedem let, pričakuje, da bodo po dodatnih 35 urah slovenščine sledili rednemu pouku skupaj s svojimi slovenskimi sošolci. Predloga dela politike, da bi se otrok vsaj prvo leto posvečal le usvajanju slovenskega jezika in spoznavanju slovenske kulture, je drugi del vehementno zavrnil, češ da bi bilo to kratenje pravice do izobraževanja. Mar se ni nihče od nasprotnikov te pobude zmozel postaviti v kožo otroka, ki ure in ure sedi v učilnici, ne da bi se lahko sporazumeval in ne da bi razumel, kaj mu učitelji in drugi otroci želijo sporočiti?!

Vrnimo se k vprašanju, kako v realnosti, ki ga obdaja, podpirati nadobudnega mladostnika, ki bo čez čas skupaj s svojimi sovrstniki soustvarjal jezikovno podobo javnih besedil, da bodo ta dosegala ustrezno jezikovno in slogovno raven ter bomo zgražanju nad njihovo izrazno podobo priča le izjemoma, kadar se bo v naši bližini pojavil kakšen res izjemen godrnjač. Kako usmerjati odraščajočega, da ob zrelostnem izpitu pokaže, kot pravi učni načrt za gimnazijo, sposobnost za razumevanje in sporočanje v knjižnem jeziku? Ob tem dosežku se ne bi izkazala le uspešnost kandidata na maturi, ampak tudi celotnega vzgojno-izobraževalnega procesa

pred njo, izkazalo bi se, da so svojo nalogo dobro opravili tudi izvajalci in odločevalci. Kaj lepšega bi lahko bilo?! Pri iskanju poti do tega razloga za praznovanje so snovalci osnutka predloga Nacionalnega programa vzgoje in izobraževanja za obdobje 2023–2033 našli izvirno rešitev: Kaj pa, če bi znižali pričakovanja? Pri maturi iz slovenščine, ki trenutno za razliko od drugih predmetov poteka le na eni ravni zahtevnosti, saj se od maturantov, bodočih študentov in kasneje izobražencev, pričakuje visoka raven obvladovanja knjižnega jezika, bi uvedli opravljanje izpita na dveh ravneh, pri čemer bi bila obstoječa raven višja, tista druga, dodatna, pa nižja, kar pomeni znižanje jezikovnih standardov za bodočega aktivnega udeleženca v uradni in javni komunikaciji, ki bo zaradi svojega položaja v družbi predstavljal jezikovni vzor, in, čeprav nehote, mogoče tudi avtoriteto.

Premajhna ambicioznost, tako značilna za slovenski nacionalni karakter, in uslužno pogrinjanje rdeče preproge vsemu tujemu zagotovo ne bosta okrepila vloge slovenščine v družbi in njenega pomena za posameznika. Prav tako je ne bo okrepila širitev področij rabe neknjižnih zvrsti na račun knjižnega jezika, pa naj je rahljanje stroge jezikovne norme, ki jo ta pojav prinaša, še tako všečno. Da bi mladostniku približali komuniciranje v knjižni slovenščini, ga je najprej treba utemeljiti, a ne s položaja moči, temveč z realno in iskreno predstavitevijo zvrstne pestrosti njegove materinščine. Narodnoidentifikacijska vloga resda pripada knjižnemu jeziku, a za posameznika je jezik, v katerem je zvenel glas matere, očeta, dedkov in babic ter prijaznih sosed ob njegovih prvih vdihih, prvih korakih in prvem raziskovanju sveta, skoraj vedno ena od neknjižnih zvrsti ali mešanica več njih. Z domačim krajem ga povezuje narečje, pokrajinski pogovorni jezik ali mestna govorica, z vrstniki iz otroštva poleg tega še prvine iz slenga, s sosedom, s katerim sta popravljala motorje, žargonizmi. Knjižni jezik ob tem deluje kot umetna tvorba, kar dejansko tudi je, in če njegova prisotnost ni osmišljena, tudi kot vsiljivec. Zato je neproduktivno in celo škodljivo vrednotenje in prikazovanje knjižnega izraza kot pravilnega, lepega, visokega, uglajenega, v nasprotju z neknjižnim kot napačnim, slabim, celo kot simbolom nizke izobrazbe in nerazgledanosti. Gre preprosto za različne zvrsti, od katerih ima vsaka svojo vlogo, je v določenih okoliščinah najprimernejša in ima pravzaprav tudi svoj standard. Ob obisku starejšega sorodnika ali ob sproščenem klepetu na zabavi bi knjižni jezik v najboljšem primeru deloval kot šala, v slabšem pa še kot kaj drugega. Je pa treba ozavestiti, da je potreben za opravljanje vlog, ki jih regionalne in socialne različice jezika ne morejo, saj je za uspešno sporazumevanje potreben konsenz o jezikovnem kodu in rabi jezikovnih sredstev, da bi se

izognili komunikacijskim šumom. Rezultat konsenza je knjižnojezikovna norma, ki je stabilna in jo jezikovna skupnost sprejema, hkrati pa mora biti dovolj odprta, prilagodljiva, da omogoča ohranitev komunikacijske funkcije jezika ob družbenih, tehnoloških, kulturnih in drugih spremembah.

Odpraviti morebiten strah pred knjižnim jezikom je le prvi potreben korak, poiskati je treba načine, kako ga mladostniku približati. Že pogostejša prisotnost najvišje jezikovne zvrsti v uradni komunikaciji, predvsem ob neprisiljeni sproščeni knjižni izreki pri izobraževalnih dejavnostih, bi porušila marsikatero bariero in odpravila zadržek učenca oziroma dijaka pred tem, da tudi sam spontano spregovori v knjižnem jeziku. S tem, da mu ponudimo zanimive, privlačne vsebine, ga motiviramo za prebiranje pisnih virov, pa najsi bodo to podnapisi pri mladinskih filmih, poljudno-znanstveno delo o nastanku vesolja ali napeta pustolovska zgodba. Z vsako prebrano besedo postane tehnika branja boljša, razumevanje prebranega lažje in veselje do odkrivanja, kaj piše v vedno novih besedilih, večje. Ob tem mladostnik krepi besedni zaklad, se srečuje z novimi načini ubesodovanja predmetnosti, jih tudi sam preizkuša in postopoma se lahko o svetu okrog sebe izraža vse bolj natančno ter svoje misli posreduje na vse bolj kreativne načine. Postaja bolj pozoren na podrobnosti, pomenske odtenke, skrite pomene, logične povezave. Je pa seveda pomembno, da so besedila tako vsebinsko kot jezikovno kakovostna, zato je nujno, da jih natančno pregleda izurjeno in strokovno podkovano oko lektorja in urednika. Najpomembnejša zakladnica znanja, s tem pa tudi vir splošne razgledanosti za mladostnika je splet. Rezultati raziskav, koliko časa mladi preživijo pred zasloni, sicer niso enotni, vendar lahko povzamemo, da gre povprečno za tri ali štiri ure dnevno, zato je udomačenost slovenščine v virtualnem okolju bistvenega pomena ne le za jezikovni razvoj mladih, ampak tudi za ohranjanje slovenščine kot takšne. Novice, da je v slovenščini mogoče uporabljati vse več spletnih orodij, upravičeno vlivajo optimizem.

Tudi bogat izbor oblik poglobljanja znanja slovenščine, med katerimi so celo raziskovalni projekti, ki jih izvajajo učenci, je v pomoč pri uresničitvi prizadevanj, da bi k ukvarjanju z materinščino močneje pritegnili čim več mladih. Pri nekaterih lahko izkoristimo tekmovalni duh in s pestrim naborom tekmovanj pritegnemo posameznike, ki imajo različne interese in učne stile. Tekmovanje za Cankarjevo priznanje, pri katerem učenci vsako leto poglobljeno raziskujejo literarno delo in o njem kritično razmišljajo v obliki eseja, motivira navdušence nad književnostjo, kreativne filmske ustvarjalce tekmovanje Slovenščina ima dolg jezik, pri katerem skupine učencev in dijakov ustvarijo kratke filme po literarni predlogi, za

ljubitelje slovenskega jezika, poznavalce pravopisa in jezikovne zgradbe ter spretno tvorce neumetnostnih besedil pa bo vsak hip ugledalo luč sveta tekmovanje za Vodnikovo priznanje, ki mu je strokovna javnost že izrekla dobrodošlico.

Se je treba prihodnosti bati ali se je lahko veselimo? Kakšna bo jezikovna podoba slovenske dežele, ko bo današnja mlada generacija na višku svoje ustvarjalne moči in družbenega vpliva? Bo prevladal ekonomsko-praktični vidik in bo slovenščina postajala le še folklorna posebnost prebivalcev območja med Alpami, Panonijo in Jadranom? Ob vseh možnostih, da bi mlade spodbudili ter jih usmerili h kultivirani rabi, ohranjanju in razvijanju slovenščine kot dela naše narodne samobitnosti, je ta pogled v prihodnost pretirano pesimističen. Slovenščina je vendarle prisotna v svetu moderne tehnologije, bogato opremljena z jezikovnimi viri in priročniki, med katerimi so tudi spletni portali, omogočen je prost dostop do znanstvene in strokovne literature v slovenščini, hkrati pa je živ jezik v vsej svoji socialni in funkcijski zvrstnosti. Ali bodo jezikovno občutljivega posameznika prihodnosti med sprehodom namesto jezikovno pomanjkljivih, slogovno neustreznih in tujejezičnih pričakali kreativni reklamni napisi, zgledni primeri jezikovne rabe in kakovostne slovenske knjige v rokah mladostnikov naslednje generacije, pa je odvisno predvsem od položaja kultvirane rabe jezika v vrednostnem sistemu, ki ga bomo uspeli predati zanamcem.

Pogovori s sodobniki

Majda Travnik Vode z

Ireno
Androjno

Travnik Vode: V vaši umetniški biografiji izstopa podatek, da ste v svet literature vstopili z žanrom radijske igre. Na spletni strani Društva Bralna značka Slovenije beremo, da ste napisali dvajset radijskih iger za otroke, dve lutkovni in dve gledališki igri za otroke. Mnoge med njimi so bile nagrajene. Radijska igra *Škrat Kihec* je bila leta 2013 uprizorjena v Šentjakobskem gledališču. Kaj vas je na začetku pisateljske poti pritegnilo k pisanju radijskih iger?

Androjna: Predvsem je šlo za naključje. Kot otrok sem rada poslušala radijske igre, v študentskih letih, mislim, da leta 1988, pa sem naletela na natečaj za otroško radijsko igro na Radiu Ljubljana in si rekla, da bi lahko poskusila. Pisanje mi je šlo hitro od rok, opazila sem tudi, da se zelo zabavam. Takrat je na Radiu Ljubljana kot dramaturg deloval Ervin Fritz, v žiriji za natečaj je bil tudi Dane Zajc. Igra *Dežela besed* je nato dobila prvo nagrado. Izvedba, v kateri so nastopali zelo znani slovenski igralci, me je navdušila. Z gospodom Fritzem sva nato dolga leta uspešno sodelovala in še danes sem mu hvaležna za vse nasvete in pogovore. Vsega skupaj je bilo izvedenih približno dvajset radijskih iger. Gledališka predstava *Ačih!* je nastala po radijski igri *Škrat Kihec*. Pisanje radijskih iger mi je bilo res v veselje in vedno sem jih pisala z veliko lahkoto. Uživala sem v snovanju dialogov, izumljanju drobnih duhovitosti in prepletanju vsebine

Irena Androjna

s pesmimi. To je bila nekakšna vzporedna plat mojega življenja v času, ko se z literaturo sicer nisem aktivno ukvarjala.

Travnik Vode: V radijske igre pogosto vključujete krajše pesmice, za katere so značilne jezikovna virtuoznost, vsebinska inovativnost, lahkotnost in spevnost. Pesmice ste vključili tudi v roman za otroke *Začarano poletje*. Nekje ste zapisali, da ste v mladosti pisali pesmi, danes se zdi, da pišete predvsem prozo. Poglobljeno ste se torej ukvarjali že z vsemi tremi literarnimi vrstami, poezijo, dramo in prozo. Kakšne razlike občutite med njimi in v kolikšni meri na izbiro forme vpliva ustvarjalčevo trenutno razpoloženje?

Androjna: Pravzaprav po malem pesnim vse življenje. Nastanek pesmi doživljam kot nekakšno kristalizacijo trenutnega globokega občutenja. Napišem jo v hipnem navdihu, nato pa včasih po nekaj dneh vidim, da nima prave teže in je pogrešljiva, včasih pa se mi zdi, da bi lahko "obstala", vendar bi jo bilo treba še piliti – tukaj pa me pogosto zmanjka. Zato pesmi ne objavljam, vendar ni rečeno, da jih nekoč ne bom. Nekaj moje mladostne poezije je vendarle izšlo v Mladini v rubriki *Mlada pota*, ki jo je v tedaj urejal Blaž Ogorevc.

Pisala sem tudi pesmi, pravlјice in uganke za otroške revije, vendar sem sčasoma začutila, da mi oblika radijske igre in kratke proze za otroke ne zadošča več. Želela sem si, da bi z junaki zgodb lahko ostala dlje in jim dala priložnost za razvoj. Privlačilo me je stopnjevanje napetosti in bolj zapletena gradnja s stranskimi zgodbami, ki se na koncu povežejo. To je bil povod za nastanek otroškega romana *Začarano poletje*, nato pa sem zasnovala še daljše delo, mladinski roman *Modri otok*, kjer sem se že približala odraslim temam. Vanj sem vnesla odnose in teme, ki sem jih opazovala v svoji okolici ali so me osebno zadevale. Leta 1996 je v zbirki Čebelica izšla pravlјica *O velikanu, ki je kradel letne čase*, ki se mi zdi danes še bolj aktualna kot ob izidu in bi si želela, da bi bila bralcem dostopna v ponatisu.

Pri izbiri forme določeno vlogo najbrž res odigra trenutno razpoloženje, pomembna pa je tudi motivacija. Pri natečajih za radijske igre me je motiviralo, da bi bile igre uprizorjene in predvajane. Da so potem, ko so bile napisane, zaživele neko svoje življenje.

Travnik Vode: V vašem opusu najdemo tudi prevod pesnitve *Fantazmagorija* Lewisa Carrolla. Najbrž je bil to precejšen prevajalski zalogaj?

Androjna: Na ta prevod, h kateremu je spremno besedo napisal Miha Mohor, sem zelo ponosna, čeprav ni doživel opaznejšega javnega odmeva. Nekoliko kasneje je šel skoraj neopaženo mimo tudi izid Carrollove pesnitve *Zalezovanje žnrka* v prevodu Branka Gradišnika. Zdi se mi, da Slovencem Carrollova prefinjeni večplastni humor in *nonsense* nista blizu. Prevod *Fantazmagorije* mi je vzel veliko časa, vendar sem pri delu zelo uživala. Z vsem elanom sem se vrgla v iskanje rim in ustreznega ritma ter pri tem opazila, da je omejenost z metrično shemo in rimo odlična spodbuda za ustvarjalnost. Lewis Carroll je tudi med avtorji, ki so močno vplivali na moje zgodnje pisanje besedil za mlade. Ob koncu študija sem namreč naletela na izjemno knjigo Martina Gardnerja *The Annotated Alice (Alica z opombami)*, ki podrobno razlaga pomene in podpomene avtorjevih domislic. Njegova dela so namreč težko razumljiva, tudi če znaš dobro angleško. Veliko je neprevedljivih besednih iger in aluzij, vezanih na tedanjo angleško kulturo, kljub temu pa me je njegov opus fasciniral z odprtostjo, igrivostjo, ustvarjalnostjo in komičnimi obrati.

Travnik Vode: Ali se pred začetkom pisanja vnaprej odločite, za katero ciljno publiko boste pisali in v katero zvrst bo spadalo delo, ali je to razvidno šele naknadno? Pisateljica Nataša Konc Lorenzutti pravi, da med pisanjem nikoli ne razmišlja o tem in šele ob koncu razmisli, kaj je nastalo: delo za otroke, mladino ali odrasle ali celo *crossover*.

Androjna: Navadno že na začetku opredelim približno starost bralcev, saj je velika razlika, ali pišeš za deset-, trinajst- ali petnajstletnike, tako glede izbire tematike kot besedišča. Med pisanjem *Modrega otoka* sem bila glede tega nekajkrat negotova, nekatere teme so se mi zdele preveč otroške, druge preveč odrasle, kar sva nato usklajevali z urednico. Pravzaprav mi je najbolj všeč, če se mi posreči, da je delo večplastno in zanimivo tudi za odrasle bralce. Mislim, da na splošno težim k nekakšni univerzalnosti.

Travnik Vode: Kako gledate na kriterije kakovosti v otroški in mladinski književnosti? V preteklosti so pri nas za otroke in mladino pisali nekateri največji mojstri besede. Gre tudi za vzgojo bralcev; pred nekaj meseci preminula pionirska raziskovalka slovenske otroške in mladinske literature Marjana Kobe je bila mnenja, da bi morali otroke razvaditi z dobrimi besedili in ilustracijami, da bi se naučili razlikovati dobro od slabega, ter da bi se morale knjižnice zavedati, da so oddelki za mladino in otroke pravzaprav njihov paradni oddelek.

Androjna: Zelo pomembno se mi zdi, da je otrok že od začetka izpostavljen kakovostnim besedilom in ilustracijam, je pa res, da gremo kot bralci skoraj vsi skozi različne faze, v katerih se srečamo tudi z bolj trivialnimi vsebinami. Vendar mislim, da se na koncu pokaže, kakšnim vsebinam si bil izpostavljen v otroštvu in mladosti, in da ti manj kakovostne vsebine slej ko prej postanejo dolgočasne. Naša generacija je imela v otroštvu na voljo res vrhunsko otroško književnost, na primer knjižice Čebelice z odličnimi ilustracijami, vsi smo prejemali in brali tudi odlično otroško revijo Cici-ban. Zdaj je na trgu ogromno živopisnih slikanic, vendar gre velikokrat za "prazne kalorije". Mislim, da morajo biti strokovnjaki, pedagogi in knjižničarji pozorni, s čim otroci prihajajo v stik. Ko obiskujem knjižnice, vidim, da lepo skrbijo za to, da izpostavijo najboljša dela. Sama sem kot dijakinja ob neki izposoji doživela kritiko Daneta Zajca, ki je bil knjižničar v Pionirskem domu, in čeprav sem bila takrat jezna nanj, je njegovo mnenje močno vplivalo name. Tudi Bralna značka je super. Opažam, da imajo majhni otroci zelo radi knjige, kasneje pa velikokrat nastopi obdobje, ko nehajo brati. A kot pogosto opazim, se kasneje spet vrnejo h knjigam, zato se mi zdi najbolj pomemben vložek v zgodnjem otroštvu: kar je bilo zasejano, bo nekoč obrodilo sad.

Travnik Vode: Kakšen je vaš ustvarjalni postopek? Ali ideje in zgodbe zorijo počasi ali se inkubacijsko obdobje in izvedba odvijeta hitro? Si pred začetkom pisanja morda izdelate arhitekturni načrt dela?

Androjna: Ne morem reči, da imam neko stalno rutino – tudi zato, ker je vsako novo delo po navadi drugačno od prejšnjega, kar za seboj vsakič potegne specifičen način dela. Pravljica *O velikanu, ki je kradel letne čase* je nastala skoraj na dah, v enem popoldnevu, in je skoraj nisem več spreminjala. Pri radijskih igrah je šlo predvsem za igrivost, zabavo. Snov za roman *Začarano poletje* je bila že težje obvladljiva, *Modri otok* je nastajal več let. Tudi pisanje romana *Na križišču svetov* se bo raztegnilo na več kot leto. Pri tem zadnjem delu sem hotela proces nekoliko pospešiti, vendar se je izkazalo, da ne gre. Nekateri lahko napišejo nov roman vsako leto, jaz pa vidim, da romani zorijo z mano in si vzamejo svoj čas. Najprej počasi zbiram ideje in jih sestavljam v mozaik vonjev, okusov, barv, občutkov, zgodb, ki jih zlagam skupaj, in iz tega nato nastane nekakšen osnutek. Ko pa začnem pisati, vsakič znova vidim, da je vse skupaj povezano z mojim lastnim osebnim razvojem, tudi z razvojem odnosa do ustvarjanja, in ne

morem prehitevati. Tako je bilo pri *Modrem otoku* in enako se mi dogaja pri romanu *Na križišču svetov*. Čeprav ne gre za avtobiografska romana, se zakonitosti v obeh povezujejo z zakonitostmi v mojem življenju.

Travnik Vode: Ali pisanje doživljate kot naporno ali poživljajoče? Vas junaki spremljajo noč in dan ali zlahka preklapljate med vsakdanjikom in svojim domišljjskim svetom?

Androjna: Oboje, kot naporno in poživljajoče. Najbolj uživam v obdobju zbiranja idej, ko sedim in si pišem v zvezek, najraje neke v naravi, ki me zelo navdihuje. To je obdobje iskanja namigov, zlatih zrn, nekakšen *vision quest*, ko se oziram vsenaokrog in si beležim in dajem v košarico vse, kar se me globlje dotakne ali me prevzame. Ta svetla, svobodna, igriva faza mi je zelo všeč. Tudi ko začnem pisati, se še nekaj časa dobro počutim, nato pa se po navadi ustavi. Pojavijo se vprašanja, dvomi, miselno rudarjenje. Kadar pisanje spet steče, pa sem vsaj nekaj časa spet zelo zadovoljna s seboj in svetom.

Kot najtežjo doživljam fazo, ko je delo že končano, a je treba še kaj spremeniti, dodati finalno plast, premisliti, urediti. Ta stopnja zahteva veliko sedenja in trdega dela. Nekaj časa sem se skušala prepričati, da je tudi to obdobje zabavno, a mi nikoli ni povsem uspelo. Takrat je potrebno veliko zaupanje, da se bo slednjič vse odvil tako, kot je prav.

Travnik Vode: Zdi se, da je eden glavnih virov navdiha in hkrati eden najpomembnejših motivno-tematskih stebrov vaše literature narava. O tem pričajo že naslovi vaših del, na primer radijski igri *Na vrtu spomladi* in *Kresna noč v Sinji dobravi*, lahkonročnica *Kostanjev duh*, slikanica *O velikanu, ki je kradel letne čase* ter oba romana, *Začarano poletje* in *Modri otok*. Zdi se, da vas vseskozi spremlja zelo poglobljen, skorajda intimen odnos do narave, ki ga znate posredovati tudi bralcu.

Androjna: Drži. Pravzaprav se zares dobro počutim samo v naravi, v gozdu, ob vodi, pod drevesi. Mislim, da občutim še večje hrepenenje po naravi, ker ne živim na deželi, ampak v predmestju Ljubljane. Tudi kot otroka me je doma vedno vleklo ven, na vrt. V dogajanju v naravi, na primer ob menjavanju letnih časov, ob naravnih ciklih in drugih spremembah, sem videla zgodbe. Drobne drame med rastlinami in živalmi so mi bile v navdih, skozi me sem si lažje razlagala sebe in svet. Gozd me navdaja s fizičnim ugodjem, občutkom čarobnosti in povezanosti z vidnimi in nevidnimi

silami narave. Podoben učinek ima name morje, še zlasti otoki, in tej ljubezni sem dodobra dala duška v *Modrem otoku*. Tudi v zadnjem romanu, *Na križišču svetov*, imajo letni časi in spremembe v naravi pomembno vlogo.

Travnik Vode: V svoja dela pogosto vključujete ekološko tematiko in se zavzimate za ohranjanje prvinske narave, vendar se zdi za vaš opus enako značilno, da se v naravi odpira prostor čudežnega. To odsevajo tako številni motivi (mlaj, kresna noč, noč Perzeidov, kresno rajanje itd.) kot liki, na primer "mlajevi" hrčki ali "borovničevi" gozdni škrti. Kot da ob stiku narave in čudežnega nastane območje, kjer se vam najlažje porajajo zgodbe.

Androjna: Da. Urbano okolje me ne privlači, velika mesta sploh ne. Zelo me bolijo izgube v naravi zaradi človeških posegov in ne morem, da ne bi o tem govorila tudi v svojih delih. Globoko me zaboli vedno, ko na primer vidim, da po nepotrebnem pade drevo, in počutim se krivo za to, kar s svojim načinom življenja povzročamo Zemlji. Tudi se mi ne zdi pošteno, da od otrok zahtevamo, naj varujejo naravo, medtem ko jim sami dajemo tako slab zgled. V zvezi s tem bijem nenehne bitke sama s seboj, saj se nočem prepustiti brezupu, hkrati pa ne vidim prave rešitve. Ta situacija zame predstavlja nerazrešeno bolečino, ki jo rešujem z ustvarjanjem.

Travnik Vode: V enem od intervjujev ste omenili, da vam je bliže kot čista fantastika magični realizem, torej občasni spontani vdori magičnega, ki z minimalnimi, a odločilnimi premiki običajnih okvirov razširijo naše doživljanje realnosti. Kako se ta princip odraža v vaših delih?

Androjna: Najbolj me zanima povezava med stvarnim svetom in domišljijo oziroma fantazijo. Čista fantastika, kjer si izmisliš popolnoma nov "sistem" brez povezave z našim svetom, me ni nikoli pritegnila, veliko bolj se mi zdi vznemirljivo predstavljati, da si nekje in se kar na lepem nekaj zgodi, na primer da zagledaš nenavaden nebesni pojav ali drevo, ki se premika. Takšen pogled morda že skorajda meji na animizem, kjer velja, da je vse stvarstvo živo. Ob pisanju *Modrega otoka* sem začela spontano odkrivati tudi šamanizem in slovensko staroverstvo. Odkrila sem, da je to pravzaprav živelo tudi skozi moje prednike. Povsem naravno so počeli nekatere stvari, ki bi jih danes najbrž označili kot staroverstvo. Ne zanimajo me torej vzporedni, fantastični svetovi sami po sebi, ampak prehajanje med našim in drugimi svetovi, skozi sanje, s pomočjo fantazije ali pojavov, ki mejijo na nadnaravno. Raziskujem, kako se odpreti magičnemu v realnem svetu.

Travnik Vode: V romanu za otroke *Začarano poletje* iz leta 2009, ki je delno pustolovski, delno fantazijski, je glavni junak "mlajev" hrček z Mlajeve poljane. Kljub temu da hrčku pomagajo čarovniška pripravnica, naravne sile in druge okoliščine, mora glavno moč za vse preizkušnje zbrati iz lastnih sil, tako da nastane pravcati otroški *Bildungsroman*. Kolikor se spomnim, je to edini roman za otroke ali mladino, kjer glavnima junakoma – s pomočjo čarovnije, a vendarle – uspe ponoviti oziroma podvojiti počitnice. Motiv konca počitnic je v pripovedih za otroke po navadi uporabljen kot trenutek, ko mora junak dozoreti in se počitniška čarobnost razblini, pri vas pa takšen obrat deluje skorajda katarzično. Kaj lahko poveste o tem romanu in od kod ideja za takšen zaključek romana?

Androjna: Ideja o ponovljenih počitnicah je najbrž nastala kot posledica hrepenenja, da se lepe stvari ne bi nikdar končale. Zakaj si torej tega ne bi privoščili v pravljici. Morda se v tem skriva tudi želja po neodraščanju, ki jo srečamo na primer pri Piki Nogavički. Takšen konec romana sem imela pripravljen že na začetku in potem sem celotno zgodbo napeljala v to smer. Ostane pa odprto vprašanje, kako se bo zaključilo ponovljeno poletje, saj imajo junaki možnost izbire, kako bodo ravnali ...

Roman *Začarano poletje* ob izidu skorajda ni bil opažen, šele veliko kasneje sem po naključju našla zapis Gaje Kos, kjer piše, da je roman napisan pod močnim vplivom Tove Jansson. To drži. Kot otrok sem požirala zgodbe o muminih in še danes me fascinirata magičnost in narava v teh besedilih. Doživljajski svet Tove Jansson mi je zelo blizu.

Travnik Vode: Pomemben element karakterizacije romanesknih junakov v *Začaranem poletju* je govorica (dvojčici hrčici še ne moreta izgovoriti vseh glasov, Beruhar govori vzvratno itd.). V romanu *Modri otok* je vseskozi, še zlasti v dialogih, opaziti prizadevanje, da bi uporabili jezik sodobnih najstnikov. Kako pomembno literarno orodje je za vas jezik? V katere plasti pripovedi skušate seči z njim?

Androjna: V idealnem besedilu bi moral imeti vsak junak svoj jezik, saj ta določa osebo in je njen ključni izraz. V *Modrem otoku* sem si še prizadevala za takšen učinek, pri zadnjem romanu pa sem obupala, ker vidim, da se govorica mladih zelo razlikuje od knjižnega jezika, poleg tega pa se spreminja tako hitro, da bi bila zastarela že ob izidu romana – tudi če bi mi jo uspelo ujeti. Takšen roman bi bil tudi zelo jasno časovno zaznamovan,

kar pa mi ni blizu, saj si kot avtorica želim, da bi bile moje zgodbe čim bolj brezčasne in univerzalne. Tako sem se odločila za knjižni jezik, ki je razumljiv in dostopen vsem.

Tudi sicer je jezik zame izjemno pomemben in med pisanjem ves čas prisluškujem, kako zvenijo besede, kako se nalagajo. Poleg tega opažam, da me vedno znova nekoliko zanaša v območje liričnega, že skoraj vzvišenegega. Prizadevam si tudi za lep slog, za to, da bi vsebina ne bila le zanimiva, ampak bi jo bilo lepo prebrati samo po sebi. Ko pišem, sledim nekemu zvenu oziroma melodiji, ki jo težko opredelim; želim, da ubeseditev že sama po sebi – kot poezija – sugerira neko občutenje. Tudi pri drugih knjigah me zelo zmoti, če jezik ne teče, če ni pristen, pomenljiv. Zelo pomembno se mi zdi tudi, kako zvenijo dialogi.

Travnik Vode: Kako ste ob romanu *Modri otok* doživljali novice o prejemu nominacij za nagrado večernica 2022 in Levstikovo nagrado, uvrstitev v projekt Rastem s knjigo ter na tekmovanje za Cankarjevo priznanje?

Androjna: Uspeh romana je bil zame sprva pravcati šok, pred njim že dolgo nisem ničesar objavila in med pisanjem nisem imela pravega občutka, ali je roman dober ali ne. Kljub temu da so ga prvi bralci pohvalili, sem bila sama precej negotova. Roman je izšel februarja 2021 med pandemijo covida in prejel nekaj zelo lepih kritik, drugega odziva pa ni bilo in nekako sem se že sprijaznila, da je to vse. Septembra 2022 pa je bil nominiran za večernico, in ker nisem bila vajena pozornosti, je bil to zame precejšen čustveni pretres. Nato so se začela vrstiti še druga priznanja in nastopi. Letos je roman prejel še nominacijo za desetnico. Vesela sem tako lepega odziva, toliko bolj, ker vidim, da zanimanje za knjigo še vedno vztraja in da očitno ni muha enodnevnica.

Travnik Vode: Kljub temu da mnogi – najbrž zaradi značilnih opisov narave – *Modri otok* umeščajo “nekam na Jadran”, se zdi, da je otok, ki “je bil otok in ni bil samo otok” bliže mitološkim krajinam kot resnični topografiji. *Modri otok* ima namreč obliko želve, pri indijanskih Sjujih in Irokezih in tudi nekaterih drugih staroselskih ljudstvih pa je želva mati Zemlje, saj se je ob stvarjenju sveta ponudila, da bo nosila Zemljo na svojem hrbtu. Želva je tudi simbol modrosti, dolgoživosti, ljubezni in zaščite. Kakšno simboliko ste vi podelili otoku in zakaj “modri otok”?

Androjna: Želvo čutim kot pradavni simbol, poleg tega se je pojavila tudi v mojih prvih močnih otroških sanjah, ki se jih živo spominjam še danes.

Teh sanj nisem nikoli do konca razvozlala in najbrž zaradi njihove arhetipske vsebine to tudi ni mogoče. Želva me je od nekdaj fascinirala, saj bi jo zaradi njenih lastnosti lahko imeli za neživo, kamnito, negibno, nato pa se v nekem trenutku izkaže, da je polna življenja. Tudi Modri otok se v ključnem trenutku zgane, strese. Želva že samo s svojo prezenco vpliva na vse okrog sebe. Tu sem sledila nekim močnim, skoraj nerazložljivim notranjim občutkom, ki koreninijo zelo globoko, v območju arhetipskega – in morda se je roman prav zato dotaknil tudi bralcev. Gre za stik fizičnega sveta z nekimi drugimi svetovi, ki jih lahko le slutimo.

Naslov *Modri otok* se je pojavil spontano, nikoli ga nisem prevpraševala in tudi nihče drug se ni ustavil ob njem. Modra barva ima seveda lastno močno simboliko. Zasnovala sem domišljjski otok s specifičnim rastjem in klimo, za katerega sem želela, da bi spominjal na mediteranski otok, a bi bil umeščen v neko univerzalno, geografsko nezaznamovano okolje. Morda so prav zaradi vsega, kar spominja na Mediteran, pri založbi na ovitku zapisali, da se otok nahaja na Jadranu, čeprav sama tega nikjer ne omenjam. To se mi pravzaprav niti ne zdi preveč pomembno in zato najbrž tega tudi nisem opredelila.

Travnik Vode: Eden od nosilnih simbolov v romanu je t. i. svarica, ena od osrednjih staroverskih kulturnih oblik, ob kateri pomislimo na staroslovanskega boga Svaruna. Koren besede sega v sanskrt in pomeni bliskanje, nebo, tudi sonce. Kakšno vlogo je imelo staroversko izročilo pri nastajanju romana in kakšno mitološko, simbolno in psihološko vlogo ima v njem svarica?

Androjna: Svarico so v preteklosti kot zaščitni simbol pogosto vrezovali na zibke in jo upodabljali nad hišnimi vhodnimi vrati in na cerkvah. Simbol svarice sem v romanu oblikovala tudi na podlagi primerjav z drugimi mitologijami, kjer pogosto naletimo na “rožo življenja”. Ti simboli imajo ogromno pomenov, pri nas svarica pomeni predvsem zaščito. Tudi v mandalah se ponavlja simbol kroga in rože. Sama sem potegnila vzporednico med svarico in netreskom, ki so ga ljudje včasih imeli za zaščito pred strelami na slamnatih strehah ali so ga uporabljali kot zdravilno rastlino. V liku zdravilke Milve je tudi kanček moje stare mame, ki mi je kot otroku netreskov sok nakapljala v uho, kadar me je bolelo, in tudi sicer je imela, kot tudi druge ženske nekoč na podeželju, veliko znanja o uporabi raznih “arcnij”, se pravi zdravil iz rastlin.

Za staroversko izročilo sem prvič izvedela ravno med pisanjem *Modrega otoka*, iz knjige Borisa Čoka *V siju mesečine*. Spoznavanje tega izročila se me je zelo dotaknilo, ker me je spomnilo na to, kar sem ob stiku z naravo doživljala kot otrok, da je vse živo, da obstajajo sveti kraji in sveti predmeti. Tako sem čutila povsem naravno, nihče me ni uvajal v to. Zdelo se mi je, da ta občutja bolj kot v odraslo sodijo v mladinsko literaturo, saj mlad človek še ni tako zaznamovan s pragmatičnostjo kot odrasli. V roman sem vnesla marsikaj, kar me je nagovorilo ob spoznavanju teh tradicij. Šele kasneje, ko sem roman popravljala za izdajo, sem začela tudi pobliže spoznavati šamanizem, ki je samo druga beseda za staroverstvo, in ga najdemo v Sibiriji, Afriki, Ameriki ... Pojavlja se tudi izraz naravoverstvo, ki odraža povezanost človeka z naravnimi silami. Nisem pa tip pisateljice, ki bi se raziskovanja nekega gradiva lotila na znanstven način, ampak uporabim elemente, ki me privlačijo, bolj intuitivno in izkustveno kot analitično.

Travnik Vode: Modri otok je zaključena, do najmanjših potankosti izdelana pokrajina z atributi čudežnega in svetega, svojevrstno izolirano okolje, primerno za (predvsem duhovno) iniciacijo mladega človeka. Po tem spominja na džunglo ali puščavo, sveta iniciacijska območja starih ljudstev. Kako je bilo ustvarjati popolnoma novo geografsko in duhovno pokrajino? Od kod teme romana?

Androjna: Modri otok ima nekatere fizične lastnosti različnih otokov, ki sem jih v življenju obiskala, kot celota pa je seveda izmišljen. Otoki me fascinirajo že od nekdaj. Da prideš do njih, moraš prečkati morje, se ločiti od celine. Otoki so se mi zmeraj zdeli kot nekakšne pravljične dežele. Gre za izoliran, poseben svet, kjer je vse nekako drugače, tudi prebivalci. Veliko motivov in dogodkov, ki sem jih vključila v roman, se je pojavilo sproti in jih na začetku nisem predvidela. Tako kot reče marsikateri avtor: Ne pišem jaz romana, ampak roman piše mene. Ob pisanju sem se spreminjala in zorela. V resničnosti sem tu in tam naletela na stvari, ki sem jih že prej opisala v romanu, na primer na *nurage*, ne povsem pojasnjene pradačne zgradbe na Sardiniji, podobne najdišču, ki sem ga opisala v *Modrem otoku*. Doživljala sem, da če se predaš vsebini, ki jo pišeš, in se zadržiš ob njej, ti ta začne nekaj vračati, komunicirati s tabo. Tudi ko danes berem roman, v njem še vedno najdem kak nov pomen ali povezavo, ki me preseneti, kot bi bila zgodba nekaj živega.

Tematika se je po eni strani izoblikovala ravno iz tega mojega presežnega doživljanja počitnic na otokih. Dogajanje zaznamujejo osebe in odnosi, s kakršnimi sem se srečevala in so me zadevali osebno ali pa sem jih opazovala pri znancih ali bližnjih.

Najstniki pridejo na počitnice na otok brez vnaprejšnjih pričakovanj, nato pa naletijo na kopico stvari, ki jih morajo predelati. To se mi zdi tudi smisel romana: različne okoliščine pripeljejo do tega, da se morajo junaki spremeniti. Tudi odrasli so v romanu postavljeni pred izzive. V vsakem junaku v romanu pa je seveda tudi neki vidik mene same.

Travnik Vode: *Modri otok* je pripoved, v kateri najstniški junaki prebolevajo in preraščajo tudi različne rane iz primarnih družin. Eno najpomembnejših spoznanj oziroma opozoril, ki jih prinaša roman, je, da je vsak ranjen človek, ne le najstnik, lahka tarča najrazličnejših manipulacij.

Androjna: To spoznanje ne velja le za mlade, ki so še neizkušeni, ampak lahko tudi ranjeni odrasli zelo hitro postanejo predmet manipulacije. V želji po čim prejšnji ozdravitvi mimogrede naletimo na koga, ki to obljublja in izkoristi. Z vidika duhovnosti, pa tudi na drugih področjih, je to zelo pereča tema. Po drugi strani pa se ne smemo preveč bati, ker se sicer ne premaknemo naprej. To je v romanu vidno ob liku Stiborja. Če bi se junaki takoj odvrnili od njega, ne bi bilo zgodbe in ne bi doživeli tega, kar doživijo. Ne bi se razvili. Tako pa so tvegali, kar bi se lahko tudi slabo končalo. Mogoče je sporočilo tudi, da moraš biti previden pri tem, do kod greš, in da se, ko vidiš, da stvari niso več varne, znaš obrniti. Raziskovanje mora biti, lahko se pri njem poškodujemo, toda brez tega ni napredka, poslušati pa moramo tudi svojo intuicijo. Junaki mojega romana se neprestano ukvarjajo s tem, do kod iti, ali se umakniti, ali naj se zaupajo odraslim in katerim. Gre za preizkušanje meja.

Travnik Vode: Ena od nosilnih tem v romanu je tudi dotikanje sveta živih in mrtvih oziroma prehajanje med svetovoma. Zdi se, da se motiv črnega galeba deloma prekriva s simboliko vrana, ki v številnih kulturah velja za posrednika med svetom živih in mrtvih. Kaj pomeni, da se dekle Marisa spreminja v črnega galeba, ne da bi imela nadzor nad tem?

Androjna: Marisa se v romanu uči nadzora nad svojim spreminjanjem in si močno želi, da bi to lahko nadzorovala. Gre za proces, kako bo to veščino

usvojila. Počuti se izbrano, saj je iz rodu črnega galeba. Njeno spreminjanje pomensko ni popolnoma pojasnjeno, saj gre za podobne arhetipske vsebine kot pri motivu želve. Želja po letenju in svobodi je arhetipska želja, ki sem jo v romanu materializirala tako, da se Marisa res lahko spreminja v ptico. Gre tudi za željo po stiku z onstranstvom in vprašanjem, ali je upravičena. Marisa dobi nadzor nad spreminjanjem, ko pri vstopu v Kraljestvo neskončne zarje sreča očeta in poteši željo po stiku z njim. Na koncu romana, ko najstniki odhajajo z otoka, je prizor, ko jih spremlja črna ptica. Črne ptice se nam morda zdijo strašljive, vendar je tudi smrt del življenja, in šele ko se soočimo z njo, lahko zares živimo. Črna galebka je hkrati simbol izjemnosti, drugačnosti. Tudi črno pero v romanu ima svojo simboliko; pero je tudi simbol pisanja.

Travnik Vode: Kako pomembna se vam zdi duhovnost v današnjem duhovno in simbolno osiromašenem, izrazito materialistično interpretiranem svetu? Duhovnost je pogosto tudi spregledana konstitutivna plat literature.

Androjna: Duhovna plat se mi zdi zelo pomembna, saj je del nas, naj se je zavedamo ali ne. Človek je tudi duhovno bitje; brez duhovnosti nam nekaj manjka. Seveda je treba biti pozoren, da ta ne postane beg pred realnostjo, in zame se mi zdi, da mi ravno pisanje omogoča, da se prizemljim. Potrebno je ravnotežje med duhovnim in materialnim svetom. Mislim, da je današnji svet tako opustošen ravno zaradi odsotnosti prave duhovnosti, ob kateri bi se zavedali, da smo vsi povezani in da smo ogledala drug drugemu. Če bi imeli to pred očmi, morda marsikdo ne bi počel tega, kar počne. V književnosti mora biti duhovnost vpeta zelo premišljeno, nikakor ne kot moraliziranje ali napeljevanje v določeno smer, biti mora univerzalna. V dobri literaturi je na tak ali drugačen način vedno prisotna tudi transcendenca.

Travnik Vode: Vaš novi roman *Na križišču svetov* je bil nominiran za nagrado modra ptica in je, kot ste povedali, trenutno v uredniški obdelavi. Ali nam lahko razkrijete, ali gre za roman za odrasle ali za mladino in katere so njegove glavne tematske osi?

Androjna: Vnovič gre za mladinski roman, ki sem ga poslala na natečaj za nagrado modra ptica. Tema je precej zahtevna in tudi urednica je pripomnila, da je že skoraj preveč odrasla, tako da se zdi, da me počasi odnaša proč od mladinske književnosti. Roman je prvoosebna pripoved

fanta, ki na begu od doma pade v reko, nato pa se znajde v vzporednem svetu. Tako kot v *Modrem otoku* ima tudi v tem romanu precej pomembno vlogo duhovna dimenzija. Junak prehaja med vzporednimi svetovi in rešuje položaj, pri čemer ne gre več samo za njegov osebni problem, ampak tudi za globalno problematiko. Roman prehaja v fantastiko, saj je eden od dogajalnih prostorov tudi distopični svet v prihodnosti, junaki pa prestopajo časovne in prostorske meje. V spopadu z ogrožajočimi silami drugega sveta se deček sooča tudi z lastnimi strahovi in težavami, ki jih mora preseči, da bi se lahko opolnomočen vrnil v svoj prvotni svet.

Tako kot pri *Modrem otoku* se je tudi tu med pisanjem začelo odpirati vse več vsebin in sem nazadnje komaj obvladala snov. Tudi ta roman me je vodil po svoje in tako usmerjal svoje nastajanje. V nasprotju z *Modrim otokom* pa je prva verzija nastala hitreje, ker sem se bolj prepustila intuiciji, je pa zato naslednja faza zahtevala več časa zaradi urejanja strukture.

Travnik Vode: Pred kratkim ste se vnovič podali med samozaposlene ustvarjalce. Ta odločitev je najbrž povezana z velikimi ustvarjalnimi načrti?

Androjna: Eden od povodov za ta korak je bil tudi uspeh romana *Modri otok*. To spremembo sem si sicer želela že dolgo, vendar sem čakala na pravo spodbudo. Poleg pisanja mladinske literature in občasnih nastopov na šolah vodim jezikovne delavnice, lektoriram, učim slovenščino kot tuji jezik in se oziram za novimi priložnostmi, v katerih bi se lahko preizkusila. Snujem tudi roman za odrasle.

**Sodobna
slovenska
poezija**

Tisa Tavčar Gerlovič

Upesnjene pravljice

Muca Copatarica

V bližnji, a vsem skriti vasi,
na zeleni, sončni jasi,
v kupčku hiš, rdečih streh
slišati je zvonek smeh.

Četica otrok tu biva,
nagajiva, radoživa,
čas za igre vse imajo,
cele dneve se igrajo.

Le za eno časa zmanjka,
zanimiva to je uganka.
Vedno so doma prepozno,
da pospravljali bi – grozno!

Mama jezno jih ošteva
"Isti vsak začetek dneva!"
Terja se od njih podatek,
kam se skrila je lev copatek.

Vsako jutro zopet, znova,
le lokacija je nova.
Enkrat kad in drugič peč,
domišljija ni odveč.

Nekega pa jutra – stiska;
mar prišlo je do obiska?
Zebe četico v podplate,
Muca vzela je copate!

Že so zbrani cicibani,
niso več tako zaspani:
snujejo nejasne plane,
ko na misel nekaj kane.

Z doma krenejo veselo,
našli bodo muco belo!
Hitro in kar bosih nog
se podajo naokrog.

Iščejo po gozdu sončnem,
ko na cilju že so končnem:
hiška bela, streha rdeča,
tabla “*Muca C.*” svetleča.

Polkna polna so zelenja;
krešejo se divja mnenja:
“Mar kar vdremo naj na sceno,
vstopimo v hiško njeno?”

Vse zadrege reši *Muca*,
skuha čaj in tu je štruca,
žemljico za žemljo mlečno
gosti meljejo presrečno.

Okrepčani kar vsi hkrati
vprašajo, kje so copati.
Muca kaže na regal
z goro čednih obuval.

Vsi copatki so zašiti,
svetli, snažni, sveže umiti.
Vsakemu zjasni se lice,
svoje dene na nožice.

Bobek, brez copatk edini,
smili večji se mladini.
“Izgubljavec” najbolj vesten
prejme muckin par prelesten.

Zdaj nihče več bos ne hodi:
“Hvala, Muca, dobro bodi!”
Ta pomaha gostom drobnim,
šiva s sukancem čarobnim.

Ko bo zima v vas zavila,
Muca s puhom bo ovila
zimske srčkane copatke,
greli bodo vaše škratke.

Tri botre lisičice

Botre tri lisičice,
hiške kakor sličice
imele so na koncih treh,
v treh oddaljenih vaseh.

Ko nekoč tak čas napoči,
tista z Brajde se odloči,
da obišče drugo v Logu,
v drznem, elegantnem slogu.

Brž v kopalnico pred ogledalo,
šik parfum, rdečila malo,
pogradi si nohtke s pilo,
čedno si nadene krilo.

Pa garaže vsebina?
Kakšen avto – limuzina!
Zlata vrata si odklene
in konjička v dir požene.

Mine ura, že na cilju:
“Botra kopa se v obilju!”
njena je opazka hlastna;
vila sila veličastna.

Pisan vrt, zelena trata,
zvonec zlat, bleščeča vrata.
Gostja pozvoni vihravo,
botra ji odklene: “Zdravo!”

V veži nenavaden tepih,
poln je morja, ribic lepih.
Sprva gostja čez ne drzne,
še med prečkanjem kar trzne.

A v salonu poplašilo,
hrane gora in obilo.

Uglajeni fini dami
zmažeta vse kar sami.

Mar bila je predjed tole?
Veje slastne vonj bržole;
petelinček, gobja juha,
z maslom slasten hlebec kruha.

Rdeče vino po kosilu
se prileže ob vinilu:
gramofon se že vklaplja,
par se v muziki utaplja.

Po obsežnem plesu tvista
čaka rožnata ju pista.
V parku sprehod ju prevzame,
vonjata cvetlic omame.

V ležalnikih ležita,
pravljice si govorita.
Ko nastopi čas za kavo,
skuhata si turško, pravo.

“Zdaj pa morala bom iti!”
“Botrica, daj no, ne hiti!
Greva k tretji sredi Loga,
daleč ni do nje brloga.”

V avtih, zloščenih do blišča,
odvihrata s parkirišča.
Ob ekstravagantni vili
kmalu ustavita vozili.

Vrata jima brž odprejo,
klanja skakelj se z livrejo.
Botri tretji ju najavi,
ta ju vzhičeno pozdravi.

Gostji sta nadvse prevzeti;
v takem luksuzu živeti!
Le lakaja zaposliti,
gospodinjstva skrbi uiti.

Zmoti sanje ljubkih boter
tretje dame povabilo: "Noter!"
Živopisane so stene,
polne favne in zelene.

Gostji sedeta v fotelja,
čar premami ju brezdelja.
Klepetajo ure, ure,
trači, čenče brez cenzure.

Za spremljavo sadje sveže
boter skakelj jim postreže.
Prvovrstno vino zraven
in liker nadvse mikaven.

Kmalu čas je za kosilo:
cmokov, zrezkov, rib obilo.
Za posladek slastna torta,
potlej park za kanček športa.

Zgodba s twistom se ponavlja,
le da skakelj tu pospravlja.
Prav ležerno se lisice
ločijo od veselice.

"Botra, hvala za zabavo!"
"Hvala vama, dragi, zdravo!"
Še objem in gostji fini
sedeta v limuzini.

Prvi njun odmor na Logu,
temno že je kot v rogu;
a lisički si vseeno
dovolita torto eno.

Konec pa še ne napoči,
kmalu v Brajdi prva toči
botri iz Loga čašo mleka,
zdaj se druženje izteka.

“Botra z Brajde, zdaj odidem.
Komaj čakam, da se snidem
s tabo, tretjo botro znova,
da nastane pesem nova.”

Peter Klepec

Vdova uboga prebiva v gorah,
žalostno utaplja se v revščine morah,
zase, za sina prihrankov le ščepec,
lačna je, kaj šele sin – Peter Klepec.

Vdana v usodo ga nežno pozove:
“Peter predragi, izdatne dolgove
plačati morava; greš za pastirja?”
Peter se strinja, a v sebi vznemirja.

Čreda soseda, ki daje mu delo,
neukrotljiva kot volčje krdelo,
živce načenja mu petdesetglava:
ovčke scrkljane, razvajena krava.

Hujši od črede pastirski kolegi,
zvesti so zoprni fantovski šegi:
prišleku vreči polena pod noge,
dati najtežje mu svoje naloge.

Danes naj vodo prinese jim znova,
išče izvir, a pot zanj je nova;
vodi ga dalje, vse do livade,
speče na sončecu deklice mlade.

Silno je ljubka in čedna in zala,
kmalu bo rdeča kot ogenj postala!
Sončece namreč immuno na čare
v jaso usmerja razbeljene žare.

Skrbnemu Petru zasmili se mila
deklica (pst!), ki v resnici je vila.
Urno iz vejic zgradi ji zaščito,
njeno telo zdaj pred žarki je skrito.

Vila se kmalu zbudi in hvaležna
Petru ponudi plačilo: “Brezbrežna

moja je moč, Peter ljubi,
izberi kar koli, sem zvesta obljubi.”

“Vsak dan me zbada pastirjev skupina,
drobcen in šibek da sem – kot deklina.
Želja je moja zatorej sledeča:
rad bi močan bil kot skala grozeča.”

Vila ga vodi do čudežne vode,
malo je spije in že ga spodbode;
brezo najbližjo junaško izruva,
še koreninic več zemlja ne čuva.

Drugi požirek – že je pri smreki,
tretji in skalo mogočno ob reki
dvigne z lahkoto kot ptičje peresce,
tudi če drobno je dečka telesce.

Svoji dobrotnici rekel bi hvala,
a kaj ko je puhast oblaček postala.
Peter odkrije, da srečal je vilo,
ni ga več strah, da bi kaj se zgodilo.

Žvižga brezskrbno na poti h kolegom:
“Takole radosten ... ima kaj za bregom?”
Tuhtajo podli pastirji togotno:
“Pojdi po vodo, ti revše slabotno!”

“Sami pojdite, saj nisem vaš suženj!”
“Prosim?” odgovor pastirjev je družen.
“Tvojo predrznost le tepež pozdravi,”
vihajo fantov se majic rokavi.

Boja željan se jim Peter približa,
krute načrte jim naglo prekriža:
enega dvigne nad tok divje struge,
mine vsa misel na bitko še druge.

Kot da gori pod petami, zbežijo.
Peter na mamino se domačijo
mirno odpravi, slaveč svojo zmago.
Mama ga vidi, zahteva razlago.

“Mar te odpustil je tvoj nadrejeni?
S čim boš zdaj služil, oh, sin moj pošteni?”
Deček ne pisne, le prime za skalo,
vrže jo s hriba v dolino za šalo.

Peter odtlej le pri mamici dela,
moč mu koristi, da polna je jela
miza domača za vsako kosilo,
pijače, jedače je vedno obilo.

Nekega dne pa – usoda je taka,
tisoče Turkov v vasico vkoraka.
Vojsko napadajo, ljudstvu grozijo,
kdo bo ustavil strahotno morijo?

Cesar obupano išče junaka,
ki bi pogumnejši bil od vojščaka,
tujce odgnal bi in rešil jih more,
z njimi napolnil bi grajske zapore.

Peter brezskrbno se loti problema:
skromna njegova je bojna oprema,
smreka le ena, pa vendar postavna,
v tekmi očitno bo najbolj pripravna.

Turkom jo namreč pod noge zažene,
jih z zemlje slovenske za vedno prežene.
Cesar presrečen, hvaležen, vzhičen
vrlemu dečku vrtiček da ličen.

Peter in mama še danes živita,
varno pred javnostjo v gorah sta skrita.

Sodobna slovenska poezija

Mojca Andrej

Male čarovnije

*Iz njih se vije
pot do domišljije.*

Modna revija

Kdo je začaral drevesa v parku,
da v vrelcu barv pod nebo pršijo?
Vse se iskri, še trave v jarku,
ali imajo modno revijo?

Breza si češe rumene pramene,
javor škrlaten je suknjič odel,
šipek mežika iz srajce zelene,
si hrast pozlateli frak je odpel?

Šoja, detel in sinica
pod ginkom se grejo žirijo.
Hop, priskoči še veverica,
a vsak ima svojo vizijo:

šoja na ves glas
navija le za hrast,
veverica negoduje,
se za lesko poteguje.

Sinica šipku se dobrika,
detla pa le slava mika:
šopiri se in krega,
krona njemu se prilega!

Pot skozi park je polna ježic.
"To modna je brv?" se smejijo
rjave kepice bodic.
"Kdo je že videl takšno revijo?"

Le ribnik se ziblje v tišini,
svoje si misli in niti ne trene,
ko gleda slike na vodni gladini.
Čof! In vsa čarovnija izgine.

Če bi srečal okostnjaka

Danes je dan,
ko duše mrtvih zbudjamo iz sanj.
In če bi srečal okostnjaka,
bi prepričal korenjaka,

da odšla bi na grobove,
med nagrobnike, vrtove.
Tam zaspance bi zbudila,
jih na karneval zvabila,

na obraze in nosove
jim narisala cvetove.
Plesali bi in se smejali,
živžav, radost praznovali.

Oh, moj dragi okostnjak,
pričarala bi vrtiljak,
se med zvezde zavrtela,
kakšno bi za rep ujela!

A ko se tam gor zasvita
in ugasne noč barvita,
bi duše vrnila v sanje,
saj midva sanjava zanje.

Alergija

Aaa ... na našem vrtu
se pomlad igra.

Cvet ob cvet postavlja:
narcise, perunike, žafran,
forzicije v rumeno barva,
jasmin je kakor princ iz sanj.

Veter je ves razigran,
zbuja cmerave oblake,
se zaganja v vetrocvetke,
šteje prve žabje krake.

In ta medicína,
ki po žuželkah polzi,
res opojno diši!
Aaačih!

Jaz pa piham, smrkam, kiham,
kot star traktor komaj diham.
Solze silijo mi iz oči,
vse me peče in srbi.

Tako je zame vsa lepota
vse bolj motna, izmuzljiva,
ko se ta pomladna slika
v mokri akvarel razliva.

Aaačih!

Pasja dlaka

Tako je, če si pasja dlaka.
Namesto z oblaka
padeš s kosmatega psa
naravnost na kuhinjska tla.

Zdaj sem na begu.

Pred metlo se skrivam,
pod mizo, med stoli,
rep maha, uživam,
letim naokoli,

med kozarce, žlice, lonce,
po kredenci na vse konce.
Končno najdem se v copati,
tudi dlaka mora spati.

Zjutraj se okopam v kavi,
topla je, džakuzi pravi ...

Mož za mizo glasno krikne,
gospa mama jezno sikne,
Eva zakriči: "Fuj, dlaka,
kava je zdaj dlačja mlaka!"

A v tej hiši res ne vejo,
da stvari po svoje grejo?
Bolha pod odejo fino,
dlaka pač v kapučino.

Palčnik

Prstov pet, ena rokavica,
palec in štirica:
kazalec, sredinec,
prstanec, mezinec –
prsti, vsi lepo po vrsti.

Stranski, najmanjši,
je neugnan,
vse gleda postrani,
vse dela sam.

Vsak prst si želi
mir in toploto,
vsak prst bi rad
včasih samoto.

“To je krivica!”
nečimrna je štirica,
ki od jeze piska,
ko se skupaj stiska.

Zato v svojo rokavico
oblečem ledeno vejo,
naj bo dom za sinico,
ki ne leti čez mejo.

Pomlad

Svet drhti,
vse se vrti
v plesu
pomladnega ritma.

Čebela v cvetu,
metulj v letu,
opojnost
dišečega vetra.

Zardevajo cvetovi,
dvorijo gozdovi,
glasni so čivki
mladih ptic.

Veter pelode
spremlja na sprehode
ob brenčanju
žuželčjih krilc.

Še noč se je prevzela,
si svetleči plašč nadela,
da stric mesec sramežljiv
zdaj postal je prav igriv.

Takšna je gospa pomlad!
V soncu žari,
skozi dež se smeji ...
preprosto – imaš jo rad.

Mandarina

Zunaj zimski veter poje,
ples snežink vihra po svoje.

Piha divje, piha milo,
svet pokriva z belo svilo.

Jaz se ob kaminu grejem
in se skozi okno smejem.

Opazujem to vihanje,
te vetrovne, snežne sanje,

ko se k meni skotali
okrogla, fina, mmm, diši!

Hitro jo v naročje skrijem,
se iz tople hiše izvijem.

Obarvala bom to belino
z dišečo mandarino.

Rojstni dan

Jutro zdi se kot iz sanj ...

Sonce se igra z oblaki,
veter valovi v mlaki,
mucek teka za svetlobo,
jaz pa pasel bi lenobo.

A naenkrat od nekod
s pismom prileti golob,
ga odloži na polico
in izgine z meglico.

In zakaj tako diši,
kaj se v kuhinji godi?
Očka moj po torti piše,
mama nanjo srce riše.

Nekaj se pripravlja.
Ali kdo proslavlja?
Jaz? Imam rojstni dan?
Torej ptica ni iz sanj ...

“Goloba babi je poslala,”
je v voščilu mama brala,
“zdaj pa le upihni svečke,
da ti zaželimo sreče.”

S torto smo se posladkali,
do večera se igrali.
Poleg pisma in želja
sem dobil poljuba dva.

Pravljica

Nekdo je na tubo
moje zobne kreme
narisal zmaja.

Pred ogledalom
se šopiri, čudne
gibe izvaja.

Če tubo stisnem,
izbruhne zmajevo
ognjeno slino.

Ker ga je vedno manj,
mu narišem trebuh nazaj
in še črno votlino.

Na sestrino tubo
je nekdo narisal
prikupno princesko.

Postavil sem jo
na polico k zmaju.
Ogleduje si sosesko.

Na ogledalo sem –
zdelo se mi je prav –
kar sam narisal grad,

zato sta mu v soboto
grozila nevihta
in zlobni čistilni škrat.

A zmaj, princesa in jaz
se z mamino čistko
v solzah borimo

in zmago slavimo!
In zdaj do naslednje sobote
srečno v gradu živimo.

Sodobna slovenska proza

Foto: Mankica Kranjc / Beltrina

Simona Semenič

Bes te lopi

Sedeli so sredi vasi na čokih, ki so bili razporejeni v krog. Lučaj stran se je s pogorišča še vedno sukal dim. Vonj po zažganem je rezal v nosnice. Sonce na nebu se je smehljalo, kot bi za njimi ne bila noč, polna groze, kot bi ognjena smrt ne vzela njihovega prijatelja, moža, očeta. Tišina je trajala, naposled pa je belolasi grčav starec počasi spregovoril. Besede so se mu težke kotalile iz ust, po vsakem stavku je premolknil in težko dihal.

“Drage sestre, dragi bratje. Današnji zbor sem sklical zaradi strahotne nesreče, ki se je pripetila danes ponoči. Neenakopravni boj s pošastjo nam je od zadnje pomladi izpil že mnoge potoke krvi, bili smo in še vedno bijemo hude bitke, v minuli noči pa nam je edini bog poslal še eno preizkušnjo.” Starosta je premolknil in vsakega posebej ošinil s pogledom, ki ga je naposled zapičil v Dragomiro. “Ta požar je prišel v svarilo in opomin. Samo Stanislavov dom je zgorel. Samo Stanislav je izgubil življenje.”

Starec je utihnil. Prameni redkih belih las so mu štrleli vsenaokoli, in ko je zmajal z glavo, je bilo videti, kot bi se v zraku zavrtel ogromen topolov kosem.

“Kot dobronamerni pripadniki naše skupnosti že dalj časa opozarjajo, samo v Stanislavovi hiši še niste sprejeli edinega boga.” S palcem in kazalcem je povlekel po bradi in še poglobil brazde, ki so prepredale njegov obraz. Utrujenih sivih oči ni umaknil z Dragomire.

“Bogdan je pretil z ognjem, če vsi v vasi ne sprejmemo novega boga. On ga je zanetil,” se je oglasila Danica.

“Nihče te ni nič vprašal, ženska,” ji je surovo skočil v besedo osorni hrust. Mesnate ustnice so se mu šobile navzdol, in čeprav visok in zajeten moški, je deloval kot užaljen otrok, ki bo zdaj zdaj zakuhaj kaj grdega.

Danica je utihnila in pogledala v tla.

Starec je neoziraje se na brezobzirnega hrusta nadaljeval. “Ne verjamem, da bi Bogdan šel tako daleč.”

Danica je vnovič poskusila: “Če pa bi ...”

“Če pa bi,” jo je prekinil razborit mlad moški, ki so mu komaj pognali brki, “to ničesar ne spremeni. Bogdan je načelnik vojske.”

“Nimamo se kaj pogovarjati. Vsi morajo sprejeti novega boga,” je zopet povzdignil glas oranžnobradi hrust.

Belolasi starec je prikimal in se obrnil k Dragomiri.

“Dragomira, samo ti si še ostala. In Milica.”

“In Zorica,” je dodala Milica.

“Zorica je dete, ni ona kriva, če sta vedve maloumni,” je odsekala brez-zoba starka.

Grobi hrust je prikimal. “Mama, tako, ja, povedati je treba. Kar je res, je res.” Zadovoljen s svojo modro pripombo se je malodane prijazno nasmehnil.

Dragomira je molčala.

Belolasi starec se je znova oglasil, tokrat manj ljubeznivo.

“Dragomira, kaj boš dejala na to?”

Dragomira je z vejo risala cvetne listke po vlažnih tleh. Po dolgem molku je pogledala starešino. Temne oči je imela nabuhle in rdeče od joka ali morda od dima in ognja ali pač od vsakega malo. Preko dolge zamazane bele srajce, v kateri je ponoči kljubovala ognju in sajam, je imela navlečeno preveliko rjavo srajco, zakrpano na vseh koncih in krajih. Lase je bila spela pod ruto, obraz si je za silo očistila, četudi so sajaste lise po njenem vratu in med prsti glasno pričale o minuli noči.

S hripavim glasom je počasi odgovorila.

“Rastislav, moder človek si. Poznam te, odkar vem zase. Stanislavu,” pogoltnila je slino, oči so se ji še bolj navlažile, “si bil kot oče, odkar je kot otrok izgubil svojega. Občudoval te je, te cenil, se zgledoval po tebi. Zupal ti je svoje življenje. In naša.” Pogledala je proti Zorici in Milici in za

trenutek utihnila, kot da zbira moči. Nato je nadaljevala. "Razumem, kaj želiš od mene. Ampak ne razumem, kaj govoriš." Spet se ozrla proti Milici, ki je s skoraj odprtimi usti čakala na njene naslednje besede. Pomišljala je, nazadnje pa je le dodala. "Moji bogovi so zame dobri."

"Naši bogovi," jo je popravila Milica. "Jaz ostanem z našimi bogovi. Vzlic Bogdanu in njegovim pomagačem." Zadnje besede je namenila hrustu z zoprnim obrazom. Pogledal je stran, se skremžil, zatem pa sunkovito vstal in zalajal.

"Zaradi vas pošast mori ljudi!" S svojo ogromno pegasto roko je požugal proti Dragomiri.

"To je izmišljija! Pošast je prišla sama od sebe, naši bogovi so krivi ravno toliko kot edini bog!" je zavpila Milica.

"Zakaj pa je vzela več ljudi v tistih vaseh, kjer še niso sprejeli novega boga?" je siknila brezzoba starka, obenem pa prijela hrusta za roko in ga nežno povlekla nazaj na čok. Pegasti se je godrnjaje usedel.

Milica je vstala. "To pravijo njihovi vrači. To pravi Bogdan. A vemo, da je res tako?" Pogledala je Rastislava in čakala, da se odzove. Ko se ni, se je obrnila proti ostalim in nadaljevala. "Poslušajte me. Pošast vedno hodi naokoli. Saj to vemo. To so vedeli povedati tudi naši stari. Pošast pride, vzame in gre. Naši bogovi, njihov bog, za pošast je vse enako. Pošast vzame od vseh!"

"Usedi se, ženska," je tedaj strogo dejal Rastislav. "Ne bomo se pogajali. Boš sprejela novega boga, Dragomira?"

Dragomira je molčala.

"Mama," je vzkliknila Milica. "Povej mu. Povej mu."

Rastislav je Milici namenil strog pogled in nestrpno rekel: "Čas bi že bil, dekle, da se naučiš spoštovanja do starejših. Pusti mamó, da odgovori." Obrnil se je proti Dragomiri in potrpežljivo čakal. Dragomira je še vedno molče risala cvetlice v blato.

Ne da bi ga pogledala, je naposled le izustila kratek in dokaj neprepričljiv "ne".

"Mama?" se je nestrpno oglasila Milica.

"Ne," je za odtenek glasneje ponovila Dragomira in pogledala Rastislava. V njenih očeh ni bilo videti nobene odločnosti. V trenutku, ko je dvignila pogled proti njemu, je izgledala, kot bi življenje odteklo iz nje.

Rastislav je pogledal v tla. Glasno je zavzdihnil in se okrenil proti Milici.

"Milica? Vem, da si se že izpovedala, ampak želim, da še enkrat premisliš. V tvoje dobro, v dobro tvojega otroka in v dobro skupnosti. Pomisli na skupnost. Boš sprejela edinega boga?"

“Ponoči sem šla bogove prosit za dež. Dali so nam dež. Obvarovali so nas. Kako jih lahko zapustim?”

“Ne jezikaj! Odgovori.”

“Ostala bom z našimi bogovi.”

Starec je tiho obsedel. Okoli njegove puhaste glave so se v soncu svetile komaj opazne mušice. Na starešino se je polagoma začela spuščati nevidna skorja, prekrila ga je kot lubje, tudi če bi želel, se ne bi mogel premakniti, ostal je sedeč tam, tih in nepremičen. Samo njegovo težko dihanje je pričalo o tem, da je še živ.

Mrki hrust je vstal in se postavil negibnemu Rastislavu ob bok.

“Bratje, sestre,” je bojevito začel. “V naši vasi sta Dragomira in njena hči Milica edini, ki še molita k starim bogovom. Stara vera je k nam privedla pošast. Pošast brez razlik mori moške, ženske, otroke. Ne želita sprejeti edinega boga. Na skupnosti je, da ukrepa!”

Med vaščani je završalo. Ukrepati, skupnost, da, da, in pošast, pošast, mrtvi, mrtvi, mrtvi. In nato edini bog.

Rastislav se je ovedel. Dvignil je roko. Nastala je tišina. Pogledal je proti zoprnemu in mu namignil, naj se usede. Hrust je negodovaje zasedel svoj čok.

“Upal sem, da se bosta Dragomira in Milica premislili, vedno sta bili nepogrešljiv del naše skupnosti. Pridejo časi, ko je treba skupnost postaviti daleč pred vse ostalo. Hudi časi, kot so zdaj. Akoravno v mirnih dneh lahko razumemo in sprejemamo njuno zmotno verovanje, je zdaj na tnalu mnogo več kot samo osebna zabloda. Skupnost, ki ji pripadata, bo podala zadnjo besedo. Bratje, sestre, na vas je, da presodite, kako naj ukrepamo.”

Nastala je tišina.

Prvi se je oglasil hrust. “Oditi morajo!” je srdit zarjul. Starosta se je zdrznil.

Vaščani so naprej začeli mrmrati. Nato so začeli kimati. Zatem so zaropotali. Iz ropotanja se je izluščila beseda “oditi”, postajala je vedno bolj glasna, preglasila je vse drugo. Oditi.

“Oditi, slišim,” je rekel starec. “A kdo sodi drugače?”

Nihče se ni oglasil.

Po dolgi tišini je Dragomira mukoma vstala. Njeni bolni kolki so preko noči izgubili še tisto malo moči, ki jo je držala pokonci. "Drage sestre, dragi bratje. Prijateljice, sosedje. Vašo odločitev bova spoštovali in odšli."

"Edino prav!" je vzkliknil razboriti mladenič z nedoraslimi brki.

"Skrajni čas!" se mu je pridružila mlada, na videz nepopisno ljubezniva ženska.

"Nikar tako, ljuba otroka," ju je poskušala ustaviti Danica.

"Danica, tudi ti nisi nič boljša kot ti dve brezbožnici! Najbolje bi bilo, če se kar z njima odpraviš," je zarenčala brezzoba starka v veliko veselje svojega grobega sina.

"Tako, tako," je zlonamerno pridodal.

Milica se je ravno namenila odzvati, pa jo je starešina prekinil. "Dovolj!" je zavpil tako glasno, da so se še vrabci, ki so iskali drobtinice po tleh, ustrašili. Tišje, a kljub temu trdo je dodal. "Dragomira, Milica, skupnost je povedala svoje."

Dragomira se je obrnila k njemu. "Rastislav, ali bi se tako odločil, tudi ko Stanislav ne bi zgorel?"

Rastislav je zmeden pogledal v tla. Dragomira je stežka prestavljajoč noge stopila k njemu. "Bi se? Ali pa če bi bil Ljuban tu? Če bi bili moji sinovi živi?"

"Tvoje sinove je vzela pošast, samo tebi vse. Zamisli se nad tem," je strupeno pripomnila na videz ljubezniva dolgolaska, ki jo je božje bogato obdarilo z lepoto in prikupnostjo.

Starec jo je trdo pogledal. "Ljubinica, ne bomo se spuščali v to." Obrnil se je nazaj proti Dragomiri. "Stanislav in Ljuban nimata nič s tem. Vedve vztrajata pri krivi veri."

"Toda dokler sta bila tu, si nam dovolil verovati."

"Gre za skupno dobro, za skupnost," je ponovil starec.

Milica ga je brez oklevanja prekinila: "Mama, pusti." Povlekla je Dragomiro za roko. "Pojdiva. Naredili si bova sveženj in odšli."

"Saj nimava več nič," je odgovorila Dragomira. "Vse nam je zgorelo, kakšen sveženj? Ta," pokazala je na rjavo srajco na sebi, "vrhnja Stanislavova srajca se je sušila zunaj, edino to je ostalo. In njegove hlače." Milica je pogledala proti svojim nogam, izpod srajce, ki je segala do kolen, so gledale rjave hlače. Nasmehnila se je.

"Vzeli bova kozo in nekaj živeža. Med. Rastislav, to smeva? Med. Čebele ostanejo tu, nekdo drug bo pobiral med in skrbel zanje namesto mene."

“Vzemita, kolikor lahko neseta,” je odvrnil starešina.

“Potrebujeta obleke. Vrhajo srajco in ogrinjalo. Platno. Živež za na pot. Meh z vodo. Napolnile vama bomo dva koša.” Danica je vstala in se napotila proti najbližji domačiji. Za njo so se začele dvigovati še druge, nazadnje tudi Ljubinica.

“Hvala, Danica,” je rekla Dragomira.

Danica se je obrnila in si z rokavom obrisala solze.

V poldrugi uri sta bili Dragomira in Milica nared. Oprtali sta si vsaka svoj koš. Milica je v naročju nosila Zorico, Dragomira je držala vrstico, na katero je bila privezana mršava koza.

Vsi so se zbrali, da bi jih videli oditi. Rastislav je vprašal, ali se ne bi raje premislili in sprejeli edinega boga. Še posebej zaradi tega, ker Dragomira s svojimi bolnimi nogami težko hodi.

Nista mu odgovorili. Danica je hlipala.

“Naj bojo bogovi prijazni z vami,” je rekla Milica, preden so vzele pot pod noge.

“In z vami,” je solzna odgovorila Danica. Brezzoba starka jo je grdo pogledala.

Milica, Dragomira in Zorica so odšle.

Preden so krenile čez reko, so posedle na suho deblo ob strugi. Dragomira je potrebovala počitek, noge so jo komajda še držale.

“Mama, si dobro?”

“Sem,” je pokimala Dragomira. “Samo malo počijem, pa bo dobro.”

“Boš zmogla?”

“Bom. Upam.”

“Zakaj upaš?”

“Ker ima bolne noge,” je Zorici pojasnila Milica. “Zdaj pa dovolj vprašanj.”

“Ne, ne, ni dovolj. Ni dovolj.”

“Daj mir zdaj.”

“Zakaj?”

Milica je obmolnila. Njen dom je zgorel, njen oče je umrl, izgnali so jo iz rodne vasi. Po noči brez spanca ji je negotovost pred njimi posrkala še zadnje kance potrpljenja.

“Zorica, glej, kanja!” Zorica je sledila Dragomirinemu kazalcu in veselo razširila roke. “Kanje imam toliko rada!”

Nad njimi je v soncu lagodno jadrala ujeda. Naenkrat se je bliskovito pognala proti travniku čez reko. Ni minil trenutek, že se je dvigala v nebo.

“Glej, miška!” je zavpila Zorica. Kanja je z glodalcem v kljunu, ki bi lahko bil miška ali pa kateri drugi, odletela. Zorica je zaploskala.

Prva je čez reko stopila Milica z obema košema in kozo. Preden se je vrnila po Zorico in Dragomiro, je odlomila vejo jerebike, jo z nožičem obrezala in iz nje je, kot bi trenil, nastala dlani prijetna pohodna palica. Kako se nisem tega že prej spomnila, se je hudovala sama nase in ob tem sredi reke skoraj izgubila ravnotežje in cmoknila v vodo.

“Ojoj,” je zavpila in se s palico ujela. Zorica se je zasmejala. “Ojoj, ojoj, ojoj.”

Malo naprej od jerebike, ki je Dragomiri dala palico, so v dalji opazile pastirico s čredo drobnice.

“Cvetana je.” Milico je svetlo spreletelo. Vse bo v redu. Cvetana je moja prijateljica. Pohitela je proti njej.

“Pozdravljena,” je veselo nagovorila okroglolično mlado žensko. “Kakšna sreča, da sem naletela prav nate. Kako si?”

Pastirica ji ni odzdravila. Obrnila ji je hrbet in začela naganjati koze stran.

“Cvetana?”

“Proč pojdi,” je sovražno odvrnila Cvetana.

Dragomira je takoj videla, kam piha veter, in je stopila proti njima.

“Cvetana, kaj je? Se je tvoj ljubezenski sestanek včeraj izjalovil? Povej mi, kako je bilo!”

“Stran!”

“Je kaj narobe? Ste zdravi?” je spet poskusila Milica, kljub temu da jo je Dragomira prišla za roko in jo hotela ustaviti.

“Pojdite proč!” je v tistem zavpila pastirica. “Proč!”

“Saj ti nič nočemo,” se je prijazno vmešala Dragomira. “Dom iščemo.”

“Pri nas vsi umirajo, ve ste krive, vse je zaradi vas.”

“Kaj pa govoriš?” ji je oporekala Milica. “Kaj smo me krive? Cvetana, to sem jaz, Milica! Včeraj sva skupaj pasli in se skupaj veselili tvojega srečanja z Dušanom.”

Cvetana je, ne da bi se obrnila, naglo odgnala svojo čredico koz stran. Milica je stekla za njo in jo prijela za ramo. "Ustavi se!"

"Pusti me, odidi stran, zlodejka!" Odrinila je Milico od sebe. Milica se je opotekla nazaj, kljub temu pa se še kar ni dala odgnati. "Počakaj, no, kaj vendar govoriš?"

"Zaradi vas in vam enakim je pošast prišla v deželo. Smrt kosi zaradi vaših hudičevih del. Če se bomo družili z vami, bo samo še huje. Vsi bomo umrli."

"Kje ste pa to izvedeli? Je bil načelnik Bogdan pri vas?"

Pastirica se je končno obrnila. "Seveda je bil. Pomaga, kolikor lahko. Zdaj pa pojdite stran. V naši vasi za vas ni prostora. Če si hočete dobro, se nas ognite, ne bodo vsi tako prijazni z vami kakor jaz."

"Bogdan nam je zažgal dom. Kam naj gremo?"

Pastirica ni odgovorila. Obrnila se je stran in odgnala koze proti vasi.

Milica jo je želela poklicati, še kaj zaklicati, steči za njo, jo prepričati, vendar jo je Dragomira močno stisnila za ramo in odkimala.

"Zakaj jokaš, mama?"

"Mušica mi je priletela v oko."

"Zakaj?"

"Mama, zakaj?" se je Milica obrnila proti Dragomiri. "Za druge še razumem, ampak Cvetana? Cvetana je moja prijateljica!"

"Otrok moj, ne vem. Strah jo je. Boji se zase in za svoje bližnje."

"Saj je tudi mene strah. Naj zdaj vse naženem stran zaradi tega?"

"Verjetno to ni več tista Cvetana, s katero si se včeraj zjutraj smejala na paši. Strah ji je izdolbel luknjo v dušo. V tisti luknji pa zdaj veselo razgrajajo besi."

"Bogdan je kriv. On je vsega kriv! On jih je še bolj prestrašil!"

Zorica je začela jokati. "Lačna sem."

"Usedimo se na tisti hlod in pojejmo južino." Dragomira se je napotila k suhemu hrastovemu deblu, ki je ležalo ob stezi. Zorica ji je sledila.

"Najbolje bo tako. Da premislimo, kam naprej. In kako." Milica je stopila za njima.

Ko je Dragomira odložila koš na tla, je Zorica pomolila glavo noter. "Med," je rekla. "Sir. Kruh."

"Česen," je dodala Milica in ob poti izrula dve zeleni bilki z belo čebulico.

"Česen," je ponovila Zorica in zaploskala.

“Ta naš otrok je res čudo,” se je nasmehnila Dragomira. “Ne spomnim se, da bi se ti ali tvoji bratje kdaj tako veselili česna.” Nakar je bruhnila v jok. Zorica je stopila do nje in jo objela čez kolena. “Saj bomo jedle, ne jokaj.”

Dragomira se je skozi solze nasmehnila in jo pobožala po laseh.

Ko so Milica, Dragomira in Zorica utrujene prispele v bližino naslednje vasi, se je sonce že bližalo zatonu. Hiše na pobočju so se rdeče bleščale.

“Tu nam bo zagotovo uspelo. Radi imajo naš med,” je upapolno rekla Milica.

“Z ono prej si pa skupaj pasla. Ne veseli se prehitro.”

Milica je bila tiho. Ni hotela oporekati Dragomiri, obenem pa tudi sama ni bila gotova, v prsih je čutila trdo senco, ki ni obetala nič dobrega. Spomnila se je večera, ko ji ravno taka železna kepa znotraj nje ni dala dihati. Bilo je pred mnogimi, premnogimi lunami, preden so naslednje jutro prišli in ji odpeljali Ljubana. Njeno srce je takrat vedelo. Ampak zdaj, zakaj jo tišči zdaj, se je spraševala. Čvrsto je držala zaspano Zorico za roko in jo nežno spodbudila. “Še malo, pa bomo. Si utrujena?” Zorica je pokimala.

“Te nesem?”

Zorica je odkimala.

Stopale so po stezi v grič, ko je priletel prvi kamen. Zadel je skalo pet korakov pred njimi in se odbil v travo. Dragomira je kriknila. Pogledale so navzgor proti vasi, v smer, od koder je prineslo kamen. Tik pred hišami, ki so se kopale v barvah zahajajočega sonca, je v senci stala skupina ljudi. Temno je sevalo od njih, skoraj črno, držali so se tesno skupaj s kamni in vejami v rokah. Sence so se poigrale z očmi in ljudje na pobočju so bili videti kot skalnata glava, ki se je odlomila od gore in se kotali navzdol, navzdol proti begunkam, in jih bo vsak trenutek zmaličila v prah.

Naslednji kamen je priletel korak bližje. Obstale so. Še preden bi se lahko premaknile, je skozi zrak švistnila veja in skoraj zadela Milico. Tedaj se je iz žive skale z izvotljenimi očmi izvil gromoglasen krik.

“Hudičevke!”

Zdelo se je, da se krik odbija od gričevja naokoli, se oblikuje v vrtinec okoli njih treh in jih bo povlekel za sabo.

“Hudičevke!”

Dragomira je v grozi spustila prestrašeno kozo, ki je meketaje zbežljala po klancu.

“Izginite! Proč!”

Kamni in veje so leteli proti njim, kričanje je bilo vedno bolj glasno, vedno bolj besno, vedno bolj zlovešče. Milica je dvignila Zorico v naročje in prijela Dragomiro za roko.

“Pusti me, pojdi, teci, rešita se!”

“Mama,” se je hotela upreti Milica, ko ji je kamen priletel v ramo. Spravilo jo je na kolena, Zorica ji je padla z rok in kriknila. Milica se je naglo postavila nazaj na noge in dvignila ihtočega otroka.

“Teci, Milica, teci!” je zavpila Dragomira, ki ji je nevarnost vdahnila moč v noge in je hitela za njo.

Kamni niso nehali leteti. Zdelo se je, da padajo vedno bližje. Hitreje, ko so tekle, dlje, ko so bile, bolj preteča je bila nevarnost. Zorica je neustavljivo jokala, Milica pa je tekla, tekla, tekla, vse dokler se Dragomira ni ustavila. “Ne morem več. Ne morem.” Usedla se je na tla. Milica se je ozrla. Podivjanih vaščanov ni bilo več na vidiku. Proti njim je hitela samo koza, ki je za sabo vlekla vrv in predirljivo meketala. Milica je odložila Zorico in se ulegla v travo. Z dlanmi si je pokrila obraz in zajokala. Zorica je splezala nanjo. “Jaz bi tudi jedla.” Dragomira je samo buljila v prazno.

Sonce se je že začelo spuščati za hrib.

Še preden so ji solze odtekle, je Milica odločno vstala. “Pot pod noge, tema bo.”

“Kam?”

Milica je pokazala na grmičevje na vzpetini nasproti. “Tam bomo prespale.”

Ob gabru na robu grmičevja jih je čakal kup suhega listja. Videti je bilo, kot bi se včerajšnja nevihta gabru ognila. Malo nižje je žuborel izvir vode.

“Tam je voda, imamo vse, kar potrebujemo. Kozo bomo privezale za tisti črni trn,” Milica je pokazala na belo cvetoči grm.

“Zakaj?”

“Črni trn varuje pred hudobnimi duhovi.”

“Kot pelin?”

“Tako, kot pelin, zelo dobro.”

Zorica se je ponosna sama nase široko nasmehnila in v istem trenutku utonila v spanec. Milica jo je položila v Dragomirino naročje, nabrala suho

listje na kup in ga prekrila s platnom, ki jim ga je bila podarila Danica. Dragomira je poleгла otroka na ležišče. Nabrali sta odlomljene veje, jih zatikali v zemljo in naslonili na drevo, čez pa polagali manjše veje. Spretni sta zatočišče zgradili, še preden se je naredila tema.

Ko sta končali, se je Milica podala v grmičevje in nabrala snopič kopriv. Naredila je krog okoli zavetišča in jih eno po eno položila na tla, medtem pa je tiho pela čarno pesem, da bi njihovo prenočišče obvarovala pred napastmi.

Dragomira je medtem privezala kozo ob črni trn, zatem pa segla z roko do dna svojega koška in ven privlekla majhen platnen mošnjček.

“Še pelin dava, pa bo gotovo mir.” Mošnjček je obesila nad vhod in se ulegla poleg Zorice. Milica je iz svojega koška vzela napol preperel kožuh, se zavlekla pod streho, z obema košema pa je zaprla vhod.

“Tako,” je rekla. “Pa smo. Varne in na toplem.” Vzela je Zorico v naročje, se stisnila ob Dragomiro in jih pokrila s kožuhom. “Dežja pa nocoj ne bo.”

“Danica je dobra duša,” je rekla Dragomira. “Tudi na pelin se je spomnila.”

“Pa kožuh. Vse bo dobro. Jutri nam bo uspelo.”

“Milica, saj veš, da je šel Bogdan po vseh vaseh. Povsod podpihuje strah in mržnjo. Nikjer ne bo prostora za nas.”

“Seveda bo. Če ne tu, pa kje drugje. Četudi ostanemo same. Ko se vrne Ljuban, bo spet vse po starem.”

Milica se je zbudila prva. Splazila se je izpod kožuha, pokrila Dragomiro in Zorico in stopila iz zasilnega prenočišča. Sonce je že začelo oblizovati vrh hriba, od koder so bile pobegnile prejšnji večer. Odvezala je kozo in jo odpeljala do izvirčka. Ko se je umila in napila bistre vode, se je usedla na kamen in se zagledala v sončni vzhod. Nemir in groza, ki sta se je bila polastila prejšnji večer, sta izginjala. Koza je smukala zelišča, vse se je zdelo najbolj vsakdanje. Pa vendar je bilo vse povsem drugače. V eni sami noči je izgubila svojega očeta, izgubila je svoj dom, izgubila je svojo skupnost. Sveto drevo, ki ji je pošiljalo sonce in dež in ji je pomagalo odgovarjati na vprašanja, je ostalo na drugi strani hriba.

Ni vedela, kam in kako naprej. Kaj pa, če jih povsod čaka kamenjanje? Misel na zlobo, ki so je bile deležne včeraj, jo je zopet napolnila s tesnobo. V tistem jo je oplazilo sonce.

“O, tu si,” je rekla in se prepustila ljubkovanju žarkov. Ko se je nemir v njej stopil, je s kozo stopila nazaj do klonice.

“Dobro jutro,” jo je pozdravila Dragomira, ki je ravno vstala. “Si že pomolzla?”

“Zdaj bom. Kako je, mama? Boli?”

Dragomira je prikimala. “Bolj od vsega boli zloba od včeraj. Je tam doli pri vodi kaj kopriv?”

“Je.”

Ko se je Dragomira vrnila od izvira, je v pesteh držala mlade poganjke. “Koprive za moj hrbet,” je pomahala s šopom v levi roki in dvignila desno, “in hmelj za zajtrk.”

“Zajtrk,” se je oglasila Zorica izpod kožuha. “Lačna.”

“Pridi ven. Umile se bomo, uredile in pojedle. Milica, ti me pa potolči s koprivami.” Dragomira je dvignila srajco in se z golim hrbtom obrnila proti Milici, ki jo je začela s koprivami nežno tolči po ledjih in bokih.

“Kaj pa če bi poskusile pri Belem kamnu?” je med stiskanjem zob izdala Dragomira. “Njihov starešina je Radovan, star Stanislavov prijatelj.”

“Zakaj jo tepeš?” je zacmihala Zorica.

“Saj me ne tepe. Pomaga mi, to je zdravilo. Koprive so dobre za razbolel hrbet in noge.”

“Naredile bomo ovinek okoli hriba. Manj verjetno bo, da koga srečamo,” je rekla Milica, ko so se spočite in site z oprtanima košema podale po hribu navzdol.

“Pri Belem kamnu bodo bolj razumevajoči. Bomo videle, mogoče se nam bo uspelo kaj domeniti. Radovan je moder mož. Milica, se spomniš, ko smo bili pri njih v svatih? Najstarejšo hči so dali zamož Bogdanovemu bratu. Ni se obrnil mesec, ga je ranjen merjasec pokončal. Njo so pokopali par lun za njim. Shirala je od žalosti. Pa tako razigrano smo svatovali. Se spomniš? Z Bogdanom sta se igrala. Nabrala sta velik šop pljučnika, ker so to najlepše cvetlice, si rekla. Spletla sta venček, ti si mu pa ukazala, naj ga nosi. In on ga je nosil. Se spomniš?”

“Spomnim se,” je kratko odsekala Milica.

“Nikdar ga ne bi smel sneti,” je bolj zase dodala Dragomira.

“Zakaj?”

“Zato, Zorica, ker je pljučnik čudežna rastlina. Pozdravi veliko bolezni, povrhu pa odganja bese stran.”

Sonce je že gorko sijalo, ko se je koza uprla in ni hotela naprej. Tudi Zorica je že postajala cmerava.

“Čas je, da se ustavimo,” je odločila Dragomira.

Milica je pokazala proti orehu sredi travnika. “Dobro. Pod oreh se usedimo, pojejmo južino, malo počijmo, nato se bomo pa odpravile naprej. Do Belega kamna imamo še dolgo pot.”

“Vroče je,” je zacmevkala Zorica.

Milica ji je slekla vrhnjo srajčko. “Seveda, ko pa je nebo nago. Nikjer ni nobenega oblaka, zato da nas sonce lahko greje, pa da pogreje zemljico, da bo lahko zrasel česen, da ga boš ti lahko jedla.”

“Danes ne bi česna.”

“Prav,” se je zasmejala Milica. “Pa sir in suhe smokve.”

“Suhe smokve imam toliko rada,” je Zorica razširila roke, kolikor je šlo.

“Mogoče je po tleh ostalo tudi še kaj dobrih orehov.” Dragomira je s tal pobrala oreh in ga s kamnom razbila. “Tu je eden.”

“Orehe imam toliko rada.” Zorica je spet razširila roke in že je sladko jedrce izginilo v njenih ustih.

Še preden so pojedle, so zaslišale topot konjskih kopit. Proti njim so iz dalje jezdili trije konjeniki, prvega med njimi, svetlolasca na belcu, so precej prepoznale.

“Bogdan!” je srdito zavpila Dragomira. “Ta hudič gre s svojimi pomagači za nami.”

“Mama, pomiri se. Če mu damo razlog, nam lahko kaj stori.”

“Ta prekleta zver ne rabi razloga, da komu kaj stori!” Dragomira je jezno vstala, Milica pa jo je zadržala. “Usedi se. Jej. Bodi mirna in tiho. Jaz bom govorila z njim.”

Zorica je na usta, polna smokev, položila kazalec. “Šš.”

Jezdeci so se ustavili ob rumeno cvetočem grmičevju na robu travnika. Bogdan je druga dva pustil za sabo in sam pridirjal do oreha. Obsedel je na konju pred Milico in jo zviška gledal. Njegovi kratko pristriženi, nagajivo skodrani lasje in otroške modre oči so delovale blago in prisrčno. Nosil je svetlo rjave hlače do kolen, čeznje dolgo belo srajco in malo krajšo vrhnjo modro srajco, obrobjeno z zlatim krznom, ki je izdajal, da gre za kožuh lisice. Ogrinjalo z umetelnimi pisanimi vezeninami ob robovih mu je viselo čez levo rame, na desnem ramenu pa ga je spenjala zlata zaponka. Meča so mu od kolen navzdol križno povezovali usnjeni jermeni, ki so zavezovali tudi čevlje. Na levem boku mu je v razkošno okrašeni nožnici počival meč.

“Tu si, brezbožnica,” je po mučnem molku ostro rekel. In vendar je bil zven njegovega glasu prijeten, skorajda domač.

“Pozdravljen,” je odgovorila Milica, ki je sede žvečila svojo smokvo tako mirno, kot bi pod milim sončnim nebom na veke vekov ne obstajala ena sama samcata nevšečnost.

“Ti lahko ponudim smokve?” Iztegnila je roko s suhim sadežem proti Bogdanu. Bogdan je gromko sestopil s konja, se sklonil k Milici in vzel smokvo.

“Kam greste?”

“Za soncem.”

“Lahko bi ostale v vasi, če bi hotele.”

Dragomira se ni mogla več zadrževati, srborito je začela vstajati, toda Milica jo je povlekla nazaj.

“Bogdan, saj menda veš, da bi rade ostale.”

“Ne dovolj rade,” se je vzkipljivo odzval Bogdan. Milica je brez naglice vstala, s krila otresla drobtinice in stopila na plano. Bogdan ji je sledil. Meč mu je udarjal ob stegno.

“Zakaj me nočeš poslušati?” ji je grobo rekel. Milica je pogledala proti orehu. Zorica se je sladkala s smokvami in čebljala, Dragomira pa ni spustila oči z Bogdana. Milica je stopila še par korakov dlje.

“Kam hodiš?” Bogdan jo je prijel za roko in ustavil. Rdeč v lice si je slekel ogrinjalo. “Kako žge danes.”

“Kaj bi rad?”

“Saj veš, kaj bi rad.”

“In zato si požgal moj dom? Si mislil, da boš lažje dobil, kar hočeš, če mi požgeš dom?”

“Nisem požgal tvojega doma!”

“Ga je pa kateri od tvojih postreščkov,” je z glavo porogljivo pomignila proti Bogdanovima sopotnikoma. “Kot da bi ga ti.”

Bogdan je trdo prijel Milico za obe rami. Milica je v strahu pogledala proti Dragomiri, ki je začela vstajati, Milica je odkimala. Dragomira je vstala in naredila korak proti njima, Milica je sunkovito odkimavala, Dragomira se je usedla.

“Nisem ti požgal doma! Tega ne bi nikoli naredil!”

“Dobro.”

Spustil jo je.

“Požar nima nič opraviti z mano. Bližje domu išči krivca.”

“Kateremu domu?” je zajedljivo vprašala Milica.

“Mnogo lažje bi ti bilo, če ne bi bila tako svojeglava. Pa ne samo tebi, tudi tvoji mami in otroku.”

“Četudi je kdo drugi zanetil moj dom, si ti tisti, ki neti strah in mržnjo. In naposled zaradi tega zgori hiša. In moj oče v njej.”

“Še vedno ne razumeš, kajne? Zaščititi vas hočem, tebe, tvoje, vse. Stari bogovi so privedli pošast.”

Milica se je nasmehnila. “Ti pa razumeš? Pošast pride in gre, vzame, kar hoče, h kateremukoli bogu moliš.”

“Tvoja trma vas bo ugonobila. Nikjer vas ne bojo sprejeli. Na koncu boš prišla k meni in me zaklinjala, naj ti pomagam.”

“Že zdaj te prosim, Bogdan. Pomagaj nam.”

Bogdan se je zmedel in se umaknil korak nazaj. “Boš postala moja žena?”

“Moj mož je Ljuban.”

“Ljuban je mrtev.”

“Živ je, vrnil se bo.”

“Ne bo se vrnil, če bi bil živ, bi se že vrnil.”

Milica ni odgovorila.

“Saj veš, da si te lahko vzamem, kadarkoli želim.”

Milica ga je molče gledala.

“Slišiš, ženska, kaj ti govorim?” je povzdignil glas.

“Seveda slišim,” je tiho začela Milica. “Če si me boš želel vzeti s silo, boš to naredil. Vem.”

Bogdan je dvignil desnico, kot bi jo hotel udariti, nakar jo je stisnil v pest in ji požugal. Ni se premaknila, strmo ga je gledala v oči in tudi sama stisnila dlani v pesti.

Dragomira je kriknila in se dvignila, da bi stekla proti njima.

“Mama, usedi se!” je z glasom, ki ni trpel ugovarjanja, zavpila Milica in Dragomira se je usedla. Bogdan je spustil roko.

“Nam boš pomagal?”

“Boste sprejele edinega boga?” je odgovoril. Vnaprej je vedel, kakšen bo Miličin odgovor, zato je brez predaha zaničljivo nadaljeval. “Če si tako naklonjena mnogoboštvu, si lahko tudi mnogomoštvu.”

“Saj morda pa sem.”

“Kako?”

“Tako, da sama izberem, kogar hočem in kadar hočem.”

Bogdan se je besno obrnil in odhitel do svojega belca. Prijel je za uzdo, se obrnil proti Milici in preteče zavpil: “Sprejela boš edinega boga. Drugače –” pokazal je na Zorico in Dragomiro in s palcem povlekel skozi zrak ob svojem vratu. Nato se je dvignil na konja in odjahal do svojih spremljevalcev. Napotili so se v smer Belega kamna in že jih ni bilo več na vidiku.

Frida Nilsson

Ledenomorski pirati

Miki

Ta zgodba govori o mojem popotovanju po Ledenemu morju. Zgodilo se je sredi novembra. Pravkar sem dopolnila deset let in v našem zalivu so ležali in počivali kiti. Vodna para je v majhnih oblačkih lebdela nad njihovimi bleščečimi hrbti in na obzorju se je že več dni mudila megla, debela in bela in čudovita.

V Modrem zalivu, kjer živim, je pozimi včasih tako mrzlo, da ladijska jadra zmrznejo. Nekoč sem našla na tleh ptico, kormorana. Padel je z neba, ker so mu od mraza otrdela krila. Vendar ni bil mrtev. Odnese ga domov k očku, ki zna tako lepo ravnati z živalmi, da je kormoran po nekaj dneh lahko spet poletel.

Na splošno ima moj očka za vso naravo poseben čut in ne boste verjeli, kaj visi na steni naše domače kuhinje. Nekaj, kar ljudje običajno nimajo obešeno na kuhinjskih stenah: košček repne plavuti morske deklince. Ni posebno velik, kot vogalček robca mogoče, in poraščen je, dlalice ima, ki so

Foto: Ellinor Collin

Frida Nilsson (1979) velja za eno najbolj nadarjenih in priljubljenih avtoric otroških in mladinskih knjig na Švedskem, primerjajo jo z Roaldom Dahlom in Barbro Lindgren. Za svoja dela, v katerih piše o velikih življenjskih vprašanjih, prijateljstvu, smrti in ljubezni, zanje pa sta značilni igrivost in iskrenost, je prejela številna priznanja in nagrade doma in v tujini, tudi švedsko nagrado Astrid Lindgren (2014). *Ledenomorski pirati* sodijo med njena najbolj brana in najbolj priljubljena dela. Samo na Švedskem je bil ta roman nominiran za prestižno nagrado Augustpriset (2015), prisodili pa so mu kar tri nagrade, Expressens Heffaklump, Nils Holgersson-plaketten, BMF-plaketten, medtem ko je v Nemčiji prejel nagrado Leipziger Lesekompass (2018). Do danes je bila ta napeta pustolovščina prevedena v 21 jezikov, konec leta pa bo izšla tudi v slovenščini.

skoraj rožnate. Nekega dne, ko je očka na odprtem morju lovil trske, se je v njegovo mrežo ujela morska deklica. Od silnega strahu je kričala in divje udrihala z repno plavutjo. Verjetno je mislila, da je očka ne bo več izpustil. Kar je seveda storil.

“Velika razlika je namreč, ali iz vode potegneš trsko ali morsko deklico,” je dejal. “Nekaterih stvari se preprosto ne dela.”

Potem ko se je morska deklica nekoliko umirila, jo je previdno izmotal iz mreže in izpustil. Pri tem se je odlomil majhen košček njene plavuti in obležal v čolnu. Točno ta košček je zdaj pritrjen na desko, ki visi v naši kuhinji. Z Miki sva okrog njega nalepili še kamenčke.

Miki je moja sestra. Zaradi nje sem se podala na Ledeno morje. Ker obstajajo tudi takšni ljudje, ki mislijo, da ni razlike v tem, če uloviš trsko ali morsko deklico – počnejo celo hujše stvari. Tam, kjer živim, so nekoč po morju viharili pirati. Zares grozljivi in zlobni pirati.

“Pripoveduj mi o Beloglavcu,” je imela Miki navado reči ob večerih, ko sva v kuhinji ležali na klopi, na kateri sva si postlali, in bi že zdavnaj morali spati. Očka je v sosednji kamrici smrčal, da se je zdelo, da se trese vsa hiša.

“Ne boš mogla zaspati,” sem odvrnila. “Pol noči boš ležala budna in jokala, da boš še mene zbudila. Jutri pa ne bo nobene koristi od naju.”

“Obljubim!” je zašepetala. Usteca je prislonila tesno k mojemu ušesu. “Obljubim, da bom spala. Pripoveduj, prosim, prosim, Siri!”

Seveda ji tega nisem mogla odreči in vsakič, ko sem Miki pripovedovala o Beloglavcu, sem začela takole:

“Obstaja moški, ki žene otroke k težkemu delu, izkorišča jih, kot da so živali. In globoko v notranjosti tega moškega, tam, kjer imajo drugi ljudje dušo, je tako prazno in mrzlo kot v ledeni jami.”

“Je najhladnejši človek na svetu,” je dodala Miki. Nikoli se ni mogla upreti temu, da mi ne bi malce pomagala pri pripovedovanju, pravzaprav je poznala zgodbo enako dobro kot jaz.

“Ja, najhladnejši človek, ki si ga lahko zamisliš,” sem rekla. “Je piratski kapitan, razumeš. Njegovi lasje so beli kot sneg in dolgi, sežejo mu vse do pasu, vendar jih ima spete v figo, natanko takšno, kot jih nosijo fine dame.”

“Zakaj?”

“Zato, ker noče, da bi mu zmrznili in odpadli. Tisti, ki se pridružijo Beloglavcu, obogatijo. Postanejo nepredstavljivo bogati. In veš, zakaj?”

“Zato, ker Beloglavec ves plen prepusti svoji posadki.”

“Ja, vse zlato, srebro in železo, vse krzno in skrinjice z denarjem in druge dragocenosti si smejo pirati razdeliti med sabo. Beloglavec noče ničesar. Edino, kar ga zanima ...” V želodcu sem začutila ostro bolečino,

ki je nastopila vsakič, ko sem prišla do tega dela zgodbe. "Edino, kar hoče, so otroci. Hoče majhne, suhcene otroke, tem mlajši so, tem bolje. In brž ko pirati dobijo v pest kakšnega majhnega otroka, ga vržejo v tovorni prostor ladje."

"Kakšna je ladja?"

"Bela je in tri jambore ima. Spredaj na premcu je lesena vranja glava s široko razprtim kljunom. Ladja se namreč imenuje *Snežni vran*."

"Vendar jo skoraj vsi imenujejo samo *Vran*."

"Ja, skoraj vsi ji rečejo samo *Vran*. In z *Vranom* plujejo pirati vse tja do Beloglavčevega otoka."

"In kje leži ta otok?"

"Daleč proč na zahodu. Kolikor daleč lahko prideš, preden si na koncu sveta in padeš čez rob. Saj veš, da obstaja kraj, ki se imenuje Jadro, Miki? Kajne?"

"Ja," je zahripala Miki.

"In veš, kakšen kraj je to?"

"To je vas. Velika vas, kjer imajo tlakovane ulice in kamor prihajajo pirati, da popivajo in se pretepajo in ..."

"Hja, seveda ne vem točno, ali prihajajo tja zaradi tega. Vsekakor vem, da Jadro ni prav nič prijazen kraj in da se tam zbira sama drhal. Morski lopovi in podleži vseh vrst. Taki, ki želijo zaslužiti denar tako, da ga vzamejo drugim. Ampak najhujša sodrga so pa seveda tisti, ki pridejo, da bi se pridružili Beloglavcu in plenili zanj. Beloglavčev otok zagotovo leži nekje v bližini Jadra."

"Kaj se zgodi z otroki, ki pridejo na njegov otok? Kaj morajo početi?"

"No, Beloglavec ima rudnik," rečem. "Velik rov globoko pod zemljo."

"In kakšen rudnik je to?" je vprašala Miki.

"Nihče prav ne ve. Ampak *govori se* ..."

"Govori se, da je poln diamantov!"

"Ja."

"Tam, tam, globoko pod zemljo, je na tisoče diamantov in nekateri so veliki kot jabolka!" je rekla Miki.

"Ja, tako vsaj govorijo. In pravijo tudi, da ima stražarja, žensko, ki straži vse te otroke, in ta ženska ..."

"Ta ženska je Beloglavčeva hči, ki si je izpulila vse zobe in na njihova mesta vstavila diamante."

"Ja. In Beloglavec pije vino iz čaše, ki je narejena iz enega samega diamanta. Saj veš, kako dragoceni so diamanti, kajne, Miki?"

"Mhm."

“Za diamant, ki ni večji od grahovega zrna, bi lahko kupili cel naš otok.”

“Toda, zakaj ... Zakaj potrebuje ravno otroke, da delajo v rudniku?” je vprašala. “Zakaj ne more uporabiti odraslih?”

“Tega nihče zares ne ve,” sem odgovorila. “Samo predstavljaš si, Miki, da se moraš od jutra do večera plaziti po temi. S krvavimi koleno in krampom v rokah. Otroci tega zagotovo ne zdržijo prav dolgo. Ali jim teža, ki jo morajo prenašati, zlomi hrbet ali zbolijo na pljučih zaradi vlage. Ali pa se jim zmeša od tiste teme, tako zelo, da ... no, ja, da izpustijo dušico.”

Miki je debelo pogoltnila.

“To je nekaj najhujšega ...” je zašepetala.

“Ja,” sem šepnila tudi jaz. “Da te zgrabijo pirati in zvlečejo v ta rudnik, mora biti nekaj najhujšega, kar se lahko otroku zgodi.”

In točno tako sem vsakokrat zaključila zgodbo, kadar sem Miki pripovedovala o Beloglavcu.

Ko sva ležali v domači postelji, se je vse skupaj zdelo kot pravljica. Ali kot nekaj, kar se lahko zgodi le drugim, ubogim, pomilovanja vrednim otrokom. Ja, seveda sva se na smrt bali piratov, vendar si nikoli nisva mislili, da jih bova nekega dne res srečali. Ne, nikoli si nisem mislila, da bo Beloglavec iztegnil kremplje po moji mali sestrici.

Železno jabolko

In potem je prišel tisti dan na Železnem jabolku. Dan, ki ga ne bom nikoli pozabila. Kot morska pijavka se mi je prisesal v spomin in me ne bo zapustil, dokler bom živa, to vem.

Namenili sva se nabirati snežne jagode, Miki in jaz. Zjutraj, ko sva stali med vrati, je bil očka videti strašno nesrečen.

“Zakaj ne morem z vama?” je rekel. Na sebi je imel le dolge spodnjice.

“Ker ne zmoreš,” sem odvrnila. “Saj veš. Lepo pojej zajtrk, pri večerji pa se spet vidimo.”

Očka je pogledal obložen kruhek na mizi. Namazan je bil z maslom, na katerem je ležal košček mrzle kuhane trske.

“Nisem lačen,” je zagodrnjal. “In ni mi všeč, da se sami podajata na pot. To ni prav.”

“Ne gre drugače,” sem odgovorila in si povlekla kapo čez ušesa. “Nekaj vendar moramo jesti.”

Tedaj me je pogledal z velikimi, orošenimi očmi.

“Če le ne bi bil tako zelo star,” je rekel. “Tedaj bi lahko veslal čez morje ves ljubi dan, veslal bi tako močno, da bi se valovi penili – in domov bi se vračal z jagodami, jajci in ribami, da bi se lahko pošteno najedli. In če bi srečal Beloglavčeve barabine, bi njihovo prekleto ladjo zmlel v prah.”

Z roko si je obrisal nekaj solz.

“Naj te ne skrbi,” sem rekla. “Z Železnega jabolka je vidljivost dobra. Če bova videli *Vrana*, bova skočili v čoln in odveslali domov. Uspelo nama bo.”

Miki je zadrgetala. Očka je poškilil k njej, raje bi videl, da bi ostala doma. Seveda pa se v dvoje lažje nabere pošteno količino jagod, zato ni rekel nič.

Stopila sem na prste in ga pobožala po licu.

“Vejček, moj” sem rekla. “Ne boj se. Doma bova prej, kot si misliš.”

Čeprav je bil očka zelo visok in dolg, sva ga klicali Vejček. Izključno zato, ker je vselej govoril, da bi se zlomil kot vejica, če bi naju izgubil.

Železno jabolko je majhen otoček. Pravzaprav je samo naš, ker je tukaj navada, da ima vsaka družina v lasti nekaj otočkov, kjer lahko svobodno loviš in nabiraš plodove, ne da bi se v to kdo vmešaval. Z Miki sva tja odveslali z manjšim lesenim čolnom, morje je bilo tisti dan sivo in ravno kot miza. V zraku je bila hladna in ostra vlaga, ves svet je bil videti, kot bi bil narisán z mlekom. Nastopila je novembrska megla, ki se je počasi valila proti kopnemu.

“Povej mi, kako sta se spoznala mama in očka,” je prosila Miki, ki se je nagibala čez rob čolna in strmelá v vodo.

“To sem ti povedala že najmanj tisočkrat,” sem odvrnila.

Obrnila se je.

“Samo še enkrat,” me je prosila. “Prosim, Siri!”

In potem sem pripovedovala, saj sem opazila, da jo je strah, zato je bilo dobro, da je razmišljala o čem drugem.

“Očka je odplul s čolnom na morje, da bi nastavil mreže. Naenkrat ga je zajelo neurje in padel je v vodo. Daleč naokrog ni bilo nikogar, ki bi mu pomagal. Voda je bila ledena, kmalu bi umrl. Tedaj je sredi penečih se valov uzrl čer. Kolikor hitro je mogel, je odplaval tja.”

“Takrat je še lahko plaval?”

“Ja, tega je že davno. To je bilo dolgo, preden sva se rodili, v tistih časih je bil najmočnejši možki v celi vasi.”

“Vendar ni mogel splezati na kopno?”

“Ne, čeri je bila prestrma. Že je mislil, da je po njem, in sprijaznil se je, da ga bodo pogoltnili valovi. Tedaj pa se je pojavila mama. Na čeri je živela sama in tisti hip se je odpravila na ribolov.”

“S prsti na nogah!”

“Mhm, s prsti! Vedno je lovila s prsti in ribe so prijemale, da si ne moreš predstavljati. Naenkrat je nekaj ujela! Očka, ki je prijel njen mezinček. Mama ga je potegnila iz vode. Bil je vsaj dvakrat starejši od nje, vendar je ostal na čeri sedem let. Nato sem prišla jaz in takrat sta se preselila v vas.”

“In potem sem prišla jaz.”

“Mhm, malo kasneje. In bila si počasna. Potem ko si se začela prekopicovati, je trajalo kar tri dni in tri noči, da si končno prilezla iz trebuha.”

Miki je pomohila prst v vodo. Pri tem so ji valovi, ki so ji pljusknili čez roko, zmočili rokav njene jakne.

“Zakaj je umrla?”

“Ker je zbolela.”

“Ker sem prišla jaz?”

“Ne. Ne zaradi tega, ampak ... v vsakem primeru bi umrla.”

To seveda ni bilo čisto res. Verjetno je mama umrla, ker je Miki potrebovala toliko časa. Vendar nihče nikoli ni govoril o tem in Miki zaradi tega nismo imeli nič manj radi. In če se je kdo razveselil Mikijinega rojstva, je bila to gotovo mama. Rekla je, da je bilo to zanjo nekaj najlepšega, da je dobila tisto, za kar se je resnično borila. Potem je živela le še teden dni.

Ko sva se približali Železnemu jabolku, je otoček obdajal meglen venec. Iztegnila sem vrat. O kakšnem dobrem razgledu na morje ni bilo govora. Lahko si bil vesel, če si videl, kod stopaš.

Vsaka je imela svojo košaro, v katero naj bi nabirali jagode. Snežne jagode so bele, precej kisle, dozorijo proti koncu leta. Skupaj z vodo jih lahko še dolgo hraniš v vrču. Če si priskrbiš še med, iz njih nastane slastna marmelada.

Vendar je obstajalo nekaj, kar je oteževalo nabiranje jagod na Železnem jabolku, in to so bile kitokoši. Poleti niso bile tako zelo nevarne, tedaj sva lahko celo nabirali in jedli jajca, ki so jih legle, saj so se petelini zadrževali v drugih vodah. Pozno jeseni pa so se petelini vrnili in hu, že so v jajcih tičali piščančki, kitokoši mladički se namreč izležejo sredi najhujše zime. Čim so imela jajca v sebi piščančke, so kokoši ponorele že, če si se jim samo približal. Vedela sem za moškega iz Modrega zaliva, ki so mu odščipnile uho, saj imajo kitokoši nazobčane kljune, tako močne, da lahko z njimi strejo celo kamne. Kamne jedo zato, da postanejo težje in se potem lahko potopijo posebej globoko in lovijo ribe. Kitokoši so velike in potrebujejo dosti hrane, ena kitokokoš tehta najmanj petnajst kilogramov. Njihovo pernato oblačilo je gosto in polno črnih lis, na ogromnih nogah pa imajo tako kremplje kot debelo plavalno kožico.

Če si se hotel izogniti temu, da bi te takšna kokoš kavsnila, je bilo najpomembnejše, da nisi pokazal strahu, v tem pa Miki res ni bila dobra. Kar

pravzaprav sploh ni bilo čudno, saj je bila stara komaj sedem let. Kljub temu sem bila do nje stroga. Ko sva tistega dne celo dopoldne iskali jagode, a sva jih nabrali zgolj nekaj peščic, sem jo poslala na drugo stran otoka, da bi srečo poskusila še tam.

Pogledala me je s svojimi sivimi očmi. Izpadlo ji je že nekaj sekalcev in iz spodnje dlesni je že kukal novi zobek kot rob majhne ledene plošče.

“Ne bi šla z mano?” je vprašala. “Nočem iti sama tako daleč.”

“Kako si otročja,” sem odvrnila. “To pa res ni daleč.”

Obrnila se je in mežikala čez kamniti otoček. Zdaj je začelo še pihati in veter ji je mršil goste, črne lase. Zdelo se je, kot da bo začela stokati.

“Te bom po novem morala še držati za rokico, ko boš šla lulat?” sem pripomnila. “Pojdi zdaj, da bova lahko šli še kaj domov!”

Debelo je pogoltnila, in čeprav je bilo očitno, da tega res noče, je stekla čez skale. Na nogah je imela zimske škornje. Iste škornje, ki sem jih nosila že jaz, ko sem bila stara sedem let.

Čez čas sem odkrila nekaj belih pikic v grmovju in odhitela sem tja. Prav res, tam je bilo polno jagod! Nabirala sem in nabirala, da se je bera v košari hitro podvojila. Tipala sem jagode, jih vrtela med prsti. Čudovito je bilo imeti jagode v košari, vsaj takrat, ko se jih je že nekaj nabralo.

Tedaj pa, kar naenkrat, sem zaslišala krik z druge strani otoka. Najprej sem zavzdihnila, saj sem bila prepričana, da se je Miki ustrašila kitokokoši. Ampak potem me je nekaj zbadlo v želodcu, saj je nehala kričati, kar ji ni bilo podobno, običajno se je drla še naprej. Razen vetra ni bilo slišati ničesar več. Dvignila sem košaro in šla v smer, iz katere je prišel njen krik.

“Miki?” sem zaklicala.

Nobenega odgovora. Tedaj sem začela teči. Vedela sem, da imajo kito-kokoši močne kljune in nisem se hotela vrniti domov s sestrico brez ušes.

“Miki?” sem spet zaklicala, tokrat še glasneje. Ker se ni oglasila, sem pospešila, zdaj sem dirjala čez skale, kolikor hitro sem mogla.

Ko sem prišla na drugo stran otoka, je bilo tam vse prazno. Niti sledu o Miki, pa tudi ne o kitokokoših. Veter je razpihal meglo. Že sem hotela zaklicati tretjič, ko sem nenadoma nekaj opazila. Čoln. V njem so sedeli štirje moški in ... Tam je bila Miki! Z ruto so ji prevezali usta in eden od moških je trdo stiskal njene roke. Čoln se je vse bolj oddaljeval od Železnega jabolka. Košara mi je padla iz rok in jagode so se skotalile po tleh. Hotela sem še enkrat kričati, v tistem pa sem zagledala še eno plovilo, veliko, veliko večje. Besede so mi obtičale v grlu. Mogoče so se bale priti na plan. Mogoče so vedele, kakšno nenasitno zlo je prežalo tam, na dremavem morju. Trije jambori so se ravni kot nabodala dvigali v nebo. Ladijski trup je bil

bel in ovalen kot jajce. Jadra so divje in močno plapolala v vetru in čisto spredaj na premcu je zevala grda, lesena vranja glava. Beloglavčev *Snežni vran*. Ladja, ki smo se je vsi tako močno bali. Tista, o kateri so prebivalci Modrega zaliva govorili že tolikokrat, da bi pomislil, da je vse skupaj le pravljica. Oh, ko bi le bil pravljica, *Snežni vran*!

Na krovu sem videla ljudi, nekaj jih je spuščalo mornarsko lestev za prihajajoče. Pirati so najprej dvignili Miki, potem pa brž splezali za njo. Čoln so pritrdili na krmo. Veter je zdaj vlekel vse močnejše, posadka je počasi obrnila ladjo in zapluli so proti obzorju. Kmalu bodo izginili. Ko sem se tega končno zavedala, se mi je povrnil glas.

“MIKI! NE BOJ SE!”

Toda Miki je bila že pod palubo. Možje na krovu so se razgledali po Železni kaplji in zdaj so me zagledali. Nekaj so zaklicali krmarju. Verjetno so ga vprašali, ali naj odveslajo nazaj in poberejo še mene. Tisti pri krmilu je malce okleval, nato pa stresel z glavo in se obrnil proti morju. Spraševala sem se, ali je tudi Beloglavec stal nekje na krovu in strmел vame. Ali je sedel v svoji kajuti in sanjal o številnih diamantih, ki jih bo zanj v podzemlju izkopal njegov novi plen.

Kormoran, ki se je vrnil

Še nikoli nisem tekla tako hitro, kot sem tekla tisti dan, zdelo se je, kot da se moji škornji komaj dotikajo tal. Ne boj se, je bilo edino, kar mi je rojilo po glavi. Ne boj se, Miki, poiskala bom pomoč. Ko bodo možje in žene v vasi slišali, kaj se je zgodilo, bodo pograbili puške, vse, kar jih premorejo, odpluli in te pripeljali nazaj.

Košara je ostala na Železnem jabolku, zavihtela sem se v čoln in začela veslati. Veter je pihal proti meni, vendar je bilo, kot če bi vsa groza stekla v moje roke in mi vlila moči, čoln je kar poletel čez vodo. Kljub temu pa se mi je zdelo, da vožnja traja celo večnost. Strašljivo, ledeno večnost, da me je peklo v trebuhu.

Končno sem se bližala pristanišču. Pred nekaj dnevi se je pri nas zasedrila tovarna ladja in ob ribiški pomol so bili privezani številni manjši čolni, vsi po vrsti nizki, z enim jamborom in nepobarvani. Takšni so bili ribiški čolni v Modrem zalivu.

V pristanišču se je trlo ljudi. Nekateri so popravljali jambor, premazovali trup čolna s katranom, krpali jadro ali pripluli s svežim ulovom. Spet

drugi so se smejali nečemu smešnemu ali preklinjali zaradi lanene preje. Vsepopvsod so stali skrivljeni moški in ženske v sivih oblačilih.

Tam je sedel tudi Olaf in čistil trske. Bil je očkov prijatelj, velikokrat sta skupaj ribarila. Nedaleč od njega je ptica prežala na kožo in ostanke rib ob njegovih nogah. Privezala sem čoln in skočila na pomol, Olaf je dvignil nož v pozdrav.

“Tebi se pa strašno mudi,” se je zasmel. “Te lovi kozica?”

“Domov moram,” je bilo vse, kar sem spravila iz ust, ko sem stekla mimo njega. “Očka ...”

“Tvoj očka je tukaj!” je zaklical za menoj.

Obrnila sem se. Olaf je z nožem pokazal nekam za svoj hrbet.

“Bori se z mrežo.”

Ja, tam je sedel očka, s hrbtom se je naslanjal na steno lope in skušal zakrpati mrežo. Bil je tog in prsti ga niso ubogali, vrv se je upirala.

“Očka!” sem zaklicala.

Očka je dvignil pogled. Obraz se mu je razlezel v nasmeh, kar se je zgodilo vedno, ko je zagledal mene ali Miki, rekel je, da sva kot dva plamenčka, ki osvetlita temo, ki ga obdaja, najsi je ta še tako črna. Ko je opazil, da jočem, se je zresnil.

“Kaj se je zgodilo?” je vprašal.

Planila sem mu v objem.

“Vzeli so jo! Očka, jaz sem kriva!”

Strmel je vame. Velike vodene oči so nemirno švigale v jamicah.

“O čem govoriš? Kje je Miki?”

Nekaj moških in žensk v najini bližini je prenehalo z delom. Obstali so in skrivoma pogledovali k nama, le Olaf je prišel bliže. Bridko sem jokala in besede v mojih ustih so postajale vedno bolj nerazločne:

“Bili sva na Železnem jabolku ... Poslala sem jo na drugo stran otoka in tam ... tam je bil čoln. Ugrabili so jo ... Vzeli so jo in odpeljali s sabo na ladjo ... Oh!”

Očka ni rekel besede. Gledal me je, kot bi bil otrok, kot bi govorila jezik, ki ga ne razume. Tedaj se je oglasil Olaf, ki je stal tam, z napol očiščeno trsko v roki:

“Kdo jo je vzel, Siri? Kakšna ladja je bila?”

Povzdignila sem glas, da bi lahko vsi slišali:

“Snežni vran!” V pičlih nekaj sekundah je obmolknil sleherni človek v pristanišču. “Beloglavec je ugrabil mojo sestrico!” sem nadaljevala. “Moramo iti za njim in jo pripeljati nazaj!”

Vsi so me osuplo gledali. Nihče ni rekel niti besede. Nihče ni zaklical: Ja, gremo za ladjo! Nihče ni stekel po puško.

“Pohiteti moramo!” sem kričala. “Od Železnega jabolka so odpluli proti zahodu! Gotovo so že prišli do Čeri tjulnje!”

Nihče se ni zganil. Umaknili so poglede, se zazrli v tla, začeli šušljati in kmalu je nekdo rekel: “Tisti, ki se poda za *Snežnim vranom*, je že z eno nogo v grobu.”

“Ja, šestnajst topov ima in posadko, ki z užitkom ustreli vsakogar, ki jim pride preblizu,” je zdaj zaklical nekdo drug.

“Ni človeka, ki bi lahko premagal Beloglavca!”

Olaf mi je položil na ramo roko, ki je smrdela po ribah.

“Siri,” je rekel in me gledal z žalostnimi očmi. “Tvoje sestrice ni več. Tako je s tistimi, ki jih ugrabi Beloglavec. Ne ... ne obstajajo več.”

Tedaj je nekdo vstal. Slaboten kot star razmajan in zbledel majhen čoln, stiskajoč pesti. Moj očka.

“Jaz bom šel za njo!” je rekel. Glas se mu je tresel od jeze in poguma. “Ne bojim se! Morski črv ne postane nič večji, ker krmari ladjo. Kdo si upa z mano?”

Vendar se ni oglasil nihče. Nekaj moških je odkimavalo.

“Norec stari,” je nekdo zašepetal. “Bogve, če ne bo umrl od starosti, še preden ga bo lahko pobil Beloglavec.”

Očka se je pretvarjal, da tega ni slišal. Ključovalno je dvignil brado v zrak, stisnil zavozlano mrežo pod pazduho in odkorakal. Sledila sem mu.

V naši vasi stojijo hiše na skalah. Narejene so iz lesa, pogosto tudi iz naplavljenega, saj na otoku ni prav dosti dreves.

“Očka, res misliš, da boš zmogel?” sem vprašala, medtem ko sva klamala proti domu. Rahlo je šepal. Nekoč je z drugimi možmi lovil morske papige z mrežo podmetalko in se pri tem ponesrečil. Zdrsnilo mu je na strmem klifu in padel je nekaj metrov v globino.

“Že res, da sem star,” je rekel. “Ampak zaradi tega ne nehaš biti očka.” Zakopal je obraz v dlani. “Moja mala punčka. Saj veš, kako prestrašena je. Še pomisliti ne smem, kako se počuti v tem trenutku.” Posmrkal je, vendar je izžareval odločnost. “Jutri ob šestih zjutraj izplove *Severnica*. To je zadnja ladja, ki bo zapustila Modri zaliv še pred zimo in ustavila se bo v Jadru. Pridružil se bom posadki.”

Zadrgetala sem. Jadro. To je bil tisti nevarni kraj, o katerem sem tolikokrat pripovedovala Miki. Tam so tičali stari, izkušeni pomorščaki, sodrga in pirati na kupu, kakor gnezdeče velike njorke na skalnih čereh. Tja je očka nameraval odpotovati.

“To je največ, kar lahko storim, če sploh obstaja kakšna možnost, da najdem Miki in jo pripeljem nazaj,” je rekel, medtem ko je krevljal po vaški cesti. “Greva domov, da spakiram stvari.”

Zvečer je stalo vse pripravljeno pri vratih. Vreča toplih oblačil, nekaj ribjih polpetov, zavitih v papir, puška in očkovi zimski škornji. Še zadnjič je vse skupaj temeljito premislil, nato pa pokimal.

“Takole. Zdaj se bom ulegel za nekaj uric. Saj me boš pravočasno zbudila, kajne?”

Prikimala sem. Vedno sem bila jaz tista, ki je zjutraj vstala prva, zbudila sem se, ko je ogenj v kuhinji ugasnil in se je prikradel mraz, da me ugrizne v nos. Potem ko sem z grebljico razgrebla žerjavico in naložila nekaj novih polen, sem običajno odšla v kamrico, da bi zdramila očka iz spanja, kar ni bilo vedno lahko. Zdelo se mi je, da bi lahko pod kožo prespal cele dneve, če bi ga pustila.

S togimi, majavimi koraki se je odpravil proti postelji in odpel naramnice. Ko je takole sedel na robu postelje, sem opazila, kako majhen je pravzaprav. Siv, posušen in suhčen kot vejica. Tistemu, ki bi ga hotel zlomiti, ne bi bilo treba vložiti veliko truda.

“Jokaš?” me je vprašal.

“Kaj, če se ne boš vrnil?” sem vprašala in si obrisala solze z lic. “Kaj, če ... bom ostala sama?”

Pogledal je svoja stopala, nekaj časa grizel spodnjo ustnico in nato dejal:

“Se spomniš ptice, ki si jo neko zimo našla na tleh? Tiste z zmrznjenimi krili?”

Prikimala sem.

“Si vedela, da sem jo potem še videl? Da je prišla nazaj?”

“Ne?” sem rekla in prisedla k njemu na posteljo. “Kdaj?”

“Včasih pride in s kljunom potrka na okno. Samo, da pozdravi. Običajno ji dam košček ribe. V bistvu ni nič posebnega, ampak kar hočem reči, je to ... Vse, kar počnemo, pušča za sabo sled. Dobra dejanja puščajo lepe sledi ..., toda slaba puščajo grde. Če ne bom poskusil najti Miki, ne bom mogel več živeti. Sled v meni bo preveč boleča.”

Pogledal me je v oči.

“Dopustil sem, da sta ti in Miki preveč garali, veliko več, kot bi si zaslužili. Tega se sramujem sleherni dan. In nisem neumen, še predobro vem, kako se bo to potovanje končalo, kmalu bom dopolnil sedemdeset let. Vendar moram iti.”

Pobožal me je po licu. Nato se je oblečen ulegel, da bi zaspal.

Razumela sem, kaj to pomeni. Še predobro se je zavedal, da mu ne bo uspelo. Vendar se je raje odpravil na pot, kot da bi sedel doma križemrok in bi ga pekla vest.

Je pomislil name? Je pomislil na mojo vest in na sled, ki bo ostala v meni? Konec koncev sem bila jaz tista, ki je Miki poslala na drugo stran otoka. Prosila me je, naj grem z njo, jaz pa sem jo okregala. In zdaj naj bi očka odplul in umrl zaradi tega.

Zdelo se mi je, da sem ležala budna celo večnost in tuhtala, preden sem se dokončno odločila. Ogenj bo zdaj zdaj dogorel. Tiho kot miška sem vstala in na kurišče naložila nova polena, tri ali štiri. Nato sem oblekla jakno in obula zimske škornje, ki so bili enaki kot tisti, ki sem jih nosila, ko sem bila stara sedem let. Tisti, ki jih je zdaj nosila Miki.

Ne boj se, Miki, sem pomislila. Prihajam pote!

Iz vreče sem stresla očkova oblačila in vanjo stlačila debel pulover z visokim ovratnikom in dva para toplih nogavic. Nato sem si vrečo zavihtela na hrbet in odprla vrata. Čeprav sem vedela, da so moje možnosti, da premagam Beloglavca, enako majhne kot možnosti kogarkoli drugega. Vsekakor pa se nisem vnaprej odločila umreti tam zunaj na Ledenem morju.

Severnica

Medtem ko smo spali, je morje v pristanišče prineslo kita, čisto majhnega kita. Lunin sijaj mu je posipal hrbet z bleščicami. V Modrem zalivu ni bilo nikogar, ki bi si drznil loviti kite, saj to prinaša nesrečo. Zato so se lahko vsako leto, ko se je temperatura morja znižala, v miru zbrali pred našim pristaniščem. Tu so počivali nekaj tednov, preden so odplavali na jug v toplejše vode, ki so bile tako zelo daleč, da nihče, ki sem ga poznala, še ni bil tam.

Severnica z otoka Tjatja je bila ladja z dvema jamboroma. Tovorna ladja, ki je ves čas plula po isti poti, tja in nazaj, krožila je in krožila. Od otoka Tjatja do Modrega zaliva, od Modrega zaliva do Volčjih otokov, od Volčjih otokov do Jadra in od Jadra nazaj na Tjatja. Zdaj je bila na zadnji plovbi pred zimo.

Ko sem se vzpenjala po zibajoči se brvi, ni bilo videti prav veliko posadke. Dva mornarja sta na krov nalagala sode, pri čemer ju je opazovala mačka.

Dolg in koščen moški strogega videza je uperil oči vame.

“Kam pa kam?” se je začudil in se mi približal z dolgimi, urnimi koraki. Oblečen je bil v krznen plašč s svetlikajočimi se gumbi, v ušesih so mu tičali uhani, debeli, zlati obroči.

“Na krov,” sem odvrnila. “Z vami grem do Jadr.”

“Aha?” me je premeril s pogledom. “Predvidevam, da imaš denar, s katerim boš plačala pot, kajne?”

“Ne, plačala bom z delom,” sem odvrnila, saj je tako nameraval storiti očka. “Pomagala bom, kjer se da.”

Mornarja sta se obrnila in se zarežala.

“A tako praviš?” se je zakrohotal moški. “Joj, kako prijazno od tebe. Žal nimamo dela za takšne, ki komaj sežejo do ograje. Kaj sploh hočeš v Jadru? To ni ravno kraj za otroke.”

“Poiskala bom Beloglavca,” sem odgovorila. “Ugrabil mi je sestrico, jaz pa jo bom pripeljala nazaj domov.”

Moški je v hipu prebledel, njegove oči so postale še bolj okrogle in še bolj bele. Tudi mornarjema ni bilo več do režanja.

“B-Beloglavca?” je zakrakil moški. “Si čisto ob ...”

Obmolnil je in se zazrl proti temnemu obzorju, kot bi se zbal, da bo ta hip privihral *Snežni vran*. Debelo je pogoltnil. Nato je stresel z glavo.

“Pojdi proč. Na Ledenem morju ne boš nikomur koristila.”

“Meni bi koristila,” je rekel nekdo z gromkim glasom. Robatež se je obrnil. Za njim je stal velik plečat moški z gosto rdečo brado in velikim trebuhom.

Robatež je privzdignil obrvi.

“A tako?” se je začudil. “S čim pa, če smem vprašati, Fredrik?”

Tisti, ki mu je bilo očitno ime Fredrik, me je pogledal.

“Znaš lupiti kolerabo?” je vprašal.

“Ja,” sem odgovorila.

“Znaš oskubsti ptice?”

“Ja.”

“Očistiti ribe?”

“Ja.”

“Kuhati grah?”

“Ja.”

“Nabirati ličinke kruharja?”

Obotavljala sem se z odgovorom o ličinkah, ja, vse vrste črvov na svetu so bile zame nekaj najbolj ogabnega, kar je obstajalo. A sem vseeno pokimala.

“Ja.”

Fredrik se je obrnil k robatežu.

“Z veliko stvarmi, če mene vprašaš. V Piskrcu bi mi pomoč prav prišla. Tako presneto tesno je tam, da potrebujem nekoga, ki je majhen. Tale Gumbek je ravno pravšnji.”

Robatež je stisnil pesti.

“Si ti kapitan te ladje ali jaz?” je vprašal.

Fredrik se je nasmehnil in dejal:

“Te je strah, Uragan?”

Čeprav se je moški, ki mu je bilo očitno ime Uragan, strašno razhudil, ni imel odgovora na vprašanje.

“Pah!” je pihnil. “Le kdo bi razumel, od kod vedno jemlješ te butaste zamisli.”

Nato je odšel. Fredrik pa mi je pomignil, naj mu sledim. S svojo vrečo sem se povzpela do konca brvi in že sem bila na ladji.

Ko smo odrinili, sem stala na palubi in zrla na Modri zaliv. Naša majhna speča vas, ki je še nikoli nisem zapustila za več kot to, da bi nastavila mreže, iskala jajca, nabirala jagode ... Zdaj bom odpotovala daleč proč v tuji kraj in srečala bom ...

Ne, niti pomisliti nisem smela, v kaj sem se podala, saj je bilo preveč strašljivo. Raje sem se spomnila na očka. Mogoče se je prav ta hip prebudil in ugotovil, da je zaspal. Skočil je iz postelje in videl, da me ni, da ni stvari. Tedaj bo doumel in polastil se ga bo obup, ker ...

Ne, tudi o tem nisem mogla več razmišljati. In niti mi ni bilo treba, ker me je poklical Fredrik.

“No, takole, Gumbek! Poberiva se v Piskrc, ti in jaz. Čez eno uro mora biti pripravljen zajtrk.”

Piskrc se je imenovala ladijska kuhinja. V njej je bilo točno tako, kot je dejal Fredrik, presneto tesno. Ja, bil je pravcati čudež, da sva v njej našla prostor oba. Na verigi nad zidanim kuriščem je visel zares velikanski kotel. Na dnu luknje je ječala žerjavica v poslednjih vzdihljajih. Brž ko je Fredrik nanjo vrgel nova drva, se je hitro zagrizla v suh les. Tedaj je zajel ogromno vode in jo zlil v kotel – nato sem smela še jaz stresti vanj ogromno količino ječmenovih zrn.

“Takole,” je rekel Fredrik in se spustil na majhen stolček. “Tako se kuha kaša za ladijsko posadko.”

Nato je zavladala tišina. Fredrik ni rekel ničesar več, strmel je v plešočí ogenj in zehal.

“Khm,” sem izustila čez čas. “No ... Uragan ...?”

Fredrik se je s svojimi modrimi očmi zazrl v moje.

“Ja?”

“Misliš, da je zelo jezen? Ker sem tukaj, mislim?”

Fredrik se je nasmejal in položil noge na rob kurišča. Sodeč po škornjih, je bilo to njegovo običajno početje, usnje je bilo sajasto in vlažno.

“Za nekoga, ki poveljuje tovorni ladji, so pirati nekaj najhujšega, kar obstaja,” je razložil. “Ne pričakuj, da boš imela tukaj veliko prijateljev.”

Nisem odgovorila, čutila sem le, kako me je zbodlo v želodcu, saj bo trajalo še mnogo dni, da bomo prispeli do Jadra. In ves ta čas bom obkrožena z ljudmi, ki me niti malo ne marajo.

Očitno je Fredrik zaslutil, o čem razmišljam, saj se je znova nasmejal in rekel:

“Ampak enega zagotovo imaš. Toliko, da veš.”

Podal mi je svojo veliko roko. Ko sem jo stresla, kot to počnejo odrasli, sem se počutila malce smešno, hkrati pa sem bila vesela. Nekaj mi je reklo, da je ravno Fredrik tisti, ki ga je najboljše imeti za prijatelja na *Severnici*.

Prevedla Alexandra Natalie Zaleznik

Razmišljanja o(b) knjigah

Damir Globočnik

Novo stripovsko življenje Jalnovih *Bobrov*

Foto: Milena Rupar

Bobri so najbolj znano delo pisatelja, dramatika in duhovnika Janeza Jalna (1891–1966). Zgodovinska povest obsega tri knjige, ki jih je Jalen začel pisati po predčasni upokojitvi leta 1937 in preselitvi v Rožno dolino. Povest govori o več generacijah koliščarjev, ki so živeli ob Velikem jezeru, ki je prekrivalo ravnino med Ljubljano, Vrhniko in Igom. Časovni okvir dogajanja lahko postavimo v drugo tisočletje pred našim štetjem, tj. v čas, ko se je mlajša kamena doba prevesila v bakreno dobo. Mostiščarji oziroma koliščarji na Ljubljanskem barju so se ukvarjali z lovom in ribolovom. Po jezeru in rekah so se prevažali z drevaki. S prehodom iz ribiško-lovske kulture v poljedelsko se je končal tudi njihov način življenja v bivališčih, postavljenih na kolih. Jalen nam te spremembe predstavi s pomočjo zgodbe o Ostrorogem Jelenu, uporniškem sinu Brkatega Soma, in njegove druge žene Skalne Zvezde, ki si je po sporu z očetom in prvorojenim polbratom Neokretnim Krapom priboril pravico do Jezerne Rože.

Prva knjiga Jalnovih *Bobrov* je v zbirki Slovenčeva knjižnica izšla oktobra 1942, leta 1943 sta sledili še dve. Likovna oprema je bila delo kiparja Francea Goršeta (1897–1986). Jalen je februarja 1944 za *Bobre* prejel banovinsko literarno nagrado. Ker med vojno ni spoštoval kulturnega molka, je bila po vojni večina njegovih del prepovedanih; izjema so bili *Bobri*. Izdaja

v zbirki Knjižnica Sinjega galeba leta 1956 je bila opremljena s črno-belimi ilustracijami Milana Bizovičarja (1927–2006), za novo izdajo v zbirki Zlata knjiga leta 1974 je Bizovičar svoje delo dopolnil z barvnimi ilustracijami. Izdaja z njegovimi ilustracijami je doživela štiri ponatise. Leta 1967 so se *Bobri* pojavili tudi v stripu, ki je v nadaljevanjih izhajal v zabavnem tedniku Zvitorepec; zajel je samo prvi del trilogije. Kot avtor stripa je bil naveden Andrej Gorjup – pod tem psevdonimom se je skrival tedaj enaindvajsetletni študent Akademije za likovno umetnost Kostja Gatnik (1945–2022). Celjska Mohorjeva založba je leta 2016 izdala ponatis *Bobrov*, ki ga je ilustrirala Tamara Korošec (roj. 1970).

V novi stripovski interpretaciji *Bobrov* (založba Škratelj, 2024), ki jih je v strip prenesel ilustrator Peter Škerl, besedilo pa je napisal Tadej Golob, so predstavljeni vsi deli trilogije. Škerl je narisal 150 tabel stripa, kar bi zadoščalo za tri samostojne stripovske albume, ki običajno obsegajo 48 strani.

Slikar, ilustrator in grafični oblikovalec Peter Škerl (roj. 1973) se lahko pohvali z bogatim in raznolikim ilustratorskim opusom. Po končani Srednji šoli za oblikovanje v Ljubljani se je vpisal na ljubljansko Akademijo za likovno umetnost in oblikovanje, kjer je končal študij ilustracije in oblikovanja vizualnih komunikacij. Od leta 2002 ima status samozaposlenega ustvarjalca v kulturi. Ilustrira slikanice in knjige za otroke in mladino, učbenike in priročnike. Ilustracije je objavljал v revijah Ciciban, Cicido, Mavrica in Ognjišče. Od leta 2004 ilustracije predstavlja tudi na razstavah. Živi in ustvarja v Dolenjskih Toplicah.

Sprva je ilustriral knjige za najmlajše bralce, nato tudi za srednješolsko mladino in odrasle bralce. Širšo prepoznavnost so mu prinesle ilustracije slikanice *Deževnikarji* Špele Kuclar (DZS, 2002), za katere je na bienalu slovenske ilustracije prejel posebno priznanje Hinka Smrekarja za mladega ustvarjalca. Za ilustracije slikanice Petra Svetine *Klobuk gospoda Konstantina* (DZS, 2007) je v letu izida prejel nagrado za najlepšo slovensko knjigo za otroke in mladino ter leta 2008 nagrado za najlepšo izvirno slovensko slikanico. Škerlove ilustracije za *Močvirnike* Barbare Simoniti (MK, 2012) so bile v letu izida nagrajene z veliko nagrado Hinka Smrekarja in leta 2013 z Levstikovo nagrado za izvirne ilustracije. Škerl je leta 2021 prejel plaketo Hinka Smrekarja za ilustracije slikanice Erike Eichenseer *Rajski vrt* (Miš, 2021). Nagrado Kristine Brenkove za najlepšo slikanico je prejel štirikrat (*Klobuk gospoda Konstantina*, 2008, *O kravi, ki je lajala v luno*, 2016, *Skodelica kave*, 2018, *Kako objeti ježa*, 2022). Z ilustracijami *Močvirnikov* je bil leta 2014 uvrščen tudi med kandidate za mednarodno ilustratorsko nagrado

na 51. knjižnem sejmu v Bologni. Trikrat je bil nominiran za mednarodno spominsko nagrado Astrid Lindgren (ALMA) in dvakrat za nagrado Hansa Christiana Andersena (HCAA).

Jalnovi Bobri so velikopotezen korak Petra Škerla v svet stripa, ki sicer spremlja njegov ilustratorski opus vsaj od leta 1998, ko je narisal strip *Po poti svetosti* o življenju škofa Antona Martina Slomška. Leta 2002 je sledil strip *Črna suknja*, v katerem je osrednji junak slovenski misijonar v Ameriki Friderik Irenej Baraga (oba albuma je izdala založba Salve). Leta 2011 je za založbo Družina ilustriral 10 svetopisemskih prilik, ki jih je za knjižno objavo priredila Nataša Konc Lorenzutti – izšle so pod naslovom *Prilike v stripu in verzih*. Škerl se je že uspešno soočil z ilustriranjem zgodovinskih tem (na primer *Saga o Hallgerd* in *Baladne pravljice* Svetlane Makarovič) in z ilustriranjem literarnih predlog (Orwellova *Živalska farma*, 2014, *Butalci* Frana Milčinskega, 2017, ter slikanici Ivan Cankar: *Skodelica kave*, 2018, in France Prešeren: *Povodni mož*, 2021).

Peter Škerl je prvi ilustrator slovenske izdaje Orwellove *Živalske far-me*, ki je v Angliji izšla leta 1943, v slovenščini pa prvič leta 1970. Izdajo s Škerlovimi ilustracijami, ki jo je leta 2014 založila Mladinska knjiga, lahko označimo za ilustrirano knjigo za odrasle. Škerl je štiriindvajset ilustracij narisal v tehniki črno-bele risbe s tušem. Tako je sledil tematičnosti pripovedi Orwellove družbene satire, v kateri so si tiranski prašiči s pomočjo parol prilastili oblast in sadove skupnega dela živalske skupnosti. Risbo s tušem je povezal s toniranjem s čopičem, s škropljenjem drobnih pikic barve in s prekrivanjem nekaterih detajlov z rdečo barvo, ki simbolno podkrepi in opozarja na srhljivost dogajanja. Protagonisti so prikazani v rahlo stilizirani realistični ali pa v karikirani oziroma groteskni interpretaciji. Črte se včasih povezujejo v skupke, s katerimi Škerl oblikuje posamezne dele motiva in hkrati ustvarja prostorsko globino. Podobno vlogo ima tudi prekrivanje motivov z laviranim tušem. Zaslediti je mogoče nenavadne perspektivne poglede na motiv in zanimive kompozicijske izreze, pri katerih je neporisana belina papirja postala del motivne celote. Kadriiranje krepki dinamiko dogajanja. Ti postopki so prisotni tudi v stripu *Bobri*.

Škerl je bil leta 2017 izbran za tretjega ilustratorja *Butalcev* Frana Milčinskega (1867–1932). Milčinski je *Butalce* občasno objavljial kot zgodbe v mladinski periodiki in na radiu. Prva knjižna izdaja je izšla šele leta 1949, in sicer z ilustracijami Frana Podrekarja (1887–1964). Leta 1974 je sledila izdaja z ilustracijami Milana Bizovičarja. V našo zavest so se zapisale zlasti Podrekarjeve ilustracije, ki se po likovni in sporočilni plati izjemno

harmonično povezujejo s pisateljevo pripovedjo. Pri tem pa velja omeniti zanimiv podatek iz zgodovine naše ilustracije: prvi ilustrator *Butalcev* bi najverjetneje postal Hinko Smrekar (1883–1942), saj je bil najljubši ilustrator Frana Milčinskega ter je leta 1919 ilustriral njegovo knjigo *Süha roba* in leta 1936 *Ptičke brez gnezda*.

Zanimivo je, da sta bila tako Smrekar in Podrekar ilustratorja in karikaturista. Njune poti so se križale dvakrat. V letih 1918 in 1919 sta risala karikature za satirični list Kuret. Konec tridesetih let preteklega stoletja sta sodelovala s "časopisom s podobami za slovensko mladino" Vertec. V Vertecu so izhajale zgodbe pisatelja in duhovnika Joža Vovka (1911–1957) o Zaplankarjih, ki sta jih z ilustracijami opremljala Podrekar in Ivan Pogačnik. Vovkove humorno-satirične zgodbe o Zaplankarjih so v marsičem sorodne *Butalcem*. Za knjigo osmih zgodb o Zaplankarjih, ki je izšla leta 1941 v Kranju, pa je osem ilustracij in osem vinjet narisal Smrekar. Smrekar je za revijo Vertec leta 1942 začel risati ilustracije zgodb Venceslava Winklerja *Sedem Bernardkovič*. Z ilustriranjem Winklerjevih zgodb je po Smrekarjevi smrti (oktobra 1942 so ga v Gramozni jami ustrelili italijanski okupatorji) nadaljeval Podrekar, ki je z ilustracijami *Butalcev* na neki način prevzel mesto, ki ga je v slovenskem prostoru zavzemal Smrekar. Podrekar je za *Butalce* prejel Levstikovo nagrado. Pri svojih perorisbah je bil dokaj konkreten glede umestitve zgodb v sodobni čas, Škerl pa s perorisbami, kombiniranimi z akvarelom, dogajanje umešča v nedoločljivo preteklost, v čas neke od srednjega veka dalje.

Cankarjeva *Skodelica kave* je kot slikanica izšla ob stoletnici pisateljeve smrti leta 2018. Škerl je Cankarjevo avtobiografsko črtico približal mladem bralcu tudi z uporabo stripovskih elementov.

Leta 2021 je Škerl z ilustracijami opremil Prešernovo balado *Povodni mož*. Začuda slednja ne spada med Prešernove pesmi, ki bi posebej vabile domače ilustratorje k njihovem ilustriranju, čeprav je bil že *Fran Levstik leta 1858 prepričan, da je v baladi nekaj Prešernovega osebnega življenja*. Ena najstarejših upodobitev *Povodnega moža* je slika, ki jo je okoli leta 1900 naslikal Ivan Grohar. Konec leta 1899 je izšla prva ilustrirana izdaja *Poezij*. Ilustracije je prispeval dunajski ilustrator poljskega rodu Adolf Karpellusa (1869–1919), ki se je uveljavil kot ilustrator humorističnih listov in plakatov. Karpellus je risal v slogu akademskega realizma, popestrelega z zgodovinskimi, novoromantičnimi in simbolističnimi poudarki. Ker je bil ilustrator avstrijski umetnik in ni obvladal slovenščine, so njegove ilustracije Prešernovih pesmi pri Slovencih naletale na negativen odziv. Sledili so mu številni ilustratorji. Slikanico *Povodni mož* je leta 1985 ilustrirala Jelka

Reichman. Marsikateri ilustrator se je moral soočiti s kritičnimi pogledi ljubiteljev Prešernove poezije in prešernoslovcev, saj si veliki slovenski pesnik po njihovem mnenju zasluži vsaj dostojno likovno interpretacijo. Med temi zagotovo ni bilo Petra Škerla, ki je slikanico zasnoval kot zaporedje slikovitih pogledov na ljubljanski Gornji trg, Tromostovje, Mestni trg in druge mestne ambiente, po katerih se vrtita prevzetna in spogledljiva Urška in zlovešči neznani mladenič, ki se spremeni v povodnjaka. Ples Urške in mladeniča je predstavljen na stripovski način. Ilustracije včasih spominjajo na kadre v stripu, saj se je Škerl odločil na eni strani združiti več ilustracij, ki prikazujejo isti dogodek v časovnem zaporedju in iz različnih perspektivnih pogledov.

Zanimiv je podatek, da je Peter Škerl že kot dijak na Srednji šoli za oblikovanje posnel kratki risani film *Tri gosenice* (1991). Elemente filmske montaže, kadriranja in izmenjave različnih planov lahko zasledimo tudi pri stripu *Bobri*. Začetek stripa je malone "filmski": pisatelj Janez Jalen se mimo italijanske straže s kolesom pelje na ljubljansko Barje, to pa se nato spremeni v pokrajino, kakršna je bila pred štirimi tisočletji.

Vsaka knjiga in tudi stripovski album je skupinsko delo. Pri stripu *Bobri* so sodelovali scenarist, risar, urednik, pisca spremne besede, lektorica, založnik, oblikovalka in tiskar. Pa vendar lahko rečemo, da je za to, da je nastala "monumentalna barjanska saga", kot je strip označil poznavalec zgodovine slovenskega stripa in stripar Iztok Sitar, v največji meri zaslužen risar Peter Škerl. Lahko se pridružimo Stritarjevemu mnenju, da bi moral biti strip natisnjen v večjem, albumskem formatu, tako da bi prišla Škerlova risba še bolj do izraza. Stritar opozarja tudi na to, da se je scenarist, ki ne pozna jezika stripa, odločil uporabiti daljše, celostranske vložke z besedilom, ki prekinjajo likovno pripoved in pogosto opisujejo tisto, kar je potem na naslednji strani narisano (Iztok Sitar, *Monumentalna barjanska saga*, Literatura, avgust 2024, št. 398). Pomanjkljivost knjige je tudi v tem, da se oba pisca spremne besede, dr. Andrej Gaspari in Dimitrij Mlekuž Vrhovnik, samo posredno ukvarjata z življenjem koliščarjev in obdobjem, v katerem se odvija epska pripoved o plemenu Ostrorovega Jelena. Bolj umestno bi bilo objaviti študijo o pisatelju Janezu Jalnu. Manjka tudi vsaj kratek zapis o ilustratorju Petru Škerlu, ki se je očitno tudi sam lotil natančnega branja *Bobrov* in si zamislil likovno interpretacijo, ki odgovarja duhu literarne predloge.

Jezik oziroma vzdušje pripovedi sta dejansko striparjeva. Nekateri table (strani) bi bile lahko enako povedne brez spremnega besedila in besedil v oblakih. Premišljena vizualizacija besedila je izvedena s stilizirano

perorisbo, s katero Škerl lahko doseže tudi prostorski učinek. Uspešno je razrešil tudi problem razpoznavnosti glavnih junakov stripa, saj so bili barjanski koliščarji v prazgodovini oblečeni v kožuhovino, vsi moški so bradati in kosmati, ženske pa imajo dolge lase. Vitke figure protagonistov stripa so oblikovane s podobnimi stilizacijskimi postopki kot neusmiljeno naravno okolje, s katerim so bili ljudje v prazgodovini bolj harmonično povezani, kot smo danes. Pisatelj Jalen mojstrsko opisuje življenje koliščarjev in njihovo sožitje z naravo in podobno bi lahko rekli tudi za Škerlove ilustracije. Nekoliko mračno vzdušje, ki preveva celoten strip, in zanimive likovne učinke je Škerl ustvaril s koloriranjem v tehniki akvarela, pri čemer se je odločil za mračne zemeljske barve. Akvareli se razlivajo po celi strani in povezujejo posamezne sličice med seboj ter poudarjajo belino oblakov z izpisanim besedilom.

Kot piše urednik dr. Uroš Grilc, je strip *Bobri* "zgolj ponižen poskus avtorske interpretacije v nekem drugem bralno-vizualnem žanru", ki bo predvsem mladino spodbudil k branju Jalnovega romana. Tej misli pritrjujejo podatki o izposoji *Bobrov* v javnih knjižnicah v Sloveniji (po sistemu Cobiss na dan 10. oktober 2024):

- izvirna izdaja 1942/1943 – 4 izposoje,
- izdaja 1956 – 5 izposoj (ponatis 1964 – 10 izposoj),
- izdaja 1974: Sam – 130 izposoj, Rod – 44, Vrh – 43 (ponatis 1978 – 69; ponatis 1982 – 86, ponatis 1995 – 129),
- izdaja 2006 – 51 izposoj (ponatis 2016: Sam – 115, Rod – 72, Vrh – 64),
- strip, ki je izšel sredi leta 2024 – 308 izposoj.

Hierarhija knjižnih izdaj – od slikanic, ki spremljajo otroka ali mladostnika od prvih poskusov branja, do stripa, ki naj bi med drugim lahko olajšal seznanjanje z nekim obsežnejšim literarnim delom, in do krajših in lahkotnejših literarnih zvrsti ter do vrha v romanu – je s temi podatki na videz postavljena na glavo. Če pa upoštevamo dejstvo, da javne knjižnice hranijo manj izvodov starejših izdaj literarnih del in da sta roman in strip *Bobri* namenjena vsem bralcem, torej otrokom in odraslim, postanejo tudi ti statistični podatki smiselni. Strip *Bobri* je izvrstna likovna interpretacija Jalnovega zgodovinskega romana in prav je, da pride v roke čim širšega kroga bralcev.

Razmišljanja o(b) knjigah

Mateja Bedenk Košir

Vidiš me, torej sem

O *Snegu* Marjane Moškrič

“Še vedno ga je zalivala s pogledom,” s temi besedami pisateljica nagovarja naravnost, pozornost na drugega in te besede tudi v meni vzbudijo občutje ugodja in zadrege. Edo, glavni junak mladinskega romana *Sneg* Marjane Moškrič, bi se ob poplavi teh občutij najraje pogreznil v zemljo, a hkrati hrepeni po še. V romanu se v podtalju izrečenih misli in dejanj junakov neprenehoma prepletata dve rdeči niti: vprašanje potrebe po pripadnosti, ki je lastna nam vsem, in tema osamitve posameznika. Tudi slednjo pozna marsikdo od nas, tudi če ni doživel družinske ali širše socialne travme ali zlorabe, dovolj je že, da so te kot najstnika izločili sovrstniki, ki si jim želel pripadati. In želel si si. Kot izločen si trpel muke, počutil si se manjvrednega, soočal si se s peklenskimi dvomi vase.

Želja po pripadnosti je močna, kot bi bila zapisana v gensko vijačnico naših celic. Čemu? V bistvu ima ta gon osrednjo preživitveno funkcijo tako za človeka kot za večino živali. V skupini si zaščiten fizično, pa tudi zato, ker v skupini vsak posameznik prida eno ali več svojih sposobnosti, kar skupino bogati v preživitvenem in kreativnem smislu. Poleg tega pa kot posameznik, ko si povezan z drugimi, pridobiš tudi to, da posamezniki drug drugega zrcalimo. V odzivih drugih nate torej izveš, kdo pravzaprav si,

in se hitreje razvijaš. Kreativnost prihaja iz odnosov, bi lahko rekli. Seveda je kar nekaj introvertiranih posameznikov, ki jim je odnosnost naporna in jim jemlje energijo. Taki ljudje hodijo v družbo redkeje in si morajo po druženju napolniti baterije s tem, da počnejo nekaj, kar imajo radi (vrtičkanje, tek, hoja, branje ...). V vsakem primeru pa je odnosnost koristna, celo nujna za razvoj posameznika, čeprav je mnogokrat tudi izrazito naporna.

Fizično in psihično nasilje, vojne, želja po absolutni nadvladi in podobno ne spadajo v svet otrok in mladostnikov. To je izključno svet odraslih. Zakaj nasilje? Žal nekateri posamezniki ne razvijejo empatije, ki je potrebna za sobivanje z drugimi. Takšni ljudje se niso sposobni uživljati v občutja drugega do te mere, da bi tudi v svojem telesu začutili na primer žalost ali veselje sočloveka. Lahko sicer razumejo, da je nekomu težko ali da je vesel, vendar tega ne doživijo osebno, telesno. Kot da se v njih nič ne premakne. Kot da je mrtvo. Zato so pogosto besedno grobi, sebe postavljajo na mesto edinstvenega in večvrednega. Samo tako razumejo svojo vrednost. Na ta način pa skušajo pravzaprav prikriti, da so zaprti v zapor sovraštva do samih sebe. Grandioznost je pravzaprav strah, da bi bil znotraj skupnosti pozabljen v tem zaporu za vedno. Takšni ljudje so paranoično pozorni na najmanjše podrobnosti, ki bi lahko kazale na neodobravanje drugih, in vidi-jo temne sence povsod okoli sebe. Prijazni so le do tistih, za katere menijo, da so zanje koristni in da so dovolj visoko na socialni vrednostni lestvici, ki so si jo postavili sami. Zaradi vase zakopane slabe samopodobe pogosto ponižujejo soljudi na osebni ravni, neredko tudi na ravni mesta, države, celega sveta. V takih ljudeh ni naravne pripadnosti, ljubezni, zrcaljenja, le želja po moči, po nadvladi.

Zdaj pa se, z mislimi na pravkar zapisano, zazrimo v mladinski roman *Sneg*, ki s svojo večplastnostjo lahko uspešno nagovarja tudi odrasle, a prej naj na kratko predstavimo še avtorico. Marjana Moškrič je študirala primerjalno književnost in slovenski jezik s književnostjo, svoje življenje pa je posvetila knjižničarskemu poklicu ter pisateljevanju. Doslej je izšlo sedem njenih del za otroke in mladino, mnoga so bila nagrajena: za roman *Ledene magnolije* je prejela večernico, romana *Stvari* in *Sanje o belem štrpedu* sta bila ovenčana z desetnico, *Sneg* je prejel večernico letos. Izdala je tudi roman za odrasle *Samo jesen*. Tudi pisateljičin oče je bil pisatelj, ded pa je bil dramatik, pesnik in narodni heroj. Lahko si rečemo, da je v tej družini v krvi izraz misli preko besed, ki so lahko tudi revolucionarne.

V *Snegu* so tovrstni ljudje in njihovi sledilci na pohodu v fiktivnem mestu Ledina, ki že dolgo ni več srečno. "Na svetu ni nobenega prijaznega mesta. Nikoli za vse," pravi pisateljica. Pogoltneži so se samooklicali za gospodarje ljudem in naravnim virom. Mesto je razdeljeno na dele, kjer živijo samooklicani večvredni, in na dele, kjer ljudje že leta nimajo niti za osnovne življenjske potrebščine, za hrano in toploto. Del mesta, kjer živi elita, se imenuje Pristan, tam stoji tudi palača Elizij, krajše El. Šušlja se, da se za izbrance gradi še elitnejše mesto, imenovano Futura. Ta obeta vse, kar si srce poželi. Se ne zavedajo, da bodo tam tudi oni vsak dan nadzorovani, da bodo pod prikrito kontrolo, zavito v blišč? V *Gospodarju prstanov* Gandalf izdajalskemu čarovniku Sarumanu, ki sodeluje pri poskusu nadvlade nad svetom z virom zla Sauronom pove, naj se ne slepi glede svojih velikih dobičkov. "Vedno je samo en gospodar in on ne deli svoje moči," pravi Gandalf. V Ledini se šušlja, da je vir kontrole Krampus. A za primerjavo ni treba v fantastični svet *Gospodarja prstanov*, saj podobne Future tudi pri nas rastejo kot gobe po dežju, vse po vrsti s kapitalom najbogatejših posameznikov, ki jih seveda ne vodi želja po deljenju dobička, ampak po njegovem dodatnem kopičenju.

Dela mesta, kjer živijo zatirani, manjvredni občani, sta Meglica, ki je dobila ime po stari opekarni, iz katere se je, ko je še obratovala, valil dim, ter Zaplata, ki je okrožje z bloki za delavce iz Meglice. Ob Zaplati je še gozd Stara loza s predelom, imenovanim Boršt. Med Pristanom, Meglico in Zaplato je tromeja, na kateri so kontrolne točke z Varuhi meje. Varuhi doma in domovine, vedno so v trojkah. (Kje smo že to videli? Mar niso tudi naši "branilci doma", domobranci, med drugo svetovno vojno organizirali oboroženih trojk?)

Varuhi so v službi elite iz Pristana, ki meščanom določa pravila vedenja in gibanja. Po določeni uri zvečer Varuhi krožijo po Zaplati in Meglici ter iščejo tiste, ki bi morali biti že doma. Če te dobijo zunaj, te premikastijo, vendar je to še najmanj, kar se ti lahko zgodi. Varuhi so pravzaprav temne sence slabe samopodobe elitnežev, torej njihov utelešeni gnus. Kako naj nekdo ogroža drugega, če zvečer zgolj hodi po ulici? Ali za tem tiči strah, da bi se izkoriščani in zatirani začeli združevati v podivjane horde, ki bi napadle elitneže? Pod takšno represijo se bodo ljudje slej kot prej uprli. Dejstvo je, da v vsaki razredno strukturirani družbi slej ko prej pride do razrednega boja, v katerem se nižji, ponavadi delavski razred, upre lastnikom kapitala, zato se elita vselej ogradi in oboroži, saj se zaveda, da jo bodo – upravičeno! – napadli. Eliti pa je vselej samo do združevanja s sebi enakimi, ostali so zanje "amorfná gmota".

Podobno represijo smo doživeli vsi v času minule pandemije, ko smo bili izolirani drug od drugega znotraj skupnosti. Zanimivo je bilo opazovati, kako različno reagiramo, kadar nas je strah. Sama sem pri tem pomislila, da se ne bojim virusov, ampak nekaterih ljudi. Takih, kot so tisti vodilni iz Pristana. Dlje kot smo bili izolirani drug od drugega, bolj sem se doživljala kot prazno, apatično, brez občutkov. Čustveno mrtvo. V normalnih časih na ulici nehote opazujem obraze ljudi in njihovo telesno govorico. Ko so nam obrazne maske odvzele obraze, sem se čez nekaj časa zavedela, da tudi teles ne opazujem več; kot da bi bila na ulici popolnoma sama. V moji bližini so sicer bila telesa, ki pa so zdaj bila le še nekaj, kar se premika. Telesno vozilo nekoga, ki ni več pomemben, ki ni zanimiv, nekoga, za kogar mi je popolnoma vseeno. Grozno. *Res-bomo-vsi-pocrkali* vzdusje.

Tako brez obraza in razvrednotenega se počuti tudi petnajstletni Edo iz Zaplate. Zase meni, da je ščurek. Živi z Viktorjem, ki ni njegov oče. Mama je umrla, ko je bil še majhen. Prijatelj nima. Čas preživlja tako, da se potika po mestu, še najraje ponoči. Ve, da tega ne bi smel, a mu je vseeno. Edini prostor, kjer se počuti živega, je v gozdu, v Stari lozi. Tam čuti, kot bi tudi njegova mama oživila in bi bila blizu njega. V naravi pogosto čuti tudi neko prisotnost, kot da je tam nekaj višjega, neko bitje, ki ima moč, da uredi svet, da ponovno postane tak, kot bi moral biti ves čas. Svet, kjer človek in narava živita v ravnovesju. Kjer skrbita drug za drugega, drug drugemu dajeta in drug od drugega prejemata. Tam se čuti sproščenega in na neki način vodnega, podprtega s strani matere narave in očeta vodnika, ki ju sicer nima.

Nato se zgodi zločin. Elitneži posekajo Staro lozo. (Tudi pri nas elitneži, tudi taki na županskih in drugih vodilnih položajih, radi naročajo sekanje dreves.) Ostanejo le goli hlodi in štori. Hlode bodo odpeljali, da bodo z njimi zaslužili. Med poseko dreves in grmovja je obvisela žica, na kateri so visela razklana telesa živali, pomešana s preostanki vej in listov. Kot krvava novoletna jelka. Prizor Edu prizadene veliko bolečino in mu še poglobi dvom o lepši prihodnosti. Odvzame mu sanje. In človek sanje mora imeti. Mora verjeti vanje. Sanje se hranijo z raziskovanjem sveta, med katerim lahko spoznaš, kaj si želiš, in s tem bolj veš, kdo želiš postati. To oblikuje občutek, kaj imaš rad, kaj te zanima in kako razumeš sebe. Človek si tako lahko osmisli svoje bivanje v svetu. Prizor razcefranih živali in poseke Eda navda s strahom, da prihodnosti in sanj zanj in za tiste iz Zaplate ni več.

Edo najde nahrbtnik, poln opreme za grafitiranje. Kot da bi ga vodila nevidna roka, se znajde v elitnem delu mesta. Na steno, prav nasproti stavbe Monolit, napiše grafit: *Klavci dreves*. Podpiše se z *Ent*. Nekako mu odleže. (Izbira imena je pomenljiva, saj se tako imenujejo varuhi in pastirji dreves v *Gospodarju prstanov*.)

Nekaj dni kasneje zagleda nov grafit na stavbi sedeža Varuhov. Pomisli, da mu tisti, ki je grafit naredil, vidi v srce. Grafit uprizarja dekle v črno-sivih barvah s srcem v rokah. Pod njo je napis: *Brez glasu. Brez imena. Brez obraza*. Podpis: *Leši*.

Kdo je Leši, se sprašuje Edo. Počuti se povezanega z njim in ne več tako samega. Nekdo ga razume, nekdo mu je podoben. Umetniški izraz, ki opozarja na krivico v mestu, ga navda z upanjem.

Saja ga pošlje v Tkalnico, kjer se zbirajo mladi, ki jim ni vseeno; tam bo našel sebi podobne in ne bo več izpostavljen na ulici. Tkalnico vodijo redki odrasli, ki jim je mar: Saja, zdravnica, ki je nekdaj delala v elitnem delu mesta, a se je od tam umaknila, ker je videla toliko krivic in o njih ni želela biti tiho; zdaj oskrbuje prebivalce Zaplate. Sale, trener plezanja. Goro, režiser za predstave, v katerih nastopa mladina iz Tkalnice. Silva, knjižničarka, ki se spomni Eda še iz osnovne šole prav zato, ker je tako rad bral. Branje in pisanje te oplemenitita. Četudi govoriti ne smeš, lahko pišeš svoje misli. Tega ti ne more vzeti nihče. In Edo ima že nekaj časa zvezek, v katerega zapisuje svoje misli.

Za skrivnostnega Vrana se zdi, da vse vidi in vse ve. Eda sprejme kot pomočnika v svoj Svetilnik, ki je pravzaprav star osemnadstropni silos na tromeji med Zaplato, Meglico in Pristanom. Kadar v svetilniku gori luč, je vsem v Zaplati nekako lažje pri srcu. Vran je spet doma, pravijo. Edo se Vrana sprva boji, a ga hkrati silno privlači. Bolj se sprosti ob Vranu, več resnice o sebi in o svoji preteklosti izve. Začnejo se mu odpirati tudi nove poti v prihodnost, poti, ki jih prehodi človek s prijatelji.

V Tkalnici Edo spozna Jaro in Oskarja. Oba sta, tako kot on, že po videzu drugačna od ostalih. Kot da občutja notranje razklanosti, ki je lastna vsem, ki hodijo v Tkalnico, ne bi bila dovolj naporna, ti trije izstopajo tudi po videzu. Oskar izgleda kot mali škrat s štrlečimi ušesi. Jara ima velike oči, ki Eda kot da hipnotizirajo vsakič, ko mu nameni pogled, in Jara ima temno polt. Edo pa ves čas nosi kapo, globoko potegnjeno preko ušes, da deluje kot polž s svojo hišico. Med njimi se počasi začnejo prepletati niti prijateljstva. To je tisto pravo prijateljstvo, pri katerem že od daleč ob pogledu na prijatelja začutiš, da nekaj ni v redu. Ko takoj vidiš, da mu nad glavo visi črn oblak, da mu torej nekaj težkega leži na duši. Ko te skrbi, če

prijatelja ni na spregled, in ko si si tako zelo blizu, da pogosto izgovarjaš iste besede hkrati. Ta materinski, ženski pol vseh nas je globoko vtkan v vezi prijateljstva. V vezi pripadnosti.

Podobni pa so si ti trije najstniki tudi po družinski zgodbi. Vsi trije nosijo v sebi samo še spomin na mamó, zato jim je povezanost med njimi še toliko bolj dragocena. Dom je tam, kjer je mama, velja splošen rek. In če mame nimaš, kje imaš dom? Lahko ob drugih, ki te sprejmejo podobno negovalno in zaščitniško. Le najti jih je treba.

In če nimaš očeta ali pa ga imaš, a se ga sramuješ in ga, takega, kakršen je, nočeš imeti? Oče, ki te med odraščanjem ob neuspehih spodbuja in se iskreno veseli tvojih dosežkov, se vriše v tvoje življenje kot čustvena podpora, ki zaščitniško stoji za tabo ob novih življenjskih izzivih. Oče te nauči tudi, koliko in na kakšen način boš svetu dajal in koliko jemal. Toda vsi nimajo te sreče in prav z odsotnostjo oziroma neustreznostjo očeta so zaznamovani Edo, Jara in Oskar.

Izkaže se, da se Jara očeta ne spomni, saj jo je preko slanege morja v iskanju boljšega življenja pripeljala mama. Jarin spomin na mamó je le njen krik: "Beži, Jara, beži!" In izdelovanje žerjavov iz papirja. Izdelovanje žerjava je osredotočanje na delo prstov, ki posledično umirjajo telo izdelovalca, umirijo občutek za čas. Takrat je izdelovalec v času tukaj in zdaj in ne naprej ali nazaj. Nekomu drugemu je to molitev, tretjemu sobivanje z naravo. Jaro je utaplajajočo se iz vode rešil Zoran iz Zaplate, ki je skupaj s knjižničarko Silvo malo deklico posvojil. Obstajajo torej tudi očetje, ki nadomestijo očeta nekemu, ki ga zaradi različnih razlogov nima.

In kdo je Oskarjev oče? Eden vodilnih okoriščevalskih elitnežev. Z grožnjami je iz sinovega življenja pregnal mamó ter se okoristil z njenim imetjem. Oskar se očeta boji, hkrati pa se ga tudi sramuje. Zdi se, da očeta išče v iskanju knjige dedka Hrasta, kot tudi ne neha iskati mame, ki je še nekje živa. Dedek Hrast je zapustil elitni del mesta, kjer je deloval kot predavatelj in znanstvenik, a so se mu dejanja ljudi iz Ela tako zagabila, da ni več želel imeti opravka z njimi. Svoj mir je poiskal v Stari lozi, v naravi, v pisanju anekdot in pravljic. Od takrat je tudi Hrast vse do konca svojega življenja nekoga iskal. Iskal je dečka po imenu Sneg, dečka, ki je s snegom prišel na svet in ki naj bi prinesel v mesto ravnovesje. Po njegovem legenda pravi, da naj bi bil deček po imenu Sneg tisti, ki bo v Borštu, neposekanemu delu gozda, v katerem je še življenje, odprl portal, ki bo prinesel spremembo. Možnost vnovične vzpostavitve ravnovesja med ljudmi in naravo.

Pa Edov oče? Edo od Vrana izve, da je bil njegov oče Vranov prijatelj in pravzaprav pravi revolucionar, vodja Rdečih vrtnic, ki je povezal in vodil

miroljuben odpor ljudi zoper sistem v mestu. Med mirnim protestom zoper mestno oblast s pohodom po mestu z rdečimi vrtnicami v rokah so Varuhi povorko napadli z orožjem in tanki ter jih pobili. Nekaj dni kasneje je na svet prišel Edo, ki mu je mama dala ime Sneg. Zaradi strahu, da ne bi preveč izstopal, ga je župnik Padre preimenoval v Eda. Edo je torej Sneg. Pa je res nosilec odrešitve trpljenja in zatiranih?

In če se znova nekoliko oddaljim od samega romana in se zazrem v kruto realnost. Simbol rdeče vrtnice sem sama prvič srečala lani v Sarajevu, ko sem tam nastopala z ženskim zborom. Tiste majske dni si po mestu lahko videl polno rdečih cvetov, od naravnih do narisanih in umetno izdelanih. Poklon v spomin masovnim ubojem otrok in mladostnikov v obleganem Sarajevu s strani Vojske Republike Srbske. Tudi Sarajevo so agresorji razdelili podobno, kot je razdeljeno mesto romana Marjane Moškrič. Med letoma 1992 in 1995 so srbski generali načrtno metali granate in uporabljali ostala morilska sredstva za poboj nedolžnih ljudi, tako odraslih kot otrok. Kljub temu da mednarodno humanitarno pravo osebam, mlajšim od 18 let, in ženskam določa posebno zaščito, so poboje izvrševali načrtno. Konvencija o pravicah otrok je bila sprejeta na generalni skupščini Združenih narodov leta 1989, določila pravice po zaščiti pa so bila določena tudi že s Četrto ženevsko konvencijo leta 1949. Večina otrok v Sarajevu je bila ubitih med igro, medtem ko so čakali v vrsti za vodo, na domačem igrišču, med sankanjem, v šoli. Od 6. aprila 1992 do 31. decembra 1995 je bilo samo na območju obleganega Sarajeva 111 množičnih pobojev, v katerih so bile žrtve otroci, v 61 napadih je bilo ubitih 164 otrok, skupaj pa 197 otrok. Najpogosteje so bili otroci ubiti med tem, ko so se igrali. Morda bodo bralci, ki poznajo ta del zgodovine v romanesknem simbolu rdeče vrtnice prepoznali tudi poklon nesmiselnim žrtvam.

V vsaki družini so tako dobri kot tudi slabi ljudje. Tega ne moreš izbrati. Krivično pa je, da si lahko zaznamovan kot slab, če prihajaš iz družine slabih ljudi. Neredko so namreč prav tisti, ki so rasli v travmatizirajočih odnosih, sposobni kasneje v življenju poiskati in ustvariti nove odnose ter tako kljub poškodovani, gnili osnovi drevesa primarne družine ustvariti zdravo družinsko vejo. V knjigi takšnega človeka predstavlja Oskar.

Ob branju knjige bralca zaseda strah, ki mu daje občutek, da je ujet v obroč iz visoke bodeče žice, sam, nemočen in neviden. Žal se človeštvo iz preteklih zločinov v lastni zgodovini ni sposobno naučiti, da do zla vojn

in zatiralskih sistemov nadvladovanja nedolžnih množic nikoli več ne bi smelo priti. Še dobro, da so na svetu tudi ljudje, ki jim ni vseeno, ki kljub ustrahovanju v sebi nosijo moč odpora. Moč takih ljudi raste s povezovanjem v prijateljstva s tistimi, ki z njimi delijo podobne življenjske vrednote. Prav ta moč je portal za spremembo.

Imam obraz, imam ime in moj glas seže v deveto vas!

Sneg

Portret

Alenka Urh

Miki Muster, tisti, ki ga je voda prinesla

Bilo je 22. novembra 1925, nebo je težko in mrakobno viselo nad zemljo in dnevi so bili kratki, kot bi se nameravali enkrat za vselej utrniti, ko je murskosoboški pek v svoji kadi za pranje perila veslal po mestnih ulicah in razvažal kruh. Enkrat tekom tega žalobnega dne, ne ve se natanko, ali je bilo zjutraj zarana, morda opoldne ali pozno zvečer, je tišino pretrgal prvi glas svežega bitja: na svet se je prismejal Nikolaj Muster, vsem bolj znan kot Miki. Težko si je namreč predstavljati, da se človek, ki se je od vsega na svetu najraje smejal in je ta svoj evangelij z neverjetnim opusom stripov in animiranih filmov darežljivo delil z generacijami bralcev in gledalcev, mladih in starih, ob prvem soočenju s svetom ne bi vsaj malce namuznil. Toda večje, še bolj v nebo vpijoče vprašanje je, zakaj se je vrli pek tistega daljnega dne po Murški Soboti prevažal v kadi za pranje perila. Odgovor je pač kot na dlani: preprosto zato, ker ni imel čolna! Kajpak s tem nismo povedali nič, da torej razjasnimo: sredi novembra leta 1925 so naše pomursko mestece, ki se mu po nemško reče Olsnitz in po madžarsko Muraszombat, prizadele hude poplave, voda je stala več kot meter in deset centimetrov visoko. V časniku Jutro s tistega časa o silni povodnji beremo: "To prijazno mesto je izgledalo kakor Benetke; vse ceste in ulice so bile pod vodo, da je bil skoro ves promet onemogočen. Obširno smo že poročali o silni nesreči, ki je zadela soboške meščane, med katerimi jih je mnogo sto brez strehe." No, v tak svet se je torej rodil Nikolaj oziroma Miklavž Muster, ki pa so ga

Miki Muster

vse od prvega dne klicali Miki, kakor je bilo to v Prekmurju v navadi, ravno tako kot je v navadi, da se vse France kliče Feri. Ime si je dal Muster sicer pozneje tudi uradno spremeniti nekako po principu *nomen est omen*, saj se mu je zdelo, da se ta različica njegovega imena prav imenitno poda k njegovemu delu, in res, ime Miki Muster zveni domala izmišljeno, skorajda psevdonimsko, stripu pisano preprosto na kožo oziroma na platnice. Voda bo pozneje, v jeseni njegovega življenja, vnovič odigrala pomembno vlogo, a pojdimo lepo po vrsti.

Mikiju Mustru je risarski talent v zibel položila neznana muza, saj ni bil v družini nihče obdarjen s podobnim genijem, s tem pa je v kombinaciji z zagrizenim delom, ki je na zunaj morda že spominjalo na obsesijo, ustvaril veličasten opus stripov in risanih filmov. Poleg najbolj znanih *Zvitorepčevih prilog*, ki so več kot dve desetletji izhajale v časopisu Slovenski poročevalec, se bralci, rojeni najpozneje nekje do sredine osemdesetih, najverjetneje dobro spominjajo nekaterih naravnost legendarnih reklamnih risanih filmov in spotov. Zagotovo ne bo šlo zlepa v pozabo, kako so generacije otrok vsak večer pod odejo spravljali CIK-CAK zajčki, kot tudi ne to, kako jih je za Šumijeve bombone Visoki C navduševala operna diva, ki je s svojim prodornim glasom parala bobniče in drobila kozarce! Hecno, da se pevka obilnega telesa in predirnega glasu naročnikom sprva niti ni prikupila. Ko pa je oglas sprožil pravo nakupovalno mrzlico, zaradi katere naj bi proizvodnji celo grozilo, da jo bo treba zapreti, saj je vsega zmanjkalo, so se pomirili.

Miki je že v ranem otroštvu rad risal, pri čemer so mu za model največkrat služile živali, bodisi tiste, ki so se potikale po dvoriščih okoliških hiš, ali tiste, ki si jih je ure in ure ogledoval v knjigah. Doma je bil obkrožen s knjigami, imeli so celotni Brehmov živalski svet v madžarščini in tudi od tam je Muster pogosto črpal svoj navdih. In tako so nastajali, kakšen konj tu in kak pujs tam, pa koze, mačke in psi, včasih nemara celo kakšna snežna sova ali los; vsekakor je že v rani mladosti narisal toliko živalskih figur, da mu je vse skupaj prišlo v mišični spomin. Že kot petletni mulček je imel svinčnik in papir vedno pri roki, pa tudi v šolo je hodil, še preden mu je bilo tega treba, saj je učiteljica za likovni pouk Mikijevemu starejšemu bratu, ki tozadevno ni kazal niti trohice nadarjenosti, večkrat naročila, naj s seboj v šolo pripelje še Mikca, da bo namesto njega risal. Doma so njegovo nadarjenost podpirali in mu kupovali risarske pripomočke, šele ko se je Muster odločil za univerzo, se je mami zazdelo pametno, da njegove umetniške ambicije vendarle zaobrbe v bolj praktično smer.

Družina se je zaradi očetove zdravniške službe veliko selila, ob vsaki selitvi se je v družino rodil sin, Miki kot drugi od štirih fantov. Pri Mustrovih

doma se je večinoma govorilo v treh jezikih, nemalokrat pa celo v petih: otroci so z mamo vselej govorili madžarsko, z očetom slovensko, oče in mati sta med seboj govorila izključno nemško, v to neverjetno mešanico, zaradi katere se je Muster večkrat pošalil, da je nemara prav zato tako *zmešan*, pa sta se tu in tam vmešali še prekmurščina in srbohrvaščina. Slednja je seveda pomenila jezik iniciacije, preko katere je bil Miki posvečen v strip, svoje prve hrvaške in srbske stripe, ki so v državah bivše Jugoslavije cveteli že pred drugo vojno, je preprosto požiral.

Naj se sliši še tako iz trte izvito, a ena od treh ključnih ženskih figur v Mustrovem življenju je bila Sneguljčica, in to takoj za materjo in soprogo. Muster je bil človek hipnih fascinacij in ljubezni na prvi pogled, tako rekoč, ki pa ga, začuda, niso nikdar minile. Vsem ključnim odločitvam v njegovem življenju je botrovala neka predhodna začaranost, ki ga je tresnila kot strela z jasnega in zaradi katere se zdi, da se je lahko odločil samo tako in nič drugače. Muster je risani film prvič videl, ko je imel le nekaj let (vsekakor manj kot osem, saj se je takrat z družino že preselil v Ljubljano), in sicer je šlo za kratek reklamni spot, ki so ga videli v kinu Union, kamor jih je, takrat še z Dolenjskega, pripeljal oče. Bil je to kratek risani predfilm, v katerem so poskakovali nekakšni vražički, se rad spominja ustvarjalec, ki so ga animirane sličice že takrat povsem prevzele. Naslednjič se je kaj takega zgodilo šele leta 1938, ko je bil star trinajst let in si je v ljubljanskem kinu Matica, v današnji Filharmoniji, ki je že leta 1930 postal prvi zvočni kinematograf v Sloveniji, ogledal Disneyjevo *Sneguljčico*. Gibljive podobe in izrisano razkošje so ga v hipu tako začarali, da je odtlej kot uročen sanjal le še o eni stvari: kako bo tudi sam ustvarjal risane filme. Prav Sneguljčica je torej odigrala odločilno vlogo v njegovem nadaljnjem življenju, prav ona ga je gnala naprej, tudi kadar se je uspeh zdel domala nemogoč. Ta hipna očaranost z risanimi filmi ga je na neki način drago stala, saj se je obrti učil v praktično nemogočih razmerah, čeprav je po drugi strani prav zaradi tega postal tako prepoznaven. Naj bo tako ali drugače, dejstvo je, da je odtlej risal še več in še bolj zagrizeno, vsak košček papirja je porisal s palčki in karikaturami sošolcev in profesorjev. Cela šola se je zabavala, ko so gledali njegove zvezke, polne hecnih možicev, on pa je sanjal le še o tem, da bi odšel v Ameriko k Disneyju. A zgodovina je hotela, da je takrat, ko je bil za kaj takega dovolj star, njegove načrte prekrižala vojna, meje so zaprli in o čem takem ni bilo mogoče niti razmišljati. Sanje o Ameriki so za Mustra za vselej splavale po vodi in nihče ne ve, kaj bi zgodilo, če ne bi, a nekaj je skorajda gotovo: če bi takrat Muster odšel v Ameriko, Slovenci skoraj zagotovo ne bi dobili *Zvitorepca*. Svoje vzornike je torej spremljal

zgolj od daleč, ko se je z neverjetno vztrajnostjo in skorajda obsedeno predanostjo učil od obeh Waltov: najprej Walta Disneyja in nekoliko pozneje Walta Kellyja, nekdanjega Disneyjevega risarja.

Morda je presenetljivo, da se človek s tako močno željo, talentom in neusahljivo voljo do risanja ni že takoj vpisal na slikarstvo, temveč na arhitekturo. Za to pa ni bila odgovorna Sneguljčica, temveč prva od treh najpomembnejših žensk v Mustrovem življenju. Mama mu je namreč "malanje" močno odsvetovala ter mu pri tem za slab zgled dajala Riharda Jakopiča, ki je v tistem času prav tako kot Mustrovi živel v Križankah in je naokoli hodil precej raztrgan, z dolgimi lasmi in brado do popka, skratka, njegova pojava je bila v očeh matere, ki je hotela za svojega sina le najboljše, vse preveč neugledna. No, kot se v življenju rado obrne, se je njegova mama pozneje še kako rada pohvalila, da ima tri uspešne sinove: "Eden je zdravnik, drugi inženir, tretji pa Miki Muster. Saj tega pa poznate, ne?"

Muster se je, upoštevajoč mamin nasvet, res vpisal na arhitekturo, a se je kmalu prepisal na kiparstvo; ravnilo in črte ga namreč niso zanimali, podobno kot ga nikoli ni zanimalo upodabljanje avtomobilov, avionov in drugih predmetov "brez ksihta". V njegovih delih ne bomo našli veliko prizorišč, kot so ulice in zgradbe, pač pa predvsem figure oziroma, še raje, figure v gibanju. Tehnična risba mu ni bila blizu, čeprav je v poznejših delih večkrat dokazal, da zna ustvariti tudi dovršeno realistično risbo. Bil je nadarjen risar, ki je obvladal zelo različne stile risanja. Na sprejemnih izpitih so kandidati morali po živem modelu narisati moško glavo. Miki je risal tako hitro, da je imel, tako pravijo, glavo izrisano, še preden so drugi dobro začeli, ker pa ni vedel, kaj naj počne potem, "v luft" pa se mu tudi ni ljubilo gledati, je narisal še trup. Ko je bilo preizkusa konec, je imel na listu detajlno izrisanih pet glav in pet figur, pri čemer sploh ni pomislil, da imajo vsi drugi kandidati narisano le eno. Na sploh se pri delu ni dosti oziral okoli sebe in je najraje (in tudi najbolje) delal sam, tudi pozneje, ko bi si ekipo brez težav privoščil. Pri delu je bil neverjetno osredotočen, več let je delal tudi po šestnajst ur na dan. Kadar je risal, se je menda včasih navznoter tako smejal, da se je videlo tudi navzven, a nikdar ni nikomur izdal, kaj smešnega ima za bregom, vsi po vrsti so morali počakati na izid naslednje epizode. Že zato, ker se je pri delu tako zabaval, ni čutil nobenih naporov, čeprav si zlahka predstavljamo, da je bilo nenehno lovljenje rokov za oddajo stripov in animiranih filmov vse prej kot mačji kašelj. Prvo pripravljano leto na akademiji je eden od profesorjev na podlagi Mustrovega dela sklenil, da pred njim nedvomno stoji kipar, čeprav do tedaj ni prav nič kiparil in tudi pozneje je poleg nekaj ženinih portretov izdelal le en kip,

dostopen javnosti – v njegovi rojstni Murski Soboti stoji bronasti spomenik narodnega heroja Štefana Kovača - Marka. Tega podviga se je lotil bolj ko ne po sili razmer ter s tem sebi in svoji mladi družici rešil stanovanjski problem in si nekoliko finančno opomogel.

Mustrovo življenje so večkrat spremljala srečna naključja, ki jih je znal vselej dodobra izkoristiti. Pozneje je kiparstvo povsem opustil, no, edino enkrat še ga je zamikalo, da si je kupil kos gline, bržkone tudi zavoljo osamljenosti v času sedemnajstletnega službovanja v Bavaria studiu v Nemčiji, in je čisto po spominu zmodeliral doprni akt svoje žene, ki ga je potem še dolga leta hranil na podstrešju svoje hiše v Rožni dolini. Ne glede na to, da je akademsko izobrazbo tako rekoč obesil na klin takoj, ko jo je pridobil, pa osnove, ki se jih je tam naučil, nedvomno niso bile odvečen balast. Kot je namreč večkrat povedal tudi sam, je imel v času študija dovolj priložnosti, da je študiral risbo; če je za slikarja namreč pomembna ploskev, je za kiparja pomembna oblika, zato je kiparstvo bolj sorodno risanju kot slikarstvo.

Miki Muster je bil zagnan človek mnogih talentov, od katerih je risanje sicer najbolj poznano, ne pa tudi edino. Bil je denimo pevec in se je ves čas študija s petjem celo preživljal. Vse skupaj se je začelo, ko je na nekem oficirskem zborovanju zbranim zapel italijansko popevko *Buona notte, angelo mio*, čeprav v danem trenutku tudi njemu ni bilo povsem jasno, ali je to glede na publiko pametno ali ne. Toda sreča je hotela, da požel odobravajoč aplavz, ki ga je spodbudil, da si je sestavil repertoar tridesetih popevk in z njimi nastopal. Ker je bil človek, ki ni poznal polovičarstva in je pri vsem, s čimer se je ukvarjal, želel pustiti lasten pečat, je napisal tudi nekaj avtorskih pesmi. Pel je z orkestrom Veseli berači, s Kajuhovim orkestrom in prekmurskim triom, vsak mesec so celo posneli radijsko oddajo. Z vsem, kar je delal, je hodil po robu, a ravno prav spretno in previdno, da je smel početi to, v čemer je bil najboljši, pa čeprav časi temu niso bili naklonjeni. Takrat se denimo ni smelo igrati nič preveč poskočnega ali dekadentnega, nič preveč sproščenega ali k plesu vabečega. Po pričevanju glasbenika in režiserja Dušana Hrena so bili Veseli berači, pri katerih je med drugim igral tudi Muster, edini orkester, ki je bil kaznovan z globo zato, ker so igrali takrat prepovedani jazz. Sicer ni znano, ali so orkester oglobili v času, ko je bil med njegovimi člani tudi Miki, povsem jasno pa je, da ga je ravno petje nagradilo z največjo življenjsko milostjo. Kot član Kajuhovega orkestra je dvakrat tedensko pel na srednješolskem plesu v frančiškanski dvorani in tam je, na enem njemu posebej naklonjenih večerov, ko se je zrak iskril od veselja in prijetnih obetov, spoznal svojo bodočo soprogo Tatjano Pohleven. Prizor lahko skorajda vidimo: mladina, oblečena v za današnji

okus precej stroga in formalna oblačila v nežnem soju luči tistega večera poplesuje v ritmu glasbe, ko mladi Miki Muster, ki z odra opazuje publiko, nenadoma zagleda par nepremično zročih žarečih oči – bilo je, kot bi vanj udarila strela! Takrat je prvič zagledal “svojo punčko”, kot jo je pozneje večkrat imenoval, in ona je prvič zagledala njega, a bilo je, kot da se poznata že od nekdaj. Skupaj sta preživela srečnih dvainšestdeset let in v vsem tem času se menda nista niti enkrat sporekla. No, za kaj takega ob vseh urah in letih, ki jih je Miki preživel v miru in samoti svoje delovne sobe, nemara niti ni bilo pravega časa, poleg tega se z njo menda sploh ni dalo skregati.

Miki Muster je s petjem zaslužil dvakrat več, kot če bi živel od štipendije, kar je bilo ravno dovolj, da v času študija ni preživil le sebe, temveč je finančno pomagal tudi svoji družici, ki si sicer zaradi nenaklonjenih družinskih razmer študija ne bi mogla privoščiti. Ima pa zato tudi ona velike zasluge za Mustrov poznejši uspeh; ko se je Miki že proslavil kot uspešen risar stripov, je prevzela skrb za vse ključne vidike družinskega življenja, od financ, pogodb, gospodinjstva, otroka, skratka, ves čas ga je požrtvovalno spodbujala pri njegovem delu. In tako je Muster risal, mnogokrat tudi po šestnajst ur dnevno. Za nesebično podporo ji je v poznih letih življenja, ko je zbolela in postala nepokretna, povrnil in se popolnoma posvetil skrbi zanj, celo ko je morala v dom, ji je za nekaj mesecev sledil, saj ni prenesel misli, da bi bila sama v takem kraju. Ta svet je zapustila šest let pred Mikijem, on pa je preostanek svojega življenja trdno in neomajno verjel, da ju je njena smrt združila, njegova pa ju bo znova združila.

Slovenska literarna zgodovina bržkone ne pozna veliko ustvarjalcev, ki bi bili tako zagrizeni in delu predani, kot je bil Miki Muster. Leta 1952 se je zaposlil pri Slovenskem poročevalcu kot novinar ilustrator in že istega leta je bolj ko ne po naključju dobil priložnost, da je za zadnjo stran tednika PPP, ki je izhajal kot časopisna priloga, narisal prvo epizodo iz serije *Zvitorepčeve prigode*. Naključje je namreč hotelo, da se je Disneyjev strip, ki je bil naročen za zadnjo stran časopisa, zataknil nekje na carini in tedanji urednik časopisa Igor Šentjurs je prostor na zadnji strani zaupal prav Mikiju Mustru. Tako je ustvarjalec prvič dobil priložnost, da je bralcem v epizodi z naslovom *Prelisčeni Zvitorepec* javno predstavil zvitega Zvitorepca in požrešnega Lakotnika; Trdonja se jima je pridružil šele leta 1953. Tednik PPP se je v naslednjih letih večkrat preimenoval (najprej v Petkovo panoramo, nato v Petkovega poročevalca, ko je ta nehal izhajati, pa v Tedensko tribuno), kljub vsem spremembam pa je *Zvitorepec* ostal stalnica in je izhajal kar enaindvajset let. Priljubljenost stripa je bila nesporna, v najboljših časih naj bi ga tedensko bralo kar šestdeset tisoč bralcev vseh

generacij! Za glavne junake je Muster postavil počlovečene živalske like, lisjaka, želvo in volka, ki so ravno prav dišali po domači folklori, da se jim ni dalo očitati proameriških teženj ali kakšnega posebno kvarnega vpliva. Tako so smeli trije faloti, ob katerih se je smejalo staro in mlado, kolikor toliko nemoteno izhajati v časopisju. Časi stripu niso bili naklonjeni, čeprav je po resoluciji Informbiroja Jugoslavija svoja vrata vendarle precej na široko odprla tudi stripu, ki je bil v Srbiji in na Hrvaškem že pred vojno zelo priljubljen. Toda predsodki so železna srajca, zato še leta 1959 v Novih obzorjih lahko beremo, kako ni nobenega dvoma o tem, "da je domišljija človeka, ki je strasten bralec stripov, obsojena na popolno obubožanje". Sicer pa v tistih časih stripa niso posebej cenili niti v domovini stripa, v Ameriki, ter so včasih v soju plamenov gorečih knjig opozarjali na njegov kvarni vpliv na mlade bralce. Čeprav je Muster strip izdajal v času, ko se te zvrsti ni posebej cenilo – prej nasprotno, *Zvitorepca* so leta 1954 celo ukinili, a so mu morali zaradi burnega protestnega odziva bralcev ponovno odstopiti prostor v časopisu –, je strip neprekinjeno izhajal vse do leta 1973. Le enkrat je spodbudil neposreden odziv politike, in sicer leta 1959, ko je Miki svojo neugnano trojico junakov, *Zvitorepca*, *Trdonjo* in *Lakotnika*, poslal na Luno. Junaki so na poti tja srečali skupino ruskih astronautov, ki so bili upodobljeni kot medvedi. Veleposlanik z ruske ambasade v Beogradu je nemudoma protestiral, da kaj takega pa res ne gre, zato so Mikiju na uredništvu zapovedali, naj stvari uredi, kakor ve in zna, toda urediti jih mora hitro. Muster se je znašel povsem v svojem slogu in je v naslednji epizodi narisal skupino ameriških astronautov, ki so bili upodobljeni kot opice. S tem se je, kot kaže, volk najedel in je koza ostala cela, saj se v zvezi s tem ni oglasil nihče več.

Človek, ki je v svojem otroštvu večino časa preživel v lastnem domišljij-skem svetu, je s svojimi junaki preizkušal različne risarske sloge ter ves čas iskal nove vsebine za svoje stripe. Način, kako so bili inkarnirani junaki *Zvitorepčevih prigod* se je tekom let spreminjal, spreminjala in poglobljala se je risba, pri kateri je pero zamenjal čopič, po vsebinsko-formalni plati pa se je zgodil premik od basni preko povesti k pustolovščini. Njegova trojica ni bila le vse bolj človeška, pač pa so človeške podobe prevzeli tudi stranski junaki in junakinje. Muster je eden prvih, ki si je upal upodobiti goloto in je zaradi čudovitih mladenk, narisanih "zgoraj brez", omenjen celo v francoski enciklopediji seksa.

Miki Muster je bil zanimiv človek, poln nenavadnih in na videz nezdržljivih nasprotij. Bil je kipar, ki je v življenju postavil en sam kip. Bil je svetovni prvak v plavanju, ki se je plavati naučil šele pri šestnajstih, in bil

je samotarski garač, ki se je izjemno rad zabaval in je znal ljudi presenetiti s kakšno povsem izvenserijsko burko. Tisti, ki so ga osebno poznali, se Mikija spominjajo kot milega in radodarnega človeka, ki je vedno rad pomagal, pa naj bo v zasebnem ali poklicnem življenju. Ko so ga kolegi iz Bavaria studia kdaj prosili za nasvet ali pomoč, češ da so zašli v slepo ulico, mu je to seveda godilo – takšen uspeh samouka nasproti študiranim risarjem in animatorjem, ki jim nikoli ni ničesar manjkalo, medtem ko on včasih v trgovini ni mogel kupiti ne papirja, ne tuša, kaj šele folij za svoje animacije –, a nikdar ni nikomur odrekel pomoči. Po besedah vnukinje je bil izjemno radoveden človek, ki je tudi v poznih letih v žepu vselej nosil vsaj en majhen svinčnik, s katerim je lahko kadar koli razveselil otroka, ki ga je vse življenje nosil v sebi.

Kljub nespornemu prispevku k svojemu področju je bil Muster predvsem pred odhodom v Nemčijo leta 1973 deležen kritik, ki so letele predvsem na njegovo fascinacijo z Disneyjem. Kolegi in profesorji na akademiji so mu večkrat očitali, da z uvažanjem ameriškega kiča dela sramoto svojemu poklicu in kvari mladino, zato si je na tihem ves čas želel, da bi se dokazal. Težke razmere, v katerih je bil kot striparski in animatorski samouk prisiljen sredi ledene dobe odkrivati toplo vodo, so ga pripravile do tega, da si je velik del svoje kariere prizadeval celotni vesoljni javnosti dokazati svoj prav. Predstavljamo si lahko njegovo zmagoslavje, ko so ga, preganjanca, po letih odklanjanja povabili, da je po šolah delil priznanja ob osvojeni bralni znački, saj so se otroci branja učili tudi v spremstvu Zvitorepca, Trdonje in Lakotnika.

Na uresničitev svojih najglobljih in najzgodnejših sanj pa je moral Miki Muster kljub vsemu čakati relativno dolgo: prvo animacijo je objavil šele pri štiridesetih letih, po dolgih letih preizkušanja in eksperimentiranja. V tistem času se namreč pri nas ni imel priložnosti nikjer podučiti o principih ustvarjanja risanih filmov, v našem koncu Evrope ni bilo nobenega studia niti literature, preko katere bi se lahko priučil obrti, edini zgled, ki ga je imel, so bili risani filmi Walta Disneyja. Ustvarjal je v časih, ko se ni dalo dobiti niti osnovnih pripomočkov in je bilo to, da bi se v papirnici razen obvezne zastave in Titove slike dalo dobiti svinčnike in papir, vse prej kot samoumevno. Pionir slovenskega risanege filma je prve filme risal na sprane rentgenske folije, ki mu jih je iz bolnišnice, kjer je bila zaposlena, nosila žena. Vsa leta je vse delal sam, od scenarija, animacije, kopiranja in slikanja ozadij, celo po tem, ko bi pod okriljem velikega nemškega studia lahko delal z ekipo. A česa takega po vseh letih samotarskega dela pač ni znal. Nenehno pomanjkanje je njegovo delo tudi pozitivno zaznamovalo,

saj je bil svoje postopke prisiljen izpiliti do skrajne racionalnosti in varčnosti. Medtem ko so njegovi studijski kolegi najprej risali na papir, potem so posneli, si film ogledali in naknadno popravljali ter dodajali sličice, preden so celoto kopirali na folije, je Muster že v prvem koraku risal naravnost na folije in tako celotni postopek skrajšal za več kot polovico!

Na lastno pest se je torej Miki Muster neverjetnih osemnajst let učil animacije, ne da bi lahko od koder koli črpal znanje ali izkušnje. Povsem sam je ustvaril več kot tristo šestdeset reklamnih filmov za različna domača in tuja podjetja, pri čemer mu je uspelo v togost tedanjih reklam, ki so se odvijale po predvidljivem scenariju – tovarna, tekoči trak, delavci, direktor –, z animacijo vnesti nov veter, kar je bil nedvomno velik preskok v oglaševalski paradigmi. Prvi animirani reklamni film je naredil brez naročila, na lastno pest; šlo je za tridesetsekundni reklamni film za ženske hlačne nogavice. Reklamo so predvajali in bila je tako uspešna, da so kmalu sledili novi predlogi za sodelovanje, ki jih nato nikdar ni zmanjkalo.

Toda Miki je ves čas z neverjetno vztrajnostjo sledil stopinjam, ki jih je tistega daljnega leta 1938 pustila Sneguljčica; svoj cilj je imel vselej jasno pred očmi, poleg tega se je želel izviti iz sence oglaševalske anonimnosti. To se mu je v Nemčiji sicer uresničilo, leta 1973 so ga sprejeli z odprtimi rokami, saj so proti koncu šestdesetih tudi tam že slišali za “norca, ki cele dneve in noči samo riše”, a anonimnost je v veliki meri ostala. Petnajst let je denimo risal svetovno znano serijo po predlogah francoskega karikaturosta argentinskega rodu Guillerma Mordilla, ustvaril je okoli štiristo risanih epizod, a bomo v zaključni špici zaman iskali njegovo ime, vse zasluge sta namreč požela Guillermo in producent Manfred Schmidt. V Nemčijo pa ga ni vodila zgolj želja po ustvarjanju risanih filmov in tudi tam je za svojo vztrajnost plačal visok davek.

V življenju sta gotovi le dve stvari, smrt in davki, je dejal Benjamin Franklin, a ravno slednjim se je Miki hotel izogniti, saj bi ga po tedaj novem zakonu o progresivnem davku država krepko prikrajšala za takrat sicer spodobne honorarje, ki so jih namenjali tovrstnemu intelektualnemu delu. Tako se je preselil in v tujini preživel kar sedemnajst let, vendar se je vsa leta v domovino vračal skoraj vsak konec tedna, saj je redno obiskoval ženo, ki ji tuj kruh ni preveč dišal. Da je torej lahko zasledoval svoje otroške sanje, se je za dolga leta ločil od soproge ter se v samoti tuje domovine še bolj zagrizeno predajal delu. Sedemnajst let se je domala vsak petek po desetih, dvanajstih ali šestnajstih urah dela odpeljal iz Münchna v Ljubljano, pot pa je bila takrat seveda precej drugačna kot danes. Na štiristo kilometrih namreč še ni bilo predorov niti avtocest, tudi pozimi in večinoma ponoči

je moral Muster prečkati tri gorske prelaze, da se je zjutraj lahko zbudil ob ženi – lahko si predstavljamo, da je bil to vse prej kot preprost podvig. Kar se tiče dela, drugim ni kaj prida zaupal, bil je absolutni solist. Tudi v Nemčiji je samo prvi mesec delal skupaj s kolegi, potem pa je raje ustvarjal v samoti svojega nemškega doma. Bil je tako hiter, da so več let namigovali, da ima v kleti skupino temnopoltih delavcev, ki mu rišejo, v resnici pa je povsem sam risal od sedmih zjutraj do enih ponoči. Štiriminutni animirani film je izdelal v pičlih desetih dneh, kar nepoučenemu ušesu nemara ne pove prav dosti, zato za boljšo predstavbo povejmo, da je za eno sekundo risanega filma treba narisati deset do dvanajst sličic! V sedemnajstih letih je ustvaril več kot deset ur filma, kar pomeni, da je narisal več kot tristo tisoč sličic, in v vseh teh letih so morali le enkrat narediti korekturo. Bil je torej nepopustljiv perfekcionista, ki je s svojim discipliniranim delom in nečloveškim tempom ustvaril neverjeten opus, zato ne preseneča, da je naročila sprejemal za dve, tudi za tri leta vnaprej. Mustrov risarski slog je bil izjemno univerzalen in sposoben absolutnega stapljanja s potezami drugih ustvarjalcev.

Šestnajst let po tem, ko se je Miki Muster rodil v pozno novembrsko povodenj, se je v hotelskem bazenu na Pohorju naučil plavati, potem je bil nekaj let celo učitelj plavanja in je tekmoval na državnih tekmovanjih. Po več kot štiridesetletni plavalški pavzi, med katero je večino svojih dni predsedel sklonjen nad risarsko mizo, je nekoč, ko je bil z ženo na morju, za šalo preplaval tri kilometre, pa ni čutil nobene utrujenosti. Miki Muster seveda ne bi bil Miki Muster, če ne bi na Plavalni zvezi brž preveril, kakšni so rezultati med seniorji. Ko je videl, da se z malo truda lahko uvrsti na stopničke, je bila stvar pravzaprav zapečaten. Tako je na svetovnem prvenstvu v Münchnu leta 2000 osvojil zlato na maratonski razdalji, na razdaljah osemsto, štiristo in dvesto metrov pa srebrno medaljo, vse skupaj pa je leta 2003 zašpilil še z drugo in tretjo medaljo na evropskem prvenstvu v Franciji.

Kljub osupljivemu opusu in pionirskemu delu na področju domače grafične literature za svoje delo ni prejel veliko nagrad, predvsem pa ne v zgodnejših letih življenja. Čeprav za nagrade Mustru ni bilo kaj dosti, več mu je pomenilo to, da je vse občestvo, mlado in staro, poznalo Zvitorepca, Trdonjo in Lakotnika. Njegov prispevek pa vendarle ni bil povsem spregledan: leta 2000 mu je Akademija Viktor podelila viktorja za življenjsko delo, Mestna občina Ljubljana pa ga je leta 2003 okronala s priznanjem mesta Ljubljane. Leta 2014 ga je predsednik republike Borut Pahor odlikoval s srebrnim redom za zasluge za vrhunsko pionirsko delo na področju

slovenskega animiranega filma in stripa. Istega leta mu je Združenje novinarjev in publicistov podelilo častno priznanje Boruta Meška za življenjski opus in likovno ustvarjanje na področju politične karikature, nenazadnje je leta 2015 prejel še Prešernovo nagrado za življenjsko delo. Ena največjih pohval pa je nedvomno ta, da je leta 2010, petinosemdeset let po njegovem rojstvu in osemindeset let po prvem izidu *Zvitorepca*, pri založbi Buch začela izhajati integralna, kronološko urejena in rekonstruirana zbirka njegovih prilog, ki zdaj razveseljuje že četrto generacijo bralcev.

Mojster slovenskega stripa se je rodil leta 1925, umrl je leta 2018, vmes pa je živel tako polno, da je v enem od mnogih intervjujev, ki jih je dajal v visoki starosti predvsem ob okroglih obletnicah, dejal, da se šteje za neizmerno srečnega človeka, ki mu je življenje naklonilo milost, da je dosegel vse svoje cilje, čeprav so se ti zdeli domala nedosegljivi. Zaradi njegove vztrajnosti in predanosti smo Slovenci z le majhno zamudo dobili tako domače, a hkrati tako univerzalne stripovske junake, ki so, podobno kot njihov avtor, osrečevali in zabavali bralce vseh starosti.

Viri in literatura:

- Brglez, Alja: "Kako je Zvitorepec preživel socializem in se celo smejal." V: Monitor ISH, letnik 13, številka 2. Institutum Studiorum Humanitatis – Fakulteta za podiplomski humanistični študij, 2011.
- Gale, Ciril, ur.: "Monografija Miki Muster. Zapiski o nespornem nestorju slovenskega stripa, animiranega filma in ilustracije." Ljubljana: KD Klub devete umetnosti. 2022.
- Globočnik, Damir: "Prvi junak slovenskega stripa". V: Pogledi.si. 15. 2. 2015. Spletno mesto: <https://pogledi.delo.si/ljudje/prvi-junak-slovenskega-stripa>
- Sitar, Iztok: "Fenomen Zvitorepec." V: Pogledi. si. 12. 1. 2015. Spletno mesto: <https://pogledi.delo.si/knjiga/fenomen-zvitorepec>
- Sitar, Iztok: "Zgodovina slovenskega stripa 1927–2017". Ljubljana: UMco, 2017.
- Golob, Tadej: "Miki Muster: Več mi pomeni, če me vsi poznajo po mojem delu, kot da dobim ene kvazinagrade, ki si jih delijo med seboj". V: Metropolitani.si, 29. 5. 2007. Spletno mesto: <https://www.metropolitan.si/scena/miki-muster/>
- Kerec, Darja: "Prekmurske Benetke leta 1925". V: Prispevki za novejšo zgodovino LI 3/2011. 25–35. Murska Sobota, 22. 12. 2011. Spletno mesto:

- file:///C:/Users/Alenka/Downloads/anacvek,+%7B\$userGroup%D,+ker
ec_darja_prekmurske-benetke_2011_3%20(4).pdf
- Mrevlje, Neža: "Miki Muster. Prešernovi nagrajenci 2015." Spletno mesto:
<https://zgodbe.siol.net/presernovi-nagrajenci/miki-muster/>
- Muster, Miki: "Miki: Zbirka Miki Muster 1–11" Ljubljana: Buch, 2010–2014.
- Muster, Miki, gost oddaje. Moj gost, moja gostja. Ljubljana: RTV SLO,
Miki Muster, 2. 2. 2023. Spletno mesto: [vendegem/174933182?fbclid=IwY2xjawF1rl5leHRuA2FlbQIxMQABHQDxT57-ecvazbSMTHn_Zg9r-Nms5mov6dgiRnolRRMAFAZOYaWmpxNs48A_aem_SOo4nDYgEKE-1FP1QsjVGWw](https://vrt.slo.si/vrt/174933182?fbclid=IwY2xjawF1rl5leHRuA2FlbQIxMQABHQDxT57-ecvazbSMTHn_Zg9r-Nms5mov6dgiRnolRRMAFAZOYaWmpxNs48A_aem_SOo4nDYgEKE-1FP1QsjVGWw)
- Muster, Miki, gost oddaje. 2015. Intervju. Ljubljana: RTV SLO, Miki Muster,
18. 1. 2025. Spletno mesto: <https://365.rtvsllo.si/arhiv/intervju/174315023>
- Pokrajinska študijska knjižnica Murska Sobota. Kamra – Digitalizirana
kulturna dediščina slovenskih pokrajin, regijski portal. Album Slove-
nije, 21. 5. 2015. Spletno mesto: [https://www.kamra.si/album-slovenije/
poplava-v-murski-soboti-leta-1925/](https://www.kamra.si/album-slovenije/poplava-v-murski-soboti-leta-1925/)
- V. L.: "To je edini kip, ki ga je postavil Miki Muster". V: Žurnal24SI. 29. 10.
2018. Spletno mesto: [https://www.zurnal24.si/popotnik/to-je-edini-kip-
-ki-ga-je-postavil-miki-muster-318301](https://www.zurnal24.si/popotnik/to-je-edini-kip-ki-ga-je-postavil-miki-muster-318301)

Sprehodi po knjižnem trgu

Katja Štesl

Gaja Kos: Vesolje, žepi in slonji kihci.

Ilustrirali Marta Bartolj ... [et al.].

Ljubljana: Mladinska knjiga (Deteljica), 2023.

Ustvarjalnost teoretične in praktične specialistke za otroško in mladinsko književnost je najnedavnejši izraz dobila v zbirki kratkih zgodb za otroke *Vesolje, žepi in slonji kihci*. Naslov sestavljajo teme treh izmed šestindvajsetih zgodb, ki se, dolge od ene do petih strani, med vabljivo rumenimi trdimi platnicami raztezajo na osemdesetih barvitih in dinamičnih straneh. Zgodb ne povezuje kakšen poseben tematski lok, temveč izkazujejo vsebine in dogajalne prostore, ki so avtorici blizu, in stojijo samostojno; med letoma 2017 in 2023 so bile posamično objavljene v revijah *Ciciban* in *Cicido*. Trinajst že davno in na novo uveljavljenih slovenskih ilustratork in ilustratorjev, ki so besednim pripovedim pridali likovno govorico, odraža pri nas že tradicionalno močno umetniško področje s prepoznavnimi individualnimi slogi in tehnikami. Sodelovali so Marta Bartolj, Suzi Bricelj, Zvonko Čoh, Jure Engelsberger, Tanja Komadina, Ana Košir, Marjan Manček, Ivan Mitrevski, Eva Mlinar, Maša P. Žmitek, Liana Saje Wang, Igor Šinkovec in Peter Škerl – polovico jih poznamo tudi kot avtorje stripov, ki se s svojim znanjem in izkušnjami v vizualnem pripovedovanju še toliko bolj ujamejo z zgodbami Gaje Kos, saj so mnoge med njimi izrazito dialoške in

komunikativne. Likovno oblikovane besede se v njihovih ilustracijah pogosteje pojavljajo, vključujejo pa tudi za formo stripa prepoznavne govorne oblačke, ki dodajo piko na i živosti zgodb.

A besede so tu vsekakor glavne. In ker jih avtorica obvladuje, se uspe z njimi sijajno igrati. Kombiniranje dobesednih in prenesenih pomenov, pregovori, rime, večpomenke, frazemi ..., kar stresa jih iz rokava. V nekaterih zgodbah so že v naslovih, v večini pa so ravno besedne igre izhodišča za dogajanje oziroma za njegov vrh s preobratom, saj zgodbe zapletajo in razpletajo hkrati, podobno kot pri nesporazumih, ki jih rešimo s pogovorom in se jim nato največkrat tudi nasmejimo. V zgodbi *Več glav več ve* spoznamo radovednega zajca, ki ima veliko pomembnih vprašanj in malo jasnih odgovorov, prav tako kot njegov nečak, zato pogovor z njim zaključi z: "Več glav več ve. Midva sva pa samo dva ..." Nečak dobi idejo, kako rešiti težavo, a pisateljica spretno poskrbi za komični učinek tako, da bralcem idejo razkrije z odlogom (gre namreč za proces): "In ne bodi len, je nekega dne v šape vzel lopato in začel prekopavati svojo gredico. Nato je nekaj posadil, pognojil in zalil. Čez čas je nekaj pokukalo iz zemlje. Čez še več časa, jeseni, so se iz listov izoblikovale zeljne glave."

Frazemi so razumljivo nekoliko pogostejši v zgodbah, kjer nastopajo ljudje oziroma se dogajajo v "človeškem" svetu, na primer v mestu. Med tem in med "naravnim" svetom prihaja do prikupnih presečnih množic. V zgodbi *Kaj imaš pa ti v žepu?* denimo mama kengurujka, ki se kar od nekod pojavi ob skupini ljudi, zmaga v njihovi tekmi, kdo ima v svojem žepu največji zaklad. Dedek in vnuček v zgodbi *Prodajalci zijal* ob kavi in sladoledu "paseta lenobo" in "prodajata zijala" na dveh finih gospeh, ki ob soku in mineralni vodi počneta ravno to s sprehajalci na ulici, dokler ju ne "sreča pamet" in si naročita čokoladno torto. V zgodbi *Živa meja* se živali merijo, katera bi bolje opravljala delo stražarke Žive Meje, ki pazi na gospoda, hišo in bazen, vse dokler ne ugotovijo, da njeno delo poteka noč in dan in tako ne more niti na počitnice, samo grmi in drevesa nimajo nič proti, če so vselej na istem mestu. Tako imenovani "slepi potniki" v istoimenski zgodbi so na ladji, ki pluje od otoka Tutu do otoka Tamtam, prav tako na dveh straneh pomena, saj se poleg potnika slepega krta peljeta zastonj tudi dve bolhi, skriti v kožuščku potnika hrčka. Poleg "mestnih" zgodb so tukaj tudi "zgodbe iz otroške sobe", recimo *Glavna za igrače* in *Najboljša žival za uspavanje* – ta žival je, mimogrede, lenivec, saj se ovc pred spanjem ne da šteti, ker glasno blejajo, delfini so preveč živahni, papige pisane in kričave, naštevanje črno-belih živali pa zahteva preveč razmišljanja.

Zgodbo *Vesolje*, postavljeno na temno dvostransko ilustracijo zvezdnatega neba, ki namen podpira, prav tako zaznamuje igra besed. Ko se otroci pogovarjajo, kje je kdo doma, nekateri v bloku, drugi v hiši, je učiteljica zmedena, ko ji Jure reče, da živi v vesolju: "Pri nas doma je večkrat na obisku luna. Mojo sestro ponoči včasih luna nosi. Jaz je še nisem videl, ampak to zato, ker ponoči spim. Mojega dedka pa luna trka. Kadar dedi naredi kakšno neumnost, babica vedno vpraša – Dedi, a te spet luna trka?! Jaz je še nisem slišal trkati, ampak babi si ne izmišlja. Razen pravljič. In toliko zvezdic imamo doma, da jih nikomur ne uspe prešteti, ker ves čas nastajajo nove. Babica je prava strokovnjakinja zanje." Ne gre torej le za to, da "živimo na planetu Zemlja, ki je del vesolja", kot sprva razume učiteljica. A gre tudi za to (in za slaščice kot merske enote). In da lahko nekaj drži in obstaja – ali pa ne –, tudi če sami tega še nismo videli ali ne razumemo, kot denimo Jure ni mogel videti sestre, ker spi, in kot on zaupa babici, mi zaupamo avtoriteti in znanosti. Nasploh so tu in tam v zgodbe podtaknjeni drobni indici, ki bodo v življenjih otrok, ki jih berejo zdaj, postali velika vprašanja, kakršno si postavita veverička v zgodbi *Glavna junaka*: "Mogoče je pa jedro zares veliko jedrce oreha velikana?" Najbrž pa bodo postali tudi mnoga taka vprašanja, na katera nimamo odgovorov – takšna, kot so tista, ki si jih postavljata zajec Bine in njegov stric iz zgodbe *Več glav več ve*. Tega lahko glede na številnost njegovih zakajev razumemo kot lik vedoželjnega filozofa, ki si želi debat z glavami, ki vidijo in poslušajo, ali pa pač kot triletnika – skratka neomajnega radovedneža.

V zgodbah je veliko zgovornih živali. V prvi, *Dober dan*, antropomorfne živali prihajajo iz "našega" gozda: jež, medved, volk, veverica, srna, sranka, zajec. Vendar seveda ne gre za nikakršno ezopovstvo, tu ni nobenega moraliziranja, ki bi zahtevalo okrnjeno oblikovanje likov: če so za basni ponavljanja in popreproščanja nujna, so v živalskih zgodbah za svet tukaj in zdaj to trivialni klišeji. Pisateljica živali ne uporablja zgolj kot medijev za ponazoritev človeških lastnosti in se nasploh spretno izogiba stereotipnim predstavam. V zgodbi *Glavna za igrače* sicer takoj razpoznamo spolno stereotipnost po deklisih in fantovskih igračah v otroški sobi, punčkah in vozilih, in po tem, v čem med seboj tekmujejo, z lepoto ali zmogljivostjo, a s tem avtorica stereotipa niti ne zanika niti ga ne podpihuje, temveč ga le predstavi takega, kot je. Tako ničesar ne vsiljuje, temveč nudi dobro mesto za postanek, klepet in vprašanja, še toliko bolj ob skupnem branju.

Zadnja zgodba v zbirki je prav tako živalska in ima med vsemi najrazločnejše družbenokritično, pa tudi družbenospodbudno sporočilo, posoljeno s kančkom metafikcije, skozi katero kot pisateljica argumentira svoje

odločitve. Da so ji vseh nam bolj ali manj le s televizije poznane živali, se nam lahko svita že po tem, da sta lenivec in tapir tudi junaka dveh njenih drugih del, *Obisk* in *Nočni obisk*. Ko se torej v zgodbi *Kaj pa ti tu?* medved med svojim brezdelnim posedanjem pod smreko sreča s kapibaro, vom-batom in rosomahom, ga to vznejevolji: "Čakajte malo! Kaj je zdaj to? A sanjam? Sem se zbudil v napačnem gozdu?? Kje so zajec in kuna in bober? Kaj ste naredili z njimi?!" Živali ga podučijo, da gozd nikakor ni "napačen", da je morda malo "čuden", da pa je predvsem samo "drugačen", a mu vendarle ni prav, da so v "njegovem" gozdu in "njegovi" zgodbi. Toda nadaljuje se takole: "Pha, zgodb o medvedih je na kupe," je menila kapibara. "Otroci so se jih naveličali, zato se je pisateljica spomnila na nas. Mi smo *eksotika*." Zadnjo besedo je posebej poudarila." Medved toži, češ, "dobri stari medvedje nismo več dovolj"; ko se dobri stari konzervativci čutijo ogrožene zaradi sprememb, so pač užaljeni in zaskrbljeni. Ilustracije so tukaj opremljene s puščicami in poimenovanji posameznih živali – saj res, enciklopedije in knjižnice! Nič hudega torej; če nam je nekaj novo, to pomeni le, da se imamo priložnost s tem še spoznati. Za ustvarjalce otroške književnosti so lahko "eksotične" živali prikladni nepopisani listi brez prtljage tradicionalno pripisanih pomenov in lastnosti.

Vzdušje zgodb je prijazno in zabavno, zgodbe odlikujeta predvsem premišljena zgradba in upoštevanje zahtev in sposobnosti ciljne publike, zaradi česar dajejo vtis preproste igrivosti in so zato privlačne, ne da bi bile cenene, in zelo smešne, ne da bi to zasenčilo vsebino. Tu in tam je navržen celo kak nasvet za starše. V zgodbi *Vesolje je kot čaj* mama sinku reče "ne hvali dneva pred nočjo" vsakič, ko se česa veseli, in šele ko se ta naposled razjezi, pomisli na sporočilo tistega, kar v strahu pred razočaranjem nenehno ponavlja. Tako sklene, da "z veseljem res nima smisla odlašati. Tako kot čaj se tudi veselje lahko do noči že ohladi." Zares presežna vrednost zbirke zgodb *Vesolje, žepi in slonji kihci* je v vzbujanju otroške radovednosti, spodbujanju izkustvenega učenja in prevpraševanjih, najpomembnejši med njimi pa so tisti, ki nas povabijo k razmišljanju o besedah in jeziku, ki ga uporabljamo sami in naša okolica.

Sprehodi po knjižnem trgu

Milena Mileva Blažič

Anja Štefan: Mišji ženin.

*Ljubljana: Mladinska knjiga
(Velike slikanice), 2023.*

Anja Štefan je ena od vodilnih slovenskih mladinskih avtoric, ki je začela objavljati revijalno, in sicer je od leta 1994 naprej objavljala v revijah Cici-ban, Galeb, Mladi rod ipd. V drugo fazo ustvarjanja je vstopila s pisanjem oziroma izdajo knjig, ki so temeljile na že prej objavljenih kratkih besedilih, predvsem tistih v revijah Ciciban in pozneje Cicido. V tem obdobju je tudi diplomirala (*Slovensko ljudsko pripovedništvo iz etnografske zapuščine Matije Valjavca*, 1994) in magistrirala (*Folklorno pripovedovanje kot prepletanje izročila in osebne ustvarjalnosti*, 1999), sodelovala je tudi pri znanstveni monografiji *Anton Dremelj Resnik* (2010). Na osnovi zapisov v Cobissu lahko domnevamo, da je avtorica iskala identiteto med umetnostjo in znanostjo, med pripovedovanjem in raziskovanjem. Nedvomno še naprej raziskuje ljudsko izročilo, predvsem pravljice, pesmi in uganke, kar oplemeniti njeno primarno dejavnost – pripovedovanje –, to pa je distinkcija od drugih pripovedovalcev, ki se s pripovedovanjem ukvarjajo bolj intuitivno in spontano.

Anja Štefan je postala osrednja ali “hišna” avtorica Mladinske knjige Založbe, kar je zanimivo; po eni strani je to privilegij, saj MKZ prevzame promocijo del, po drugi strani pa je to deprivilegij, saj so uredniki in recenzenti včasih premalo kritični do njenega dela, kot so tudi do drugih

“hišnih” avtorjev in avtoric. Nasprotno je likovni urednik pri MKZ Pavle Učakar kompetentno razvijal delo ilustratorjev, kar pa je manj značilno za literarne urednike, ki predvsem v parabesedilih pogosto le obnavljajo vsebino na ravni zgodbenosti.

Delo Anje Štefan je nato prešlo v tretjo, antologijsko fazo; dobila je t. i. izbrana dela. Njena dela so začeli prevajati v tuje jezike, avtorico so promovirali v času častnih gostovanj Slovenije na knjižnih sejnih v Frankfurtu (2023) in Bologni (2024) – vendar na ravni evfemizmov, s “hišnimi” pogledi (namesto mednarodnih) in na način, da so v ospredje postavljali ilustracije, kar je strokovna napaka. Opusi drugih otroških/mladinskih pisateljev se skoraj ne morejo primerjati z opusom Anje Štefan, razen mogoče Petra Svetine – oba avtorja pa sta (poleg Svetlane Makarovič, Andreja Rozmana Roze in Borisa A. Novaka) absolutno relevantna za mednarodni prostor. Če bi delo Anje Štefan imelo vizionarsko infrastrukturo, bi prej ali slej postalo relevantno za najvišje literarne in/ali slikaniške nagrade, podprte s primerjalnimi analizami, konferencami in znanstveno (ne paratekstualno) promocijo.

Če se osredotočimo na kratko sodobno pravljico v slikaniški knjižni obliki, v avtoričinih delih opazimo lajtmotive (ti so med drugim značilni tudi za slikanico *Mišji ženin*): poosebljene živali, pravljice in “srečen konec”. V številnih njenih delih se pojavijo personificirane živali (te živijo v naravnem okolju in so le poosebljene, kot denimo v pesmi *Prepelice*) in antropomorfizirane oziroma počlovečene (poosebljene živali živijo v človeškem okolju in imajo ljudem podobne navade). Avtorica intuitivno in verjetno tudi raziskovalno sledi *Morfologiji pravlјice* Vladimirja Proppa, tako da lahko v kratki sodobni pravljici *Mišji ženin* med drugim določimo izhodiščno stanje (“nekoč so živele tri miške, mlade in čedne, ravno dovolj so že zrasle, da so se začele ozirati za ženinom”), pripravljalni del (“Nazadnje so sklenile, da pogledajo še malo naokrog.”), zaplet pravljice (“Nenadoma pa so nedaleč od stezice zagledale mačka.”), prvo, drugo in tretjo linijo (prva, druga in tretja miš), vrh, potem umanjka težka preizkušnja junaka oziroma junakinje, sledi prihod domov in konec (“Tako, vidite, je naša miška našla ženina, on pa nevesto.”). Tako kot v *Mišjem ženinu* avtorica v svojih delih poskuša otroke braniti pred težkimi preizkušnjami, ki jih pozna iz modela ljudske pravljice, v svojih avtorskih delih jih evfemizira, vendar olepševanje ni potrebno, morala bi poudariti težko preizkušnjo junaka in mlade bralce pripravljati na soočanja z realnostjo.

Na osnovi mednarodno klasificiranega indeksa pravlјičnih tipov ATU (gre za mednarodno oznako oziroma akronim, ki je nastal iz priimkov

treh avtorjev folkloristov – finski folklorist Antti Aarne je indeks objavil leta 1910, dopolnil ga je Američan Stith Thompson (1928, 1961), nato pa v letu 2004 še nemški folklorist Hans-Jörg Uther) lahko ugotovimo, da je *Mišji ženin* poligenetskega izvora, saj se pravljični tip, ki ga je Anja Štefan posodobila, intertekstualno navezuje na številne pravljične tipe ATU 2031 (močen in najmočnejši), ti pa so del večkulturnega sveta, denimo indijske kulture.

Tip ATU 2031 (Močnejši in najmočnejši) je naslednji: “mravlja se (vrabec, zajec) poškoduje na ledu, zato zanj misli, da je najmočnejši na svetu. Led meni, da to ni res, saj ga lahko stopi sonce. Sonce pravi, da ni najmočnejše, ker ga lahko zakrije oblak. Oblak meni, da je gora močnejša. Gora misli, da je trava ali miška močnejša, miš misli, da je močnejša mačka itd. /.../ Mačka (podgana, bog, človek) je na koncu najmočnejša ali pa vprašanje ostane neodločeno.” V 8. stoletju je bil ta tip že dokumentiran, in sicer v *Kalila in Dimna* (“Tvoj značaj te spremlja, kamor koli greš, vedno se vračaš k svojemu izvodu kakor miš, ki je izbirala ženina med soncem, vetrom, oblakom in goro, pa je nazadnje izbrala miš.”).

V slikanici pravljični liki (tri miške) iščejo močnega, velikega, možatega ženina in na koncu med vrsticami razberemo, da najti pravega ženina pomeni ostati v istem socialnem slogu oziroma zaprti družbeni skupini (neprehodnost med kastami v kastnem sistemu ali neprehodnost med socialno in ekonomsko zaprtimi družbenimi skupinami oziroma socialnimi razredi). V evropskih pravljičah (Bengt Holberg) na koncu pravljični lik iz nižjega socialnega razreda napreduje v višji socialni in ekonomski razred, kar pomeni srečen konec.

Paralele, ki jih najdemo med indijsko in slovensko mitologijo in so sledovi skupne indoevropske dediščine, obravnava Zmago Šmitek (*Paralele med indijsko in slovensko mitologijo*, 2008). Nekaj motivov, ki jih zasledimo v slovenski in indijski mitologiji, je tudi v pričujoči pravlji Anje Štefan, na primer motiv čarostrelca (mlad mišjak), motiv čudodelne trave (“dolga močna trava”), pogost je tudi motiv drevesnega kulta (denimo “stekla sta pod lesko”). Opazimo lahko motiv zrnca peska (“drobno zrnce za srečo”) in motiv sonca oziroma sončnega junaka (“sije sonce”, “na soncu je ležal”, “soncece sveti”). Motiv velikana ali antijunaka je upodobljen v mačku, maček v besedilu ponazarja tudi smrt (žrtje prve in druge miške). Ta antijunak sicer spominja na motiv Sinjebradca (“Kakšen ženin – to je smrt!”), miški, ujeti v mačku, pa na Joba v trebuhu kita.

Na osnovi literarne teorije Maxa Lüthija (*Evropska pravljičica*, 2011) lahko zaključimo, da je slikanica oziroma pravljičica *Mišji ženin*, čeprav sodobna,

napisana v slogu ljudske; zaznamuje jo enodimenzionalnost (samoumevnost čudeža, prikazovanje in ne utemeljevanje), tudi ploskovitost (linearnost) – ni globine, odnosi so površinski. Pravljični liki so popotniki, dogajalna linija ima tri epizode. Ženski literarni liki (miške) so reprezentirani kot odvisni (od ženina in od rešitelja) in naivni. Gre za tipično in tradicionalno reprezentacijo ženskih likov – čedne in mlade miške, oblečene v čipke, pentlje, svilo –, pa tudi za tipično reprezentacijo moških literarnih likov: junak ali čarobni pomočnik, mlad mišjak, je manjši, ampak pametnejši oziroma pogumnejši, na koncu se izkaže, da je pravi, in postane ženin. Antijunak oziroma lažni junak (ali lažni ženin), maček, je prikazan kot “veliki drugi”, kot “neumni velikan”, ki leži, spi in ga premaga “trava”. Dejanja prvih dveh mišk, ki sta nezreli osebi, so prikazana kot usodna napaka, sledi spoznanje (“Kako neumne smo bile, kako prismojene.”). Med liki ni trajnih odnosov (ni ljubezni), gre za univerzalno povezanost in t. i. izolacijo (pravljični liki so izolirani, se srečajo, povežejo, razidejo, so le udeleženci zgodbe, ne povezuje jih bistven in trajen interes), opazna so ponavljanja (variacije, tri miške, zakon dvojnosti) in naključja (srečanja).

Kljub številnim deminutivom (glavica, gobček, kožušček, miška, ovrtač, revica, smrček, sončece, srčece, srček, stezica) je besedilo odraslo-centrično, saj gre za iskanje ženina – antropomorfizirani ženski liki so hipotetične neveste. Zaradi elipse ali izpusta samostalnika (ženin) in večkratnega ponavljanja pridevnikov (močnega, velikega, možatega) besedilo dobiva immanentni pomen, ki se najverjetneje razlikuje od intencionalnega namena.

Mišjega ženina je ilustrirala Ana Zavadlav, ilustracije pa so zelo podobne njenim ilustracijam v slikanici Celie Thaxter *Dogodivščine male miške* (2020), v kateri se pojavi motiv ujetnice (“Tako je postala mala siva miška služabnica rdečega možička.”). Tudi v pravljici *Mišji ženin* protagonistke vodi zakon želje (Slavoj Žižek), želijo si “velikega, močnega, možatega (...)”. Subjekt – tri miške so lahko tudi en literarni lik v treh fazah (id, ego, superego), ki v tretji fazi popusti glede svoje želje (velikega, močnega, možatega). Tri miške iščejo trdno oporo v redu končnosti (v moškem), in ta umik je resnični padec po Žižku, saj “dve miški” ali naivni del požre zakon želje – izkažeta se kot žrtev lastne želje. Ko tretja poosebljena miška ugotovi, da želja ni spontana (velik, močan, možat), si želi pravega, ki ga predstavlja literarno manjši junak (mišjak), ki s “travo” (ali morebiti s humorjem) premaga mačka (smrt). Tri miške, ki si iščejo ženina, si dvakrat izberejo “pot ugodnosti”, zato jih “maček smrt” požre, ko se odločijo za zakon realnosti in se sprijaznijo z istim socialnim in ekonomskim

razredom, pa je to srečen konec, saj gre v bistvu za pot od narcisoidnega razočaranja do individuacije.

Pripovedovanje pravljic je staro človeško početje, ki se je v zgodovini človeštva nenehno razvijalo in še danes predstavlja pomemben del našega kulturnega izročila. Anja Štefan s svojimi pravljicami pomembno prispeva k ohranjanju in razvijanju te bogate tradicije, njene zgodbe pa so priljubljene tako med otroki kot tudi med nostalgичnimi odraslimi.

Sprehodi po knjižnem trgu

Gašper Stražišar

Janja Vidmar: Koliko še?

Dob: Miš (Zbirka Z(o)renja), 2024.

Janja Vidmar je pisateljica in scenaristka, ki pri svojih zgodbah vselej ostaja aktualna, viri zanje pa so zanjo očitno neizčrpljivi. Njen novi mladinski roman *Koliko še?* govori o najstnikih v današnji digitalni dobi, o medvrstniškem nasilju, ki se rodi iz želje po doseganju povsem nerealnih idealov lepote. Roman je v svojem bistvu temačen, hkrati pa izredno aktualen za čas, v katerem živimo, saj prikazuje stanje oziroma razmere in razmerja med mladimi, ki jih šolski sistem s točkovnim dokazovanjem uspešnosti sili v nemogoča dejanja, da bi ustrezali, spadali in pripadali. In čeprav je zgodba zavita v fikcijo, ostaja avtorica pri zapisovanju skrajno realistična. Mladim bralcem pokaže, da v tem svetu niso sami ter da se njihovi vrstniki srečujejo z enakimi težavami, od odraslih pa zahteva, da se spomnijo na svoje najstništvo ter se zamislijo nad svetom, v katerem odrasčajo njihovi otroci.

Osrednji dogodki romana se odvijajo med pohodom čez Krk – Camino Krk je avtorica sama večkrat prehodila –, na katerem se znajdejo glavni junaki. Vendar to ni potopisni roman, ampak roman o odnosih, ki mladim predstavi različne poglede na svet. Glavni protagonisti so trije najstniki, sošolci iz različnih družbenih slojev, povsem različnih značajev ter predvsem z različnim statusom znotraj šolskih zidov. Na prvih straneh spoznamo Izo, ki je, kot pravi njena sošolka, “najbolj osovražena bejba na

šoli ... in po drugi strani totalna fejmička”. Iza je ena tistih, s katero želijo biti vsa dekleta najboljše prijateljice, objavlja na TikToku in je vsesplošno priljubljena. Njeno popolno nasprotje je Lucija, ki nikoli ni bila v krogu priljubljenih deklet in si jo Iza večkrat privošči kot tarčo, v katero uperi svoje opazke in žaljivke. Tretji lik pa je izredno inteligenčen učenec Ognjen, na smrt zaljubljen v Izo, vendar v šoli vedno v ozadju. Kadar koli je v razredu dvignil roko, je postal tarča posmeha, kar ga je prisililo v to, da se je naučil biti neviden. Osebnosti treh junakov so si med seboj tako različne, celo nasprotni, da jih, seveda, lahko poveže le nepričakovana katastrofa: Liza in Lucija se stepeta na šolskem dvorišču, Ognjen ju skuša ustaviti. Ker pa incident ne more ostati nekaznovan, šolske počitnice pa so za vogalom, se starši deklet odločijo, da ju bodo poslali na Camino Krk. In to ravno na tisti pohod, ki se ga kot član planinskega društva udeleži tudi Ognjen. Protagonisti se torej znajdejo daleč od celine in ne preostane jim drugega, kot da hodijo vstric in se trudijo prenašati drug drugega. A prav pohod jih v resnici zbliža.

Vsi trije glavni protagonisti so tudi prvoosebni pripovedovalci, kar avtorici omogoči, da pred nami izriše zgodbo s treh zornih kotov, s čimer nevsiljivo pokaže, da stvari niso le črne ali bele, očitno pa postane tudi, da imajo lahko različni ljudje na isti dogodek povsem drugačen pogled. Kot se zamislijo protagonisti: včasih se je smiselno ustaviti in se vprašati, kako se ob našem dejanju počuti nekdo drug. Tri različne poglede je mogoče opaziti že ob odhodu: Iza v pohodu vidi mučenje in pot opiše kot tako rekoč upredmetenje sovraštva, ki ga do nje čutijo starši. Lucija v njem vidi priložnost, da postane trdnejša oseba; če ji bo uspelo, bo osebnostno močnejša – nihče več je ne bo mogel zlomiti in lažje bo preslišala opazke drugih ter se postavila sama zase. Za Ognjena, ki je član planinskega društva, pa je pohod rekreacija, ki se je veseli.

Poglavja so v skladu z dogajalnim okvirom razdeljena na pohodne etape. Vsaka etapa predstavlja dan, ki ga mladi preživijo skupaj. Pripoved bogatijo potopisni elementi, deležni smo nekaterih opisov krajev, nekaj malega izvemo tudi o zgodovini Krka. Sočasno vse bolj čutimo nelagodje, ki vznikla, ko so protagonisti primorani hoditi drug ob drugem, in ker možnosti umika ni, se sčasoma začnejo pogovarjati. Sprva se zdi, da se bo vse vrtelo le okoli vprašanja, koliko je še do cilja, a sčasoma so prisiljeni tudi k pogovoru o resnejših temah, predvsem zato, ker jih neokrnjena narava primora k temu, da si med seboj pomagajo. Ker je avtorica prehodila več romarskih poti, dobro ve, kako samota vpliva na posameznika, kar učinkovito prikaže tudi v romanu. S kančkom humora opisuje zahtevnost poti in

v zgodbo vpeljuje manjše zaplete, zaradi katerih se liki vse bolj povezujejo in razumejo. S tem mladim sporoča, da je treba izstopiti iz ustaljenega načina življenja v individualističnem svetu, da bi videli še koga drugega, ne le sebe. Da je včasih dovolj že, če se potrudimo razumeti osebo nasproti sebe in ugotoviti, s kakšnimi težavami se sooča.

Posebna odlika romana je avtoričin slog; če lahko pri nekaterih mladinskih pisateljih opazimo, da so s svojim žargonom obstali v nekem drugem času ter se jezikovno ne uspejo približati mladim, velja pri Janji Vidmar ravno nasprotno: njeni protagonisti obstajajo tukaj in zdaj, v tem desetletju, v času digitalne dobe. Živijo za TikTok in druga družabna omrežja ter se ne zavedajo, kako idealizirana podoba raznih vplivnežev vpliva nanje in na njihov pogled na svet. Enako aktualne so kulturne reference (poslušaj se Taylor Swift in Harry Styles, uporabljajo se iPhoni zadnje generacije itd.). Avtorica spretno opiše, kako mladi gledajo na odrasle in kako jih na trenutke ne razumejo, in ker so njeni protagonisti realistični, se bodo mladi z liki zlahka poistovetili, s premišljenim vpletanjem humorja pa razbremenijo temačnost nekaterih pogovorov in dejanj.

Napetost dogajanja avtorica spretno gradi z zapleti in preobrati; nov zaplet ponudi ravno takrat, ko mislimo, da se ne more nič več zgoditi. Zadnji, verjetno najbolj dramatičen zaplet služi tudi kot sprožilec končnega preobrata oziroma rasti protagonistov. Življenje je lahko zelo kratko in vredno je stopiti korak nazaj, komu odpustiti, predvsem pa se zavedati, kako edinstveno je življenje, bi lahko povzeli nauk, ki ga pot prinese trem protagonistom. Ko se ti vrnejo v vsakdanje življenje in ustaljene ritme, zaživijo povsem drugače, v svet pa vstopajo bolj odrasli.

Janja Vidmar je torej ustvarila napet popotniški roman. Z junaki se od njihovih zasebnih in šolskih težav sprehodimo v neokrnjeno naravo, ki od njih zahteva, da se v ključnem trenutku zamislijo nad samimi seboj in svojimi dejanji, predvsem pa jih pot pripelje bliže k njim samim in odraslosti.

Sprehodi po knjižnem trgu

Žiga Valetič

Boštjan Gorenc, Matej de Cecco: Šnofijeva družčina 5: Snežna simpatija, trojica težakov in džazni duh.

Ljubljana: Mladinska knjiga
(Šnofijeva družčina), 2024.

Foto: Roman Špič

Čeprav je *Šnofijeva družčina* najdlje trajajoča in tudi najbolj konsistentna stripovska serija v samostojni Sloveniji, je to hkrati najbolj poredko reflektiran strip. Razlogi so različni, prvi pa je verjetno ta, da gre za polnokrven žanrski izdelek, do kakršnih ravno pri stripih v resnici ne bi smeli imeti nikakršnih zadržkov. Ločnica med umetniškim in komercialno-žanrskim verjetno neke obstaja, ampak pri otroških stripih je veliko bolj zabrisana kot pri tistih za odrasle.

Še pred *Šnofijevo družčino* sta najprej obstajala lika Pilko in Čopka, ki sta se pojavljala kot nekakšni maskoti revije PIL. Ta je pod imenom Pionirski list sicer začela izhajati po drugi svetovni vojni in je bila gojišče stripa za mlade, v PIL pa so jo preimenovali v šolskem letu 1985/86. To je potem leta

1991 postala kratica za Pisani list. Stripe za Ciciban in za Pionirski list so skozi leta risali Božo Kos, Marjan Manček, Jelka Godec Schmidt, Matjaž Schmidt in mnogi drugi, objavljanje stripov v različnih slovenskih otroških revijah pa se nadaljuje tudi danes.

Šnofi se je družčini pridružil na pobudo uredništva šele s stripom, ki sta ga leta 2008 začela ustvarjati scenarist Boštjan Gorenc in risar Matej de Cecco, in četudi se družčina imenuje po psičku, ki je prišel v paru s prijateljico Kodrlajsasto Pepco, je glavni lik stripovske serije še vedno kratkohačni, odraščajoči deček Pilko. Zasnova je v tem podobna ameriški animirani seriji *Scooby-Doo*, ki se prav tako imenuje po pasjem liku – seveda z nekaterimi človeškimi lastnostmi –, saj je tudi tam glavni lik v resnici najstnik Shaggy Rogers, “amaterski detektiv” in Scooby-Doojev najboljši prijatelj. In tudi serija in pozneje stripi *Scooby-Doo* se vrtijo okoli akcijskega reševanja raznovrstnih zapletov, ki so za nekaj odtenkov bolj fantazijsko in fantastično obarvani kot pri Šnofiju. Podobnost je seveda naključna, v najslabšem primeru podzavestna, najverjetneje pa gre za arhetipsko ujemanje, ki se pri žanrskih zasnovah zgodi še prehitro.

Šnofijeva družčina morda nekoliko več dolguje Mikiju Mustru in seriji o Zvitorepcu, Trdonji in Lakotniku. Večno popularni stripar je trojico svojih junakov pošiljal na različne misije, tudi v preteklost, v vesolje, na Divji zahod, na sneg ... Razmišljanje o možnih okoljih in svetovih je sestavni del ustvarjanja epizodnih serij; tudi prva od treh zgodb iz *Šnofijeve družčine* 5 se godi na snegu. Hkrati sta avtorja izrazito nagnjena k vnašanju popkulturnih referenc, s čimer želi predvsem scenarist opozoriti na točke skupne družbene identifikacije, ki pa so v zadnjih desetletjih doživele takšno inflacijo in idejno razpršitev, da sta se njihov pomen in vrednost že začela razkrajati. Popkulturne reference lahko prihajajo v obliki izbire samih zgodb in tem, ki se nanašajo na aktualne trende, znane filme in podobno, lahko pa prihajajo v obliki besedilnih medklicev, ki so še nekoliko bolj namenjeni zabavi tistih staršev, ki s prebiranjem stripov svojim malčkom skrbijo za razvoj družinske bralne kulture. Prva epizoda iz leta 2008 *Izgubljeni v Narobniji* se je tako naslonila na *Narnijo*, neke vmes so se pojavili pirati (*Pirati s Karibov*), Kockosvet iz četrte knjige pa se na primer navezuje na videoigre. Želja po aktualnosti je dobrodošla, saj gre navsezadnje za odsev časa, h kateremu se bo zanimivo vrniti tudi čez leta – tako kot so Mustrove zgodbe privlačne novim generacijam bralk in bralcev še dandanašnji, po številnih ponatisih.

Šnofijeva družčina je bila letos nominirana za nagrado zlatirepec v kategoriji za najboljši strip in sorodno sekvenčno umetnost za otroke in mlade,

pri utemeljitvi nagrajene *Male Mare* Davida Krančana in Jurija Bobiča pa je žirija zapisala, da ta "navdušuje s preprostim otroškim humorjem, ki nikoli ni banalen in branja ne obremenjuje z obiljem popkulturnih referenc". Ob razglasitvi je bilo to malce slišati tudi kot utemeljitev, zakaj nagrade ni dobila *Šnofijeva družčina*. Ampak seveda – prva nagrada za žanrsko branje je najprej široka popularnost, česar pa si Šnofijevi niso pridobili samo zaradi okvira Mladinske knjige in PIL-a, temveč predvsem zaradi iskrenega, vedrega, kakovostnega in rednega dela avtorjev. De Cecco pravi, da bi mu bilo celo ljubše, če bi po tri dvaindvajsetstranske epizode, kolikor jih sicer izide v knjigi, ki zaokrožuje triletno delo, ustvarila vsako leto. Dvaindvajset strani letno, ki so razdeljene na enajst številčk revije (torej po dve revijalni strani mesečno), namreč ni veliko. In ima prav, saj je mladim bralcem na zgolj dveh straneh zares težko ujeti bistvo veliko daljše pustolovske pripovedi, kot če bi bile strani na primer štiri.

Risba v *Šnofijevi družčini* je živahna, okretna, uporabljeni so vsi dinamični stripovski elementi, ki prifrčijo mimo, risana in barvana je računalniško, zaradi uporabe fleksibilnih kontur, ki delujejo zelo organsko, pa ves čas izstopa iz pasti digitalne generičnosti. Barve se spretno prilagajajo izbranim svetovom – sploh je de Cecco več tonskih kontrastov. Tudi po nizanju okvirčkov gre za šolski primer avanturističnega stripa, ki je na knjižnem brezlesnem papirju – za razliko od revijalno premaznega – prijeten tudi za listanje. Za tovrstno žanrskost niti ne moremo reči, da je ameriška (čeprav se je tam mogoče vse skupaj začelo), saj je minilo vsaj že petdeset let, odkar so otroški stripi povsod po svetu začeli uporabljati sorodna pravila barvitosti, kontur, izdatnih medmetov in epizodnega razmišljanja. Zato je toliko bolj dragoceno, da nekaj takšnega še vedno nastaja tudi v našem jeziku in prostoru.

Večjega mojstra od Pižame bomo za mulčevsko stripovsko jezikanje težko našli, besedne igre in domislice namreč letijo iz vsakega oblčka. Pri tem so sicer prva past že omenjene popkulturne reference, ki mestoma ustvarijo ne nujno dobrodošlo gostoto in nasičenost idej, druga past pa *overthinking* pri kovanju zapletov in iskanju razpletov. Včasih so za ščepec preveč zapleteni ali pa je treba v logično sledenje pripovedi investirati preveč premisleka. Od treh zgodb iz knjige se takšna težava pojavi pri uvodni epizodi *Na sneg!*, kar pa je mogoče tudi posledica tega, da obravnava Pilkovo zaljubljenost – kar, kot vemo, ni najbolj enostavna tematika. Epizoda *Časovna zanka* prinese reflektivno zgodbo o tem, kako se je Pilkova ekipa v preteklosti našla in se zbrala. Zadnja epizoda *Strašna hiša* pa je nastala na pobudo risarja, ki so ga v času ustvarjanja ravno obsedale zgodbe

o duhovih, in tudi tej ni mogoče ničesar očitati. Že res, da bi več epizod vsako leto navrglo več knjižnega gradiva, ki bi lahko izhajalo še bolj redno, po drugi strani pa počasno izhajanje prinese tudi pretehtano kakovost, ki lahko tudi žanrskim izdelkom – ne samo “umetniškim” – prinese trajno vrednost. In tako tudi sami postanejo del splošne zavesti in – popularne kulture.

**Sprehodi po
knjižnem trgu**

Alenka Urh

Aksinja Kermauner: Žiga špaget gre na trnek viset.

Ilustriral Zvonko Čoh.

Dob: Miš (Tipanka), 2023.

Žiga špaget pesnice, pisateljice in tiflopedagoginje Aksinje Kermauner je bržkone edini (napol) kuhan junak v slovenski mladinski književnosti, no, pravzaprav v slovenski književnosti na sploh, na policah za odrasle bi bilo kaj takega domala nezamisljivo. Nekoliko globlji je kotliček izvirne domače literature, ki je na kak drug način tesno povezan s svetom kulinarike, med bolj kuharsko naravnane ustvarjalke spadata denimo Majda Koren – ne le zaradi njene recepture za *Protideževno juho* (2023), ki je pisateljici in ilustratorki Ani Maraž nedavno prinesla nagrado Kristine Brenkove, temveč tudi zaradi pred leti zakuhane *Skuhaj mi pravljico* (2016) – in Vesna Radovanovič – v njeni slikanici *Krompirjev sladoled* z ilustracijami Nataše Vertelj (2022) pa junaka nista skuhana, temveč ravno obratno, zamrznjena.

Ne, kakor koli obrnemo, je Žiga špaget edini kuhani domači slikaniški junak. Kuhan pa vsekakor mora biti, pa čeprav “na zob”; če bi ne bil, bi bil namreč tako trd in okoren, da bi si ga težko predstavljali, kako prepričljivo *odšpageta* v širni svet, je za punce magnet ali gre na trnek viset. Žiga špaget se je namreč tokrat pred bralce privijugal že tretjič, čeprav se mu pri tem ni

posebej mudilo, med posameznimi deli je namreč nekajletni premor. *Žiga špaget gre v širni svet* je kot tipna slikanica z besedilom, izpisanim v slovenskem jeziku in v Braillovi pisavi, izšla leta 2010 in bila leta 2015 prirejena še v slovenski znakovni jezik. Bila je dobro sprejeta, saj je poleg duhovite zgodbe in premišljeno izčiščenih reliefnih ilustracij, ki se jih je dalo sem ter tja celo poduhati, literarno polje odprla tudi slepim, slabovidnim (poznejša priredba za gluhe in gluhoneme otroke), in to z zares skrbno premišljeno in v vseh pogledih estetsko celoto, ki je vsekakor zanimiva tudi za polnočuteče bralce. Slikanica je bila nominirana za nagrado desetnica, uvrstila se je tudi v IBBY zbirko izjemnih knjig za otroke s posebnimi potrebami. Leta 2017 je izšlo nadaljevanje *Žiga špaget je za punce magnet*, ki je bilo že v osnovi zamišljeno kot multisenzorna slikanica. Zaradi posebej prilagojenega besedila, izpisanega v več različnih jezikovnih kodih (večja pisava za bralce začetnike, brajica, risbe kretenj slovenskega znakovnega jezika akademskega slikarja Nikolaja Vogla, prilagoditev za tehniko lahkega branja), in tipnih ilustracij jo lahko berejo gluhi in gluhoslepi, slepi in slabovidni ter osebe z motnjami v duševnem razvoju. Slovenska mladinska književnost bržkone ne pozna bolj večjezičnega, skrbno pripravljenega in inkluzivnega projekta, kot je ta, zato ne preseneča, da je bilo delo okronano z desetnico.

Po šestih letih premora je bralce lani razveselil tretji del *Žiga špaget gre na trnek viset*, v katerem se protagonist vrne v vodo, a tokrat ne v vrelo, iz katere je v prvem delu tako radoživo skočil, temveč v morje. V veliko lužo, v kateri morda res ne vre, zato pa vse vrvi od vodnega življa. Toda kako Žiga sploh pristane v morju? No, vsekakor ne zato, ker bi se tako odločil, junak namreč po spletu neljubih okoliščin pristane v kljunu vrane Morane. Požrešno ptico s prebrisano zvijačo pripravi do tega, da odpre kljun (Žiga res ni od muh!), toda s tem še ni rešen – pristane namreč v lončku s črvi, ki tolsto in vdano čakajo, da postanejo vaba za ribe. Nesrečnik komaj izjeclja, da je vendarle špaget, ne črv, ko se že znajde na trnku in – čof – v vodi, toda težav še ni konec, uboga testeninska para namreč potone tik pred na stežaj odprtim gobcem ribona. Na srečo se uspe izviti s trnka in se skriti v zavetje prijazne morske vetrnice, potem morske zvezde, nazadnje pa ob pomoči morskega konjička, tudi sam zvijugan v pripadnika strumne konjenice, nažene ribonu strah v kosti. Zgodba se torej srečno konča, kljub temu pa Žiga ugotovi, da je brez dvoma kopenski špaget, in gre naprej v širni svet.

V vseh treh delih je eno temeljnih gibal dogajanja in hkrati najplodnejših nahajališč smešnega podobnost špageta z drugimi črvastimi, glistastimi in vezalkastimi predmeti ali živalmi: v prvem delu Žiga prestraši jabolko, ki misli, da je črv (medtem ko se sam prav tako zmotno veseli, da je našel

sočen paradižnik), v drugem delu skupina poskočnih glist oceni, da je Žiga privlačen pripadnik njihove vrste (medtem ko špagetku v oči pade špagetomorfna vezalka Zalka), v tokratni zgodbi pa Žigu njegova sposobnost mimikrije na eni strani povzroča preglavice (ko ga zamenjajo za črva), na drugi pa mu rešuje življenje (ko se, na primer, skrije med lovke morske vetrnice).

Zgodba slikanice *Žiga špaget gre na trnek viset* je, podobno kot v obeh predhodnicah, izčiščena in preprosta, a dinamična, podana je z jasnimi in skladenjsko ne preveč kompleksnimi stavki. Slikanica se pred nami tudi tokrat odpira v ležečem A4-formatu, ki ustreza dvema razprtima dlanema v širino, da sta ilustracija in besedilo v brajici karseda dostopna otipu. Trši listi so zvezani s spiralo, kar (slepim in slabovidnim) bralcem omogoča lažje listanje, poleg tega lahko knjigo povsem razprejo in otipajo celoten tipni prikaz, ne da bi se ta zapirala. Tudi izbira protagonista ni naključna, kot lahko preberemo v avtoričinem dodatku na zadnji strani: "napol kuhani špaget Žiga kot glavni junak v obliki valovite linije priročno omogoča slepemu postopno raziskovanje ilustracije na linearen način." Izbira torej temelji na poznavanju razlike med vidom in tipom: če je vid distalen čut, ki deluje na daljavo in sintetično, hkratno, je tip proksimalen čut na blizu, informacije pa pridobiva analitično ter postopno. Ilustracije so tudi tokrat jasne in očiščene nebitstvenih informacij, pomembni zgodbeni elementi pa so reliefno poudarjeni ter diferencirani z različnimi stopnjami hrapavosti oziroma gladkosti površin. Čeprav je likovna podoba izčiščena na bistveno, v njej zlahka odkrivamo prepoznavno Čohovo barvitost, iskrivost in mehkobo.

Delo *Žiga špaget gre na trnek viset* je prejelo posebno priznanje Kristine Brenkove 2023 za kakovost tipne slikanice, ki je verbalno in vizualno plat zgodbe, podobno kot njegovi predhodnici, premišljeno približala tudi slepim in slabovidnim bralcem. Verjetno si ni težko predstavljati, da takšen slikaniški projekt, če naj bo kakovostno izveden (kar ta vsekakor je), terja znanja in spretnosti več ustvarjalcev in strokovnjakov, kot jih zahteva običajna slikanica. Vsem trem delom serije se nedvomno pozna, da je pisateljica svojo poklicno pot posvetila delu s slepimi in slabovidnimi, za nameček pa se je dvakrat podvrgla izkušnji samogenerirane slepote – temo torej pozna tudi z druge strani vek. Njeni zavezanosti temeljnemu poslanstvu – spodbujanju inkluzivnosti in odpiranju slikaniškega polja za drugače čuteče bralce – botruje prepričanje, da je slikanica pomembna za otrokov razvoj, zakaj bi torej kdo ostal pred vrati zgodbe zgolj zaradi svoje neizbrane različnosti. Svojo prvo tipno slikanico (in tudi prvo slovensko

tipno slikanico nasploh) z naslovom *Snežna roža* je izdala leta 2004 pri založbi Miš, slikanica je bila tedaj še ročno izrezljana, zato po knjižnicah ni širše dostopna.

Slikanice iz serije o Žigi špagetu so med drugim odlične za skupno branje in predstavljajo zanimivo bralsko izkušnjo tako za otroke kot za odrasle. Pa ne le zato, ker so na eni strani prilagojene za otroke s posebnimi potrebami ali ker širijo zavedanje širšega bralstva o osebah z različnimi zaznavnimi motnjami, temveč tudi zato, ker bržkone ni bralca ali bralke, ki ne bi tudi sam radovedno tipal zanimivih reliefnih ilustracij, nemara celo z zaprtimi očmi. Slikanice so torej neposredno povabilo v (so)čutenje, v uživanje in empatijo, likovna podoba Zvonka Čoha pa v kombinaciji z jedrnatim in izčiščenim besedilom vsekakor prispeva k presežni vrednosti serije.